

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KARLOVY
ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN
SEMINÁŘ NEJNOVĚJŠÍCH DĚJIN**

Diplomová práce

NÁZEV: AKCE REINHARD

Autor diplomové práce: Šárka Martincová

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Vladimír Nálečka Csc.

Prohlašuji, že jsem pracovala zcela samostatně a použila pouze citované prameny a literaturu.

V Praze dne *30.8.2006* *Mastný*

O B S A H :

ÚVODEM.....	5
Krátký pohled do minulosti.....	16
Adolf Hitler a vývoj směřující ke „konečnému řešení“	25
I. POČÁTKY PLÁNOVANÉ GENOCIDY	
Výcvik profesionálních vrahů.....	31
Jednotky Einsatzgruppen.....	38
Lublinská oblast a organizace Akce Reinhard.....	51
Budování vyhlazovacích táborů.....	58
II. AKCE REINHARD V PLNÉM PROUDU	
Transporty.....	64
Reorganizace v Treblince.....	80
Podoba táborů a jejich provoz.....	83
III. POVSTÁNÍ A AKTY ODPORU	
Útěky a spontánní akty odporu.....	103
Povstání.....	109
Likvidace táborů.....	116
IV. SVĚT O VŠEM VĚDĚL.....	122
V. PROCESY S PACHATELI.....	132
ZÁVĚR	140
POZNÁMKY.....	146
PRAMENY A LITERATURA.....	159

„Konečné řešení. Holocaust. Ani zlomek z toho, co se dotýká tragédie židovského národa v první 20. století, nelze vysvětlit. Snažit se o to znamená popřít její reálnost, zahalit její neúprosnou nahotu, ozdobit ji, a tak se vyhnout pohledu na její surovost. Zkrátka zmírnit ji. Všechna pojednání pokoušející se násilí vysvětlit jsou absurdními sny o ne-násilí.“
(Claude Lanzmann, tvůrce filmového dokumentu Šoa)

ÚVODEM

Koncentrační a vyhlazovací tábory byly nedílnou součástí nacistického Německa, patřily pod panství „státu SS“, kterému vládl Reichsfuehrer Heinrich Himmler. Tábory rozdělujeme do tří kategorií:

- **koncentrační tábory**, které samotné nebyly určeny k vyhlazování obyvatelstva, lidé zde umírali hlady nebo v důsledku vyčerpání prací
- **smíšené tábory**, tedy koncentrační a vyhlazovací zároveň, do této kategorie patří Osvětim-Březinka a Majdanek
- **vyhlazovací tábory**, které byly určeny výhradně ke genocidě. Kdo překročil jejich brány přestal existovat. Všichni kdo přijeli byli okamžitě zplynováni, když se jim podařilo být vybráni do pracovního komanda židů, které se staralo o provoz vraždění, bylo to pouze na krátkou dobu a dříve nebo později je čekala smrt. Mezi tyto tábory patří Chelmno, kde se používala k plynování speciální auta a kde se začalo vraždit nejdříve. Dále Treblinka, Sobibor, Belžec, které patřily do tzv. Akce Reinhard a jsou tématem mé práce.

Tři vyhlazovací tábory Akce Reinhard se zapsaly do historie velmi hlubokým a krvavým písmem. Byly postaveny za účelem vyvraždění polského židovského obyvatelstva v Generálním gouvernementu a v oblasti Bialystoku. Na těchto místech však zahynuli také židé z Holandska, Francie, Řecka, Jugoslávie, Německa, Československa, Rakouska a Sovětského svazu. Generální gouvernement byl státní útvar, vytvořený Němci po přepadení Polska v září 1939 a po jeho rozdělení mezi Německo a SSSR.

Proč byla genocida židovského obyvatelstva v těchto třech vyhlazovacích táborech nazvána Akcí Reinhard? Existují dvě teorie, podle první byla akce nazvána po SS-Obergruppenfuehrovi Reinhardu Heydrichovi, na kterého byl v Praze v květnu 1942 spáchán atentát, podle druhé mohla

být akce nazvána podle státního sekretáře na říšském ministerstvu financí Fritze Reinhardta, který byl organizátorem tzv. programu Reinhard, určeného k oživení národního hospodářství pomocí státních půjček. Výběr tématu mé práce ovlivnilo setkání s velmi zajímavým a inteligentním mužem. Mnoho jsem o holocaustu nevěděla, protože v době, kdy já jsem chodila na základní školu a na gymnázium, se o tomto úseku historie záměrně nemluvilo. Spíše se mlčelo. O to více šokující bylo pro mne seznámení s tímto tématem. Richard Glazar, který přežil vyhlazovací tábor Treblinku, měl v roce 1996 na filozofické fakultě UK přednášku, během které vyprávěl svůj životní příběh. Vždycky měl ohromný talent zaujmout jak své posluchače, tak své čtenáře. Jeho kniha vzpomínek a svědectví „Treblinka, slovo jak z dětské říkanky“ vyšla v Praze teprve v roce 1994. Je to tak trochu paradox, protože své svědectví sepsal hned po válce, ale nikdo neměl zájem jeho knihu vydat. Politická situace se na východ od německých hranic měnila a jeho pravdivé svědectví se nehodilo do poválečné doby. Hlavním důvodem byli ukrajinští strážci, kteří sloužili jako pomocníci nacistů ve vyhlazovacích táborech. Dostal nabídku, že knihu vydají, ale jen když se o nich nebude zmiňovat. Tuto nabídku odmítl, musel jí odmítnout. Prošel peklem a riskoval mnohokrát život s přesvědčením, že nejdůležitější úkol v jeho životě je podat svědectví. Nemohl podat svědectví v pokřivené podobě, zradil by sám sebe. Ještě dříve než bylo jeho svědectví vydáno v Praze, vyšlo v Německu v roce 1992 v neúplném znění.

Richard Glazar přednášel a zúčastňoval se mnoha diskusí se studenty po celém světě, publikoval v tisku. Pozvání dostával od středních i vysokých škol, veřejných kulturních institucí, náboženských i jiných zájmových organizací. Vždycky říkal, jak je zajímavé pozorovat velký rozdíl v diskuzích se studenty v zemi pachatelů a studenty v zemi obětí, případně v neutrální zemi. Nikdy nemohl zcela sdělit to, co je nesdělitelné, mohl to pouze přiblížit jak nejlépe dovedl a to dokázal velmi dobře.1)

Od našeho prvního setkání jsem se Treblince přibližovala stále víc a víc, hodiny jsme o ní diskutovali, položila jsem mu nepočítaně otázek a on mi na ně mnohokrát odpověděl. Čas od času se mi stávalo, že se mi Treblinka dostávala až moc pod kůži a musela jsem chvíli přestat. Zabýváte-li se tímto tématem příliš intenzivně je nutné občas změnit směr, v zájmu zachování zdravého rozumu.

Za cíl jsem si kladla připomenout tuto smutnou stránku historie, přiblížit kde vraždění začínalo, jaký byl vývoj směřující k vyhlazovacím táborem. Chtěla jsem ukázat jak se židé dokázali zvednout ze země a postavit se zlu, i na těch nejhorších místech, v Treblince a v Sobiboru. Ukázat, že nešli jako ovce na porážku, jak se o tom mnoho let diskutovalo. Samozřejmě kromě povstání ve vyhlazovacích táborech Akce Reinhard existuje mnoho dalších příkladů, kdy se židé vzepřeli, například povstání ve varšavském ghettu, povstání v osvětimském krematoriu a mnoho jiných.

Vše co se stalo v Polsku ve 20. století má kořeny velmi hluboko v minulosti, stačí se letmo podívat zpět napříč staletími a všichni musí vidět tu krvavou linii, která lemuje vzájemný vztah židů a křesťanů celé věky.

Kořeny politiky nacistického Německa vůči židovskému obyvatelstvu tkvěly v rasistické ideologii, kterou bylo Německo během vlády nacistů prosáklé. Obsahem této rasistické ideologie byli Němci, jako představitelé panské rasy a nadřazeného národa a židé, jako příčina všeho zlého a špatného, jako epidemie, která chce nakazit čistou německou krev. Jediné, co může zajistit vítězství Německu, je zničení židů. To všechno je součástí cesty, která vedla k plynovým komorám vyhlazovacích táborů.

Mým záměrem bylo zdůraznit význam povstání ve vyhlazovacích táborech Treblince a Sobiboru. V Treblince povstali židé 2.srpna 1943 a v Sobiboru následně 14.října 1943. Tyto dny bychom měli zahrnovat mezi nejvýznamnější akty odboje proti nacistům, dle mého názoru se to stále

neděje v dostatečné míře. Povstání v Treblince má navíc zvláštní význam pro nás, pro Čechy. V tom nejhorším pekle, které kdy člověk stvořil, se podíleli na vzpouře čeští občané. Měli bychom být na tuto věc pyšní a připomínat si jí.

Ve dvou vyhlazovacích táborech Akce Reinhard proběhlo povstání, ve třetím táboře ne. Proč neproběhlo povstání v Belžeci? Jaký byl mezi ním, Treblinkou a Sobiborem rozdíl? Bylo to pouze proto, že byl zrušen jako první, ještě před povstáním v Treblince a v Sobiboru, nebo by v něm povstání neproběhlo i kdyby nebyl zrušen?

Lidé, kteří připravili a provedli povstání cítili jako svou životní povinnost podat svědectví, jejich posláním bylo dát světu vědět. Byli mezi nimi samozřejmě i jedinci neschopní o Treblince mluvit, neschopní se ve svých myslích vrátit zpět. Nemůžeme se tomu divit, to co prožili bylo příliš těžké, pro mnoho z nich byl pouhý rozhovor o Treblince nesnesitelný. Díky Bohu však mnoho z nich své svědectví podalo, na nás je nyní, abychom nezapomněli. Je naší povinností znovu a znovu připomínat co se stalo. Myslím, že když se někdo rozhodne zpracovávat podobné téma, velmi významným zdrojem jsou knihy pamětí, které sepsali přeživší vězni z vyhlazovacích táborů Akce Reinhard. Jedná se o neocenitelné prameny, svědectví lidí, kteří byli přímými účastníky událostí, knihu zlidští a události přiblíží, jak to žádná suchá fakta nedokáží. Je velmi důležité zhodnotit historii z pohledu jednotlivých příběhů, protože jen tak si dokážeme uvědomit, že v té historii, o které píšeme nebo čteme, žili lidé jako jsme my. Pouze z hlediska těchto jednotlivých příběhů jsme schopni dané události vnímat jako skutečnost a ne jako fikci.

Knih „Treblinka, slovo jak z dětské říkanky“ od Richarda Glazara, má nejen historickou, ale i literární hodnotu. V mojí práci jsem použila mapu Treblinky, kterou nakreslil Richard Glazar po návratu do vlasti. Vím jak byl pečlivý, proto věřím, že je jedna z nejpřesnějších, které existují.

Další svědectví o Treblince bylo sepsáno Jankelem Wiernikiem, který pracoval v židovském komandu v Treblince, stejně jako Richard Glazar, podařilo se mu také uprchnout během povstání. O Treblince vyprávěl svůj příběh i Samuel Willenberg a Francouz Francois Steiner, jehož kniha byla přeložena do slovenštiny a vydána v Bratislavě v roce 1968. Ještě před svou emigrací do Švýcarska reagoval Richard Glazar na knihu J. F. Steinera v Literárních novinách č. 48, rok 1966. Komentoval jí nepřilíš nadšeně, obsahuje prý mnoho smyšlenek. Nejvíce ho roztrpčilo, že Steiner označil kápa Kurlanda jako vraha, který vraždil pomocí injekčních stříkaček. Ve skutečnosti byl kápo Kurland členem revolučního výboru před povstáním a členové výboru v předvečer povstání skládali přísahu právě jemu. Steiner připisuje skutečným lidem smyšlené vlastnosti a činy, mluvil sice s přeživšími v Izraeli a čerpal z dokumentárních materiálů, ale výsledkem bylo podle Richarda Glazara „režirované vyprávění“. Velmi kritizoval, že Steiner, který knihu musel pro tisk v konečné podobě připravovat v roce 1965 nechal v úvahu informace z procesu s bývalými příslušníky SS-Sonderkommando Treblinka, který probíhal v Duesseldorfu od roku 1964, tam vypovídala většina svědků jak ze strany obětí, tak ze strany obžalovaných. Předběžné vyšetřování začalo už v roce 1961 a zprávy o procesu byly ve světovém tisku.²⁾

Ze stejného důvodu, který jsem uvedla výše, jsem využívala rovněž fond Testimonies z archívu Yad Vashem, ve kterém se nachází mnoho svědectví a vzpomínek lidí, kteří o svém martyriu nikdy knihu nenapsali, ale vypověděli po válce vše pouze pro potřebu archívu a muzea. Nachází se zde vzpomínky popisující průběh deportací, situaci uvnitř deportačních vlaků, příjezdy do vyhlazovacích táborů, útky z nich atd.

Snažila jsem se nalézt odpověď na otázku, zda opravdu všechny deportace ze západních zemí probíhaly v osobních vlacích a ne ve vagónech nákladních, tzv. dobytčácích jako z východních území? Dalším otazníkem v mých úvahách bylo, zda se mohlo stát, že někdo přijel do

vyhlazovacího tábora a potom byl nacisty transportován do jiného pracovního tábora?

Nepostradatelným pramenem pro mne byla Pozůstalost Richarda Glazara, nacházející se v Národním archívu. Z pozůstalosti jsem použila množství článků výstřižkové služby, kterou Richard Glazar dlouhá léta k tématu pečlivě vedl, dále jeho osobní korespondenci. Jeho korespondence se často týkala reakcí na vydané publikace, články nebo filmy uvedené v televizi. V roce 1986 se vyjádřil ve švýcarských novinách „Tagesanzeiger“ k filmu s názvem „Der Schrei nach Leben“, který uvedla švýcarská televize. Bylo to vyprávění muže, přeživšího holocaust. Richard Glazar napsal, že byl šokován popisem a líčením tohoto muže jménem Martin Gray. Přirovnal jeho líčení k hranému filmu z americké holocaust-série. Velmi často se pohoršoval nad vyprávěním ostatních o Treblince, protože znal pravdu.³⁾

Z Národního archívu se pro mne stal dalším zdrojem informací fond Zahraniční tiskový archív. V materiálech tohoto fondu jsem se snažila nalézt odpověď na otázky: Zda Spojenecké mocnosti byly informovány o tom co se v Polsku s židovskou komunitou děje? Zda byly připraveny nějakým způsobem proti vyvražďování židovského obyvatelstva zakročít? A také zda ve skutečnosti něco pro záchranu židů opravdu udělaly?

V oblasti odborné literatury, mi byla oporou práce Jicchaka Arada, Belzec, Sobibor, Treblinka, kterou jsem nejprve používala v anglickém vydání z roku 1987. Před dokončením mé práce, v roce 2006, vyšla kniha přeložena do češtiny. Toto dílo je výsledkem autorova rozsáhlého výzkumu táborů Belzec, Sobibor a Treblinka. Jako primární prameny používal svědectví přeživších, německé dokumenty, svědectví Poláků a Němců, německé soudní protokoly. Autor je navíc tématem citově ovlivněn, jeho rodiče zahynuli v Treblince.

Dalším opěrným bodem pro mne bylo dílo Raula Hilberga, The destruction of european Jews, které bylo poprvé vydáno v roce 1961. Stejnou práci

jsem používala i v jejím německém vydání z Frankfurtu nad Mohanem z roku 1990, Die Vernichtung der europaeischen Juden. Jeden ze základních závěrů této významné práce zní, že pachatelé nebyli ve svém mravním smýšlení odlišní od ostatních obyvatel. Německý pachatel nebyl žádným zvláštním Němcem, pachatelé byli náhodným průřezem německou populací a celá vyhlazovací mašinerie se v podstatě nelišila od struktury německé společnosti jako celku.

Je však pravdou, že rozsáhlá literatura o nacismu a holocaustu se více méně opomněla soustředit na pachatele těchto činů, s výjimkou nejvyšších nacistických pohlavárů. Tento trend rozbily hlavně práce Daniela Goldhagena, Hitlerovi ochotní katani, vyšla 1996 a práce Christophera Browninga, Obyčejní muži, vydaná v Praze v roce 2002. Tyto publikace vyvolaly množství diskusí a sami autoři, kteří zastávají v mnoha pohledech odlišné stanovisko, vedli mezi sebou rozsáhlou a velmi zajímavou diskusi.

Není to dlouho co vědci i laikové byli přesvědčeni, že pachateli těchto hrozných zločinů byli hlavně a především příslušníci SS. Nepochybovalo se o tom, že kdyby Němci odmítli splnit rozkazy ohledně zabíjení židů, byli by sami zabiti. Všechny tyto názory se staly dogmaty.

Daniel Goldhagen si kladl za cíl vysvětlit, jak vůbec mohlo k holocaustu dojít a proč k němu došlo. Pokusil se o zcela nový pohled na tři okruhy problémů, na pachatele holocaustu, německý antisemitismus a povahu německé společnosti za nacistické éry. Dosáhnout cíle vysvětlení, jak mohlo k holocaustu vůbec dojít, je myslím velmi složité, vždy se jedná o individuální přístup autora.

Nedostatečné znalosti nejenom o pachatelích, ale také o fungování celé řady institucí v nichž působili, neodradily některé interprety od vynášení soudů. Literatura nabízí řadu hypotetických výkladů o pachatelích, můžeme je roztřídit do několika kategorií. Pachatelé:

- byli přinuceni pod hrozbou trestu

- byli slepí vykonavatelé rozkazů
- byli vystaveni obrovskému sociálně-psychologickému tlaku
- měli vlastní zájem rozkazy vykonávat, nechtěli říci ne
- nikdy je ani nenapadlo říci ne – byrokratická poslušnost

Daniel Goldhagen tvrdí, že všechny tyto výklady týkající se pachatelů opomíjejí jejich schopnost poznávat a soudit. Nevidí jejich morální hodnoty a představy o obětech, nevidí pachatele jako bytosti s vlastní vůlí.

Zapomínají na to, že pachatelé byli lidmi. Bylo vysloveno nahlas mnoho hypotéz, o kterých se dříve nemluvilo. Autorovy teze, že bez Němců by nebylo holocaustu nebo, že jediné přijatelné jméno pro pachatele je Němci, ne nacisté nebo esesáci, vyvolaly množství polemik, hlavně v Německu. Samozřejmě je možné v mnohém s Goldhagenem nesouhlasit, je však velmi dobře, že tato práce vyšla a přinesla mnoho dalších otázek. Autor se pokusil o analýzu německé společnosti před nástupem nacismu a o porozumění politické kultuře, která zrodila pachatele. Vnáší do vědecké literatury nový pohled na pachatele, o kterých tvrdí, že byli motivováni určitým druhem antisemitismu, který autor označil jako eliminační. Goldhagenovým názorem je, že tento druh antisemitismu dovedl Němce k názoru, že židé by měli zemřít, bylo to jejich vlastní přesvědčení a oni ho považovali za správné. Dříve všechny práce odmítaly uvěřit, že lidé jsou schopni v důsledku svého přesvědčení vyvraždit celé národy, držely se názoru, že není možné, aby obyčejní lidé schvalovali vyvražďování jiných lidí. Většina historiků vycházela z toho, že německá společnost byla více méně normální a fungovala podle pravidel zdravého rozumu. Podle tohoto pojetí může v lidech vyvolat ochotu vraždit jen touha po moci a bohatství nebo chorobná ideologie, ovšem tomu podlehne vždy jen několik labilních jedinců. Tuto tezi se snaží Goldhagen vyvrátit, snaží se odhalit příčiny jednání pachatelů a vysvětluje je v kontextu institucionálním a společenském.⁴⁾

Christopher Browning hledal odpovědi na své otázky v Ludwigsburgu u Stuttgartu, kde se nachází sídlo Ústřední úřadovny zemských soudních správ, která v Německu koordinuje vyšetřování nacistických zločinů. V úřadu jsou archivovány záznamy z každého německého soudního řízení ve věci nacistických zločinů proti polským židům. Autor se soustředil na obžalovací spis týkající se 101. záložního policejního praporu, jedné z jednotek německé pořádkové policie (Ordnungspolizei). Soubor výslechových protokolů tvořil reprezentativní statistický vzorek věkového rozvrstvení, členství v nacistické straně a SS, a také sociálního původu příslušníků praporu. V posledních desetiletích se věda zaměřovala stále více na dějiny každodenního života. Autor se pokusil o vcítění se do pachatelů, snažil se o porozumění pachatelům jako lidským bytostem. Vysvětlovat však neznámá omlouvat, chápat neznámá odpouštět. Následná diskuze, která proběhla mezi Christopherem Browningem a Danielem Goldhagenem si zaslouží pozornost. Autoři se liší ve dvou významných oblastech výkladu dějin. Za prvé je to rozdílné hodnocení úlohy antisemitismu v německých dějinách, za druhé různě hodnotí motivaci obyčejných Němců, z nichž se stali pachatelé holocaustu. Oba autoři se shodují ve dvou bodech, za prvé je třeba se dívat na postoje a chování obyčejných Němců na domácí frontě a ve východní Evropě. Za druhé závěr, že když Němci stáli před úkolem zabít židy, z většiny se stali opravdu ochotní katani.⁵⁾

Další prací, ze které jsem čerpala informace, je dílo Raula Hilberga, *Pachatelé, oběti, diváci*, vydané 2002. Hilberg, tvrdí, že obyvatelstvo celé Evropy zachvácené válkou lze rozdělit na tři skupiny – pachatele, oběti a diváky. Jako prvního a hlavního pachatele označuje Hilberg Adolfa Hitlera, který řídil celou akci a bez něj by byla nemyslitelná. Autor zdůrazňuje, že když se protižidovské tažení rozšířilo do všech koutů Evropy, získala vraždící mašinérie mezinárodní charakter, zapojily se totiž vlády satelitních států a také kolaboranti z okupovaných území. Oběti prošly několika kroky,

nejprve byly označeny, potom izolovány, soustředěny a nakonec zničeny. Poslední skupina však byla nejpočetnější, diváci, kteří se neúčastnili, protože nechtěli obětem ublížit a zároveň nechtěli, aby pachatelé ublížili jim. Bylo možné a často se to stávalo, že se i jednotlivé skupiny prolínaly. Jedním ze závěrů této práce je, že Spojenecké vlády, které byly požádány o pomoc ze strany amerických nebo britských židů, nebyly bezmocné, ale nehodlaly kvůli obětem měnit svůj přístup.⁶⁾

V 70. a na počátku 80. let proběhla mezi historiky diskuse, týkající se soustavnosti a úmyslnosti nacistických činů. Bývá označována jako spor mezi „internacionalisty“ a „funkcionalisty“. Diskuse pomohla vysvětlit a pochopit chronologii pronásledování a hromadného německého vyvražďování židů. Avšak pouze jednou v této debatě padla otázka, proč uposlechli vykonavatelé genocidy rozkazů?

První skupina historiků zdůrazňovala jasnost Hitlerových plánů, jeho moc a hlavní slovo v běhu událostí, do této skupiny patří i Raul Hilberg, jak jsem již uvedla výše. Druhá skupina historiků vnímala Hitlera jako člověka méně rozhodného, který do věcí příliš nezasahoval a vše bylo v rukou funkčních mechanismů nacistického režimu, na osobě Hitlera více méně nezávislých. Hlavní teze německého historika Hanse-Ulricha Wehlera, zástupce intencionálního přístupu, zní, že nacismus nepřišel do Německa s Hitlerem. Hitlerovo charismatické vůdčovství, ale dovedlo toto hnutí a zemi do extrémního radikalismu. Základem Hitlerovy politiky bylo několik základních bodů. Hitler byl zastáncem sociálně-darwinovského boje, ve kterém vítězí právo silnějšího. Vyhlazení židů a dobytí východních území byly pouze Hitlerovy cíle a v nacistickém programu o nich nebylo ani slovo. Na druhé straně představitelem funkcionalistů byl Martin Broszat, který považuje Hitlerovy základní cíle, dobytí východních území a vyhlazení židů, za vůdčovu momentální potřebu nutnou pro utužení svého režimu. Zda byl Hitler rozhodujícím činitelem vyhlazování židů nebo zda proces probíhal na jeho osobě nezávisle, zůstává sporné. Nelze však podle

Broszata, ani dalších historiků zastávajících funkcionalismus, přijmout některá kontraverzní tvrzení britského historika Davida Irvinga, že Hitler o holocaustu nevěděl. Likvidace židů, tak podle Broszata byla improvizovaná akce, která nebyla dlouhodobě plánována, byla spíše východiskem. Adolf Hitler nebyl příliš vlivným diktátorem, byl slabší než se zdálo. V celém sporu se projevuje zásadní údiv nad tím, jak mohl Hitler nebo nacistické hnutí spáchat takové zločiny. Diskuze pravděpodobně budou pokračovat i v budoucnosti, neboť jednoznačné důkazy získáme jen velmi těžko.7)

Moji předmluvu ukončím slovy díky všem, kteří mne podporovali v mé práci. Chtěla bych rovněž říci, že Richard Glazar byl člověk, kterého jsem si hluboce vážila a který ovlivnil můj život jako nikdo předtím. Vždy na něj budu vzpomínat, vždy mi bude chybět. Jsem jednou z těch osob, která se bude snažit předat jeho svědectví dalším lidem, aby se nezapomnělo na to, co jednoho slunečného odpoledne 2. srpna 1943 židé v Treblince dokázali.

Krátký pohled do minulosti

Od doby babylónského zajetí v 6. století př. n. l. žili příslušníci židovského národa v rozptýlení – v diaspoře. Usazovali se mimo Palestinu. Po římsko-židovských válkách v 1. – 2. století n. l. byli židé z Izraele násilně vytlačeni. Celá historie je protkána výhradami a nenávisť ostatních společenství vůči společenství židovskému. Tato nenávisť pak opakovaně vrcholí v útocích na židovskou komunitu, v lepším případě verbálních, v tom horším případě fyzických a krvavých.

Už řecké starověké civilizaci, která byla polyteistická a značně kosmopolitní, židé překáželi a vadili. Proč? Lišili se! Jejich náboženství bylo monoteistické a přikazovalo jim žít určitým způsobem, jíst jen košer stravu a dodržovat rituály judaismu. Způsob jejich života byl úzce svázán s náboženstvím a oni se tímto způsobem života odlišovali od ostatní společnosti. 1) Neuznávali existenci jiných božstev, ani vůči nim neprojevovali žádný respekt. Judaismus urazil antický svět odmítáním obrazu. Pro Řeky byl jejich svět mnohorasová, mnohonárodnostní společnost a kdo ji odmítl přijmout, ten byl nepřítelem lidstva.

Římané poskytli nejprve židům určitá privilegia, například právo, že nemusí pracovat o šábesu. Později však, když zavedli uctívání císaře jako boha, se vztahy zhoršily. Židé odmítli zachovávat konvence státního náboženství a to bylo pokládáno za politickou nelояálnost. 2)

V Novém zákoně zaujímá nesmiřitelný postoj vůči judaismu Janovo evangelium, je polemikou s kacířstvím. Židé pro Jana znamenají mnoho různých pojmů, asi nejobvyklejším významem je „odpůrci Ježíšova učení“. Nejútočnější pasáží, která způsobila v dějinách nejvíce škody, je pasáž z Matoušova evangelia. Pilát si omyje ruce a lid zvolá: „Krev jeho na nás a na naše děti“. Z tohoto zvolání má vyplývat, že židé přijímají Ježíšovu smrt jako břímě, které ponесou i jejich potomci. Vzniká tak jádro výhradně

křesťanské větve antisemitismu, která byla naroubována na starou tradici antisemitismu pohanského. V čase revolty v roce 132 už byli židé a křesťané nezakrytými protivníky.³⁾

V roce 313, díky ediktu milánskému, přestalo ve státě náboženské pronásledování a nastalo krátké období tolerance. Ale už od roku 340 se křesťanství začalo chovat jako státní církev a stalo se masovým náboženstvím. Náboženští vůdci pořádali za svitu pochodní obrovská shromáždění, při nichž se vyvolávala hrozivá hesla. Historie se opakuje, o 1.600 let později se antisemité také scházeli za svitu pochodní a vyhrožovali.

Židovská menšina byla velmi na očích, byla dobře organizovaná, zámožná, vzdělaná a odmítající křesťanství z principu. Od konce 4. do konce 5. století připravily křesťanské společnosti židy o většinu jejich práv, vyloučily je ze státních úřadů a z armády. Přestup na judaismus se trestal smrtí stejně jako smíšená manželství s křesťany. 4)

Postavení židů se neustále zhoršovalo. S vyhlášením první křížové výpravy v roce 1095 vypukly pogromy, které začaly ve francouzském Rouenu a na jaře roku 1096 se přenesly do porýnských měst. Bohaté a početné židovské obce v Porýní byly zničeny. Většinu židů křížáci zabili nebo dovlékli ke křtitelnicím.

Křesťanský univerzalismus katolické církve ve středověku židy naprosto vyloučil ze společnosti, byli to vyvrhelové, kteří nepatřili k ostatnímu lidskému společenství. Nesměli zaměstnávat křesťany, vlastnit půdu nebo zabývat se zemědělstvím. Na druhé straně však byli potřební jako bankéři středověké společnosti, toto místo pro ně zůstalo vyhrazeno a stalo se hlavním zdrojem jejich obživy. Panovníci, ale nejen oni, si od nich půjčovali peníze. K radikálnímu zhoršení situace židovského obyvatelstva došlo po zasedání IV. lateránského církevního koncilu v roce 1215, kdy byla potvrzena úplná segregace židů, vyhlášená už předchozím církevním sněmem v roce 1179. Koncil také přikázal židům nosit zvláštní označení

na oděvu.

Největší pogrom v českých zemích vypukl kvůli znesvěcené hostii. Psal se rok 1389 a kněz se při cestě za umírajícím skrz pražské židovské ghetto dostal do sporu se židy. Došlo k šarvátce a hostie byla znesvěcena „kamenem“ (tzn. pádem na zem). Došlo k pogromu, při kterém byly židovské domy vyrabovány a zapáleny, vraždilo se i uvnitř Staronové synagogy. O život přišlo 3.000 lidí, jejich zohavená těla byla pak na ulicích hromadně spálena. 5)

Už středověké křesťanské vlády byly přesvědčeny, že musí čelit „židovskému problému“. Tehdy však „konečným řešením“ bylo vyhnání židů ze země. Středověká Evropa byla k židům velmi nepřátelská, za viníky všech neštěstí a pohrom byli označeni oni.

Když se začala po celé Evropě od Středozeří směrem k severu šířit „černá smrt“, došlo k další vlně antisemitismu. Rozsah nemoci byl tak obrovský, že nikdo nechápal jak k tak obrovské tragédii mohlo vůbec dojít. Proto se objevil názor, že jde o nemoc rozšířenou člověkem a jeho zlovolností. Vyšetřování se nesoustředilo na nikoho jiného než na židy, řetězová reakce se rozjela zvláště poté co se židé doznávali na mučidlech. Černá smrt se svými pogromy se stala významným precedentem, obzvláště v německy mluvících zemích.

Ve Španělsku v roce 1492 král s královnou podepsali výnos o vyhnání všech židů, kteří okamžitě nepřestoupí na katolickou víru. Jednalo se tehdy asi o 200.000 lidí, většina z nich volila křest. Asi 100.000 podniklo cestu do Portugalska, odtud byli vyhnáni za další čtyři roky. Přibližně 50.000 z nich odešlo přes Gibraltar do severní Afriky nebo do Turecka. Druhá sefardská diaspora směřovala z Portugalska do Francie a severozápadní Evropy. Španělští židé jsou označováni jako sefardští, tento výraz je zkomoleným pojmenováním starého Španělska. Sefardové vytvořili svůj vlastní dialekt známý pod jménem „ladino“ nebo „giudezmo“, jeho písemnou podobou bylo rabínské spojované písmo. Tvořili kulturní

most mezi arabskou a latinskou kulturou, šířili vědu a filosofii. Zkáza španělského židovstva velmi ochudila budoucí španělský vývoj. Sefardská diaspora se rozptýlila hlavně po celé středomořské a muslimské oblasti. Na konci evropského středověku byli židé znovu a znovu vyháněni, ještě před vyhnáním ze Španělska, byli vyhnáni z jednotlivých měst a oblastí Německa a Itálie. Cechy křesťanských bankéřů a řemeslníků byly již dostatečně mocné, aby si vymohly zákaz činnosti židů ve svých oborech. Židé pro ně znamenali konkurenci a proč se nezbavit konkurence, když je to jen trochu možné? Pro židy se stalo alternativou stěhování dále na východ, do zaostalejších oblastí. Do oblastí, které svým příchodem pozvedli na vyšší úroveň a kde byl ještě prostor pro jejich činnost. Demografická osa aškenázského židovstva se tak posunula dále na východ. V roce 1500 považovali židé za nejbezpečnější zemi v Evropě Polsko, které se stalo centrem aškenázského židovstva. Pojmem „aškenázim“ byli označováni němečtí židé, v širším pojetí židé ze západní, střední a východní Evropy.6)

Reformace v 16. století ovlivnila chování k židům. Pozitivním přínosem reformace bylo rozbití jednoty latinské Evropy a obnovení zájmu o studium Starého zákona. Protestanté byli však také odpůrci judaismu, zavrhovali Mišnu a Talmud. Luther vydal ve Wittenbergu pamflet „O Židech a jejich lžích“, jedná se o první dílo moderního antisemitismu. Židům by prý mělo být zakázáno jezdit po cestách, vstupovat na tržiště, měl by jim být zabaven majetek, pak by měli být odvedeni na nucené práce a nakonec odklizeni „navždycky“. Luther byl v roce 1537 strůjcem vyhnání židů ze Saska a ve čtyřicátých letech je vykázal z mnoha německých měst.7)

V posledních desetiletích 16. století se vyskytly podněty k možnému návratu židů do západní Evropy. Benátky začaly podporovat přistěhovalectví sefardských židů, protože chtěly využít jejich zkušeností a slibovaly si oživení obchodu s Levantou. Židy zval zpátky Frankfurt a nizozemští kalvinisté. Hnutí za „umožnění návratu židů“ dosáhlo vrcholu

po roce 1650. V 17. století se dokonce objevil dosud nevídaný jev - filosemitismus. Byla to doba příznivého ovzduší pro židy, protože středověké tradice už dozněly a k objevení tzv. „osvícenského antijudaismu“ ještě nedošlo. 8)

Události roku 1789 byly výsledkem francouzského osvícenství, které bylo ve své podstatě protináboženské. Spinoza vytvořil racionalistický přístup k biblickým pravdám a přitom odhaloval i tmářství rabínského náboženství. Francouzští filozofové na něj navazovali a judaismus považovali za křesťanství v pokřivené podobě. Ve svých kritikách judaismu zdůrazňovali deformace, ke kterým prý dochází, když je národ zotročený náboženstvím. Voltaire v „Dictionnaire philosophique“ tvrdil, že je absurdní, aby moderní evropská společnost přejímala základní zákony a věroučné zásady od židů. Tento národ jako celek, podle Voltaira, ovládá jen umění lichvy. Diderot haněl židy méně, ale považoval je za pověrčivý a nevědomý národ. Holbach učinil ze židů „nepřátele lidské rasy“. Jejich vyslovené názory měly obrovský dosah, neboť tyto francouzské spisovatele četla a napodobovala celá Evropa. Netrvalo dlouho a němečtí idealisté, například Fichte se začali zabývat stejným tématem. 9)

V Rakousku-Uhersku je výrazným mezníkem vláda Josefa II, který v roce 1781 vydal své toleranční patenty. Byla zrušena povinnost nosit zvláštní označení pro židy, ghetta byla přes den otevřena a židé se mohli volně pohybovat, směli studovat na vysokých školách, investovat, zakládat podniky. Od roku 1784 byli židé podrobeni stejné jurisdikci jako křesťané. Jedním ze způsobů jak židé reagovali na emancipaci, byla konverze ke křesťanství. Křest ještě stále znamenal „vstupenku do evropské společnosti“. 10)

V období mezi tolerančním patentem a revolucí 1848 se utvářely dva proudy, které nepřijímaly změny stejným způsobem. Konzervativní proud se obavál, že Josef II. chce židy odcizit jejich náboženství. Do druhého proudu patřili mladí liberálové, kteří byli otevření novým podnětům,

přicházejícím hlavně z Německa. Rozporné postoje se projevovaly i v křesťanské části společnosti. Ozývaly se hlasy na podporu židovské emancipace, jejichž nositeli byli hlavně mladí literáti. Na druhé straně někteří křesťané odmítali posílat své děti do školy společně s židovskými, řemeslníci a živnostníci se bránili nové konkurenci.¹¹⁾

Liberální veřejnost však volala po rovnoprávnosti, emancipaci, svobodě. Rokem 1848 začíná nová kapitola židovských dějin. Židé se aktivně zapojili do společenského dění během revoluce. V Rakousku-Uhersku byli ústavou z března 1849 naprosto zrovnoprávněni, následující oktrojovaná ústava Františka Josefa I. jim některá práva znovu odebrala, ale již v roce 1867 je získali zpět.¹²⁾

Po roce 1848 docházelo, ke stále většímu odcizení Čechů a Němců. Židovské obyvatelstvo se národnostně dělilo do dvou asimilačních proudů, většina židů se však připojila na stranu liberálních Němců. Proněmecký trend byl podpořen i vládou, která vydala v roce 1867 ústavu zrovnoprávňující židy. Velmi významným momentem pro asimilaci židů do české společnosti byl fakt, že židé směli zakupovat půdu. Vztah k půdě znamenal pro mnohé silnější pouto než cokoli jiného a tento moment napomohl stále většímu počtu židů začleňovat se mezi českou komunitu.¹³⁾

V roce 1853 vydal francouzský hrabě Joseph Arthur de Gobineau esej „O nerovnosti lidských ras“, která se stala příručkou německých antisemitů. Gobineau rozlišuje mezi árijskými ctnostmi a semitskou a také latinskou degenerací. Ernst Renan se domníval, že semitská rasa představuje ve srovnání s indoevropskou rasou podřadnější stupeň lidského charakteru. Eduard Drumont sepsal v roce 1886 dvousvazkové dílo „Židovská Francie“, nejdůležitější antisemitskou studii všech dob. Drumontovi kniha umožnila založit „Antisemitskou ligu“ a útočný deník „La Libre Parole“. Ultrakatolická konspirační teorie o spiknutí svobodných zednářů byla ještě starší než „vědecký“ antisemitismus.¹⁴⁾ Na jihu

germánského světa měl antisemitismus stále ještě fanatickou náboženskou základnu. Ve vyšších společenských vrstvách získával profánnější a rasovější ladění. Už nepomohl křest.

V 19. století nabývá německá nenávist k židům národní povahy.

Rozlišovalo se mezi „kulturou“ a „civilizací“. Německá kultura se neustále svářila s kosmopolitní a cizí civilizací. Civilizační princip představovali židé, kteří nevlastnili žádnou zemi. Berlín a Vídeň byla národem zvlášť nenáviděná „židovská města“. Národně laděný antisemitismus se ozýval ze spousty románů. Celá řada historiků v čele s Heinrichem von Treitsche obviňovala židy, že jsou vetřelci v německém dějinném vývoji. Je to velmi demagogická interpretace, protože židé spoluvytvářeli německou kulturu po staletí a měli v ní své nezastupitelné místo. Tito historici zajistili vážnost antisemitismu v akademických kruzích, což vedlo ke vzniku „sociálního darwinismu“. Podle této teorie rasy navzájem bojují, aby se zaručilo zachování nejschopnějších.

Konec 19. století, konkrétně 90. léta, je spojen s výrazným nárůstem antisemitismu, který se stal dokonce programem některých politických stran. Svou roli hrají probouzející se národní hnutí, která jsou typická pro období romantismu. V této hrozné atmosféře Theodor Herzl upustil od myšlenky asimilace židů a začal psát hru „Nové ghetto“. Ghetto, které má zdi z předsudků proti židům. Toto období můžeme označit za vrchol evropského antisemitismu, svůj podíl na tom měl i příliv uprchlíků z Ruska po vlně pogromů roku 1881. Herzl došel k závěru, že je naprosto nezbytné najít alternativu pro židy, protože zanedlouho je možná budou vyhánět z Evropy. Židé musí mít svou vlastní zemi! V zimě 1895/6 dokončil rukopis své knihy „Judenstaat“, v níž své cíle nastínil.¹⁵⁾

Nedílnou součástí liberálního myšlení byla představa, že je potřeba židovství vykořenit a židy reformovat. Liberálové chtěli židy „polidštit, zvrátit jejich židovskou povahu“. V Německu byla v 19. století prodchnuta antisemitismem snad každá oblast společnosti a Němci vyrůstali

v antisemitské kultuře. Specifické bylo, že intelektuální a kulturní elita národa měla vůči židům prakticky stejné předsudky jako prostý lid. Přitom židé tvořili jen zanedbatelné jedno procento v německé populaci. Na konci století se stala „židovská otázka“ nejžhavějším politickým tématem a antisemitismus byl součástí morálky společnosti. Daniel Goldhagen píše o německém antisemitismu 19.století: *„Podle jeho logiky bylo třeba v mezích většinových etických zábran usilovat o „eliminaci“ Židů jakýmkoli vhodným a možným způsobem.“*(16)

Nenávist k židům založená na ekonomických, sociálních a kulturních důvodech byla první kategorií moderního antisemitismu. U této kategorie zůstali například Francouzi. Francouzský antisemitismus byl živěný krachem Union Générale v roce 1882, panamským skandálem 1889, Dreyfusovou aférou a agitací Action Française.

V Německu došlo ke vzniku typického rasového antisemitismu. Bolševická hrozba, německá válečná porážka, hospodářské problémy po 1.světové válce vytvořily úrodnou půdu pro růst a radikalizaci tohoto antisemitismu.(17)

Antisemitismus však kvetl i na východě. Po III. dělení Polska tvořili největší židovskou komunitu židé v Rusku. Alexandr II. se snažil židy „zreformovat“, aby je mohl plně integrovat do hospodářství říše. Zhruba do poloviny 19.století byla nenávist vůči židům zakořeněna v křesťanské tradici, po polovině století získala podobu moderního antisemitismu. I na východě docházelo k odlidšťování židů. Sám Dostojevskij označoval židy jako odpudivý a otravný hmyz. Slovo „pogrom“ pochází z ruštiny (rusky „bouře“) a poprvé bylo použito v roce 1871 při útoku řecké menšiny na židy v Oděse. Státní a lidový antisemitismus byl silný i za posledního cara Mikuláše II., byla to doba, kdy tajná policie vyrobila „Protokoly sionských mudrců“, prostřednictvím svých důstojníků v Paříži. Jeden z carských agentů v Paříži dostal za úkol vymyslet dokument, který by se dal předložit Mikulášovi II. jako důkaz o židovské hrozbě. Padělatel použil pamflet

Maurice Jolyho z roku 1864, ve kterém Napoleonu III. byly připisovány ambice na ovládnutí světa. Padělatel nahradil monarchu tajnou konferencí židovských vůdců. Protižidovské násilnosti zuřily na začátku 20.století - 1903 v Kišiněvu, 1905 a neopadly do roku 1907. V roce 1913 vše vyvrcholilo Beilisovou aférou, Beilis, kyjevský žid, byl obviněn z rituální vraždy a následně souzen.18)

V Rakousku –Uhersku antisemitismus konce 19. stol. vrcholí tzv. prosincovými bouřemi po pádu Badeniho vlády, kdy se nepodařilo, kvůli odporu německé vlády, prosadit české jazykové požadavky. Protiněmecká vystoupení nabyla antisemitské povahy, závěr byl podobný jako v ostatních částech Evropy – proces. Nařčení z rituální vraždy a následný proces s Leopoldem Hilsnerem. Naštěstí i mezi Čechy se našlo mnoho občanů, kteří beze strachu stáli na straně rozumu a práva, v jejich čele byl Tomáš Garrigue Masaryk.

Všechny události konce 19. století vyvolaly židovskou obrannou reakci, kterou se stal sionismus. Zpočátku zaujal sionismus spíše židy německého původu, čeští židé se k němu přikláněli až později v souvislosti s ohrožením republiky nacisty.19)

První světová válka měla na další vývoj světového židovstva velký dopad. Bylo odvedeno nebývalé množství židů do armád všech válčících stran. Napětí ve válečných letech prohloubilo nepřátelství vůči židům, hlavně v Německu a ve východní Evropě. Židé pod ruskou vládou byli obviňováni z kolaborace s nepřítelem a 600 tisíc jich bylo carskou armádou vypovězeno z fronty. Podezření týkající se jejich loajality zazněla dokonce i v Británii a v USA. Od židů německého původu se vyžadovalo ponižující podepisování veřejného prohlášení věrnosti, z toho jednoznačně vyplývá, že Němci nepovažovali židy za rovnocenné příslušníky německého národa. 20)

Adolf Hitler a vývoj směřující ke „konečnému řešení“

Adolf Hitler vstoupil v roce 1919 do Německé dělnické strany. V roce 1920 byla strana přejmenována na Národně socialistickou německou dělnickou stranu, byla velmi silně antisemitská a už v tomto roce žádala omezení občanských práv židů. Hitlerův vzestup ve straně byl velmi rychlý, v roce 1921 se stal jejím předsedou s neomezenou pravomocí. Tento výrazný řečník v roce 1919, v době kdy byl ještě vojákem v Mnichově, napsal dopis Karlu Mayerovi, svému představenému. Obsahem dopisu byl postoj Němců k židům: *„Především je židovství bez pochyby rasou a nikoliv náboženským společenstvím. A Žid sám se nikdy neoznačuje za židovského Němce, židovského Poláka nebo třeba židovského Američana, nýbrž vždy za německého, polského či amerického Žida. Ještě nikdy žádný Žid nepřejal od cizích národů, v jejichž středu žil, o moc víc než jen jazyk..... Tisíciletým incestem, páchaným často v nejužším okruhu, si obecně Žid uchoval svou rasu a její zvláštní rysy ostřeji, než mnohé z národů, mezi nimiž žije..... Pohybuje-li se cítění Žida v čistě materiální oblasti, pak jeho myšlení a snažení o to víc. Tanec kolem zlatého telete se stává nemilosrdným bojem o všechny ty statky, které podle našeho vnitřního pocitu nejsou ty nejvyšší a nepatří k těm, o které bychom měli na této zemi nejvíce usilovat. Hodnota jednotlivce není určována jeho charakterem, významem jeho činnosti pro celek, nýbrž výlučně velikostí jeho majetku, jeho penězi.....“*

V roce 1923 se Hitler pokusil o státní převrat v Mnichově, tento tzv. pivní puč skončil však neúspěchem. Hitler byl odsouzen na pět let do vězení v Landsbergu, kde sepsal první svazek svého základního politického pamfletu „Mein Kampf“, ve kterém dal již plný průchod svému rasovému antisemitismu.1)

Německá demokracie, která měla velmi krátké trvání, končí v lednu 1933,

kdy Paul von Hindenburg jmenoval Hitlera říšským kancléřem. Po smrti prezidenta Hindeburga, v srpnu 1934, spojil Hitler funkci kancléře a prezidenta, přijal titul „vůdce a říšský kancléř“. V překvapivě krátké době dokázal nastolit totalitní režim. Byly zakládány první koncentrační tábory, například koncentrační tábor Dachau byl založen už v březnu 1933. Na údajnou převýchovu zde byli umísťováni komunisté, židé a všichni ostatní odpůrci nacistického režimu.

Hitler byl přesvědčený antisemita a proto není pochyb, že byl vůdčí silou v prosazování protižidovské politiky. Celé období od nástupu nacistů k moci do počátku druhé světové války je naplněno protižidovskými aktivitami, které měly přinutit židy k opuštění Německa a umožnit zabavení jejich majetku. V roce 1935 vyvrcholila tato politika vyhlášením „norimberských zákonů“, které vytvořily právní základnu pro vyřazení židů ze všech oblastí normálního života. Antisemitská politika se neustále stupňovala, agresivním protižidovským útokem byla tzv. „křišťálová noc“ z 9. na 10. listopadu 1938. Byl to pogrom na německé židy, který uspořádali nacisté, byly zapáleny stovky synagog, obchodů a židovských institucí. Za obět' padla stovka lidských životů, dalších třicet tisíc židů bylo zatčeno a internováno v koncentračních táborech. V důsledku této události mnoho židů vidělo východisko v emigraci a snažilo se najít útočiště jinde ve světě. Emigrace však v době po konferenci v Evianu již nebyla úplně jednoduchá. Evropské nebo zámořské země židy buď vůbec nepřijímaly nebo pouze ve velmi omezeném množství.2)

Je nepochybné, že se Hitler připravoval na válku a společně s těmito přípravami začal „prorokovat“ zničení židovského rasy. Ve svém projevu 30. ledna 1939 před Reichstagem řekl, že jestliže dožene mezinárodní finanční kapitál evropské národy do nové války, jejím výsledkem bude zničení židovské rasy v Evropě.

Pravdou je, že neexistuje žádný Hitlerův písemný rozkaz ke genocidě židů a dalších skupin obyvatelstva, Hitler však o ní věděl a schvaloval jí.

Pravděpodobné je, že právě on měl hlavní podíl na vyostřování protizidovské politiky. Byla součástí jeho boje za nastolení panství německé rasy v Evropě. Nacisté čerpali z tradice evropského rasismu a antisemitismu a jejich ideologie byla založena na představě o nadřazenosti německé rasy nad ostatními národy.

Od svého nástupu k moci nacistické vedení připravovalo plány nejprve na vyloučení židů ze společnosti a následně na úplné „vyčištění“ Německa od židů. Nacisté uvažovali o soustředění židů na nějakém území, plány byly různé. Jedním z nich bylo vysídlení židů na ostrov Madagaskar, v představách evropských antisemitů se tento ostrov objevoval už od konce 19. stol. V roce 1937 byla dokonce na Madagaskar vyslána polská vládní komise, jež měla prozkoumat možnost přesídlení polských židů. Komise však došla k závěru, že tento tropický ostrov může osídlit jen malé množství přesídlenců.³⁾ Otázkou zůstává, proč by měl Hitler vynakládat prostředky v roce 1940 na transport židů do Afriky, když se už v té době rozhodl pro strategii úplného vyhlazení? Někteří historikové se proto domnívají, že „plán Madagaskar“ byl pouhým trikem a mezitím stále pokračovalo plánování „konečného řešení“. Možná měl být Madagaskar místem plynových komor? Dohady budou zřejmě stále pokračovat, protože nemáme důkaz o Hitlerových skutečných záměrech. 4)

V návrhu „plánu Madagaskar“, vypracovaném RSHA, byl ostrov líčen jako místo vhodné pro židovskou rezervaci díky svému ostrovnímu charakteru. Transport čtyř milionů židů by trval s pomocí 120-ti lodí asi čtyři roky, vše mělo být financováno ze zabaveného židovského majetku.

Dřívější Himmlerův učitel a pozdější protivník Walther Darré, který stál dlouho v čele Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, v listopadu roku 1940 napsal článek o tom, že nacisté nepoleví ve svém úsilí vyřešit židovskou otázku i kdyby se židé vystěhovali na Madagaskar. Položil otázku, zda se Evropa zbaví nadobro židů, když se vystěhují do nové domoviny? Darré naznačoval, že existuje komplexnější cíl, který danou

záležitost vyřeší mnohem lépe. 5)

Po invazi Německa do západní Evropy se zdál „plán Madagaskar“ skoro reálný. Hitler s tímto řešením souhlasil, podmínkou ovšem byla porážka Velké Británie, která kontrolovala námořní cesty na Madagaskar.

S neúspěchem ofenzívy do Británie byl plán uložen ad acta. „Plán Madagaskar“ nebyl realizován, ale nadále se počítalo s deportací židů, když k ní však došlo cílem byly vyhlazovací tábory východního Polska. Dalším pokusem o vytvoření území, kam by se mohli vystěhovat židé, byl pokus o židovskou rezervaci na Lublinsku v Polsku. Výhodou bylo, že na tomto území byla velmi vysoká koncentrace židovského obyvatelstva a tato oblast nebyla v budoucnu určena pro germanizaci. Eichman se pokusil uvést tento plán do života už v říjnu 1939, kdy zorganizoval tři transporty židů z Vídně, Moravské Ostravy a Katovic do Niska nad Sanem, bažinaté oblasti Lublinska. Transporty však byly zastaveny a tyto plány nikdy nepřekročily rámec experimentů.6)

Jako přechodné řešení byla zvolena ghettoizace židovského obyvatelstva. Nacisté se rozhodli obnovit středověký koncept a koncentrovat židy ve městech, která měla dobré železniční spojení, kvůli případné deportaci dále. V ghettech existovala židovská samospráva a vznikly „Judenraty“ (židovské rady), v jejichž čele stál židovský starší. Samospráva však byla pouze zdánlivá vše podléhalo ve skutečnosti Němcům. Před odchodem do ghetta byli židé připraveni o většinu svého majetku a byly přetrhány všechny jejich kontakty s okolním světem. Největší ghetta vznikla ve městech s nejpočetnější židovskou populací: ve Varšavě, Lodži nebo ve Lvově. Byla přeplněná a panovaly zde strašné hygienické podmínky. V západních zemích, kde vládli nacisté, nebylo možné zatím shromáždit židovské obyvatelstvo do ghett. Židé byli však uzavřeni do ghetta beze zdí, díky přívalu diskriminačních opatření a nařízení. Na podzim 1941 pak bylo zavedeno povinné označení židů žlutou hvězdou.7)

V době, kdy už probíhalo vraždění mobilními jednotkami Einsatzgruppen a

prováděly se experimenty s plynováním, začaly se vládní orgány třetí říše připravovat na realizaci „konečného řešení“ evropského židovstva.

31.července 1941 pověřil říšský maršál Hermann Goering Heydricha úkolem připravit plán „konečného řešení židovské otázky“.

V září 1941 se sešel Himmler s Hitlerem na mnohahodinové poradě, které dominovala „židovská otázka“. Poté napsal Himmler místodržiteli vartské župy Arthurovi Greiserovi, že si vůdce přeje, aby Stará říše a Protektorát byly směrem od západu na východ od židů co nejdříve osvobozeny.

Himmlerův plán ovšem narazil na odpor okupačních úřadů v Polsku, které dokazovaly, že lodžské ghetto je přeplněno a při dalších transportech hrozí epidemie a omezení výroby pro německou armádu. Původní plán deportací byl tedy zredukován na třetinu.

Konference ve Wannsee, kterou svolal Heydrich 20.ledna 1942 do honosné berlínské vily na břehu jezera, byla vlastně už jen logickým potvrzením dávno nastoupeného a započatého procesu. Značnou část protokolu z konference tvoří záznam z vystoupení šéfa německé bezpečnostní policie Reinharda Heydricha. Heydrich zde podává přehled opatření přijatých do roku 1941 proti židům, uvádí počty židů v jednotlivých zemích a nastiňuje plán jejich evakuace na východ. Zaznamenána je rovněž následná diskuse o tom, jak naložit s polovičními a čtvrtinovými židy. Heydrich počítal s tím, že Evropa bude zbavována židů směrem od západu na východ, státní sekretář Generálního gouvernementu dr.Buehler však požadoval, aby se s likvidací židů začalo právě na území Generálního gouvernementu. Za prvé odpadá problém transportu, za druhé je velmi důležité odstranění židů z tohoto území, protože *„žid je zde nositelem nález a šmelinou rozvrací hospodářskou strukturu země“*. Konference ve Wannsee může vyvolávat dojem, že až v tento okamžik se nacisté rozhodli vyhladit židy. Tento dojem je však mylný, o vyhlazení židovského obyvatelstva bylo rozhodnuto dříve a konference je tak trochu záhadou, není úplně jasné proč se vlastně konala. 8)

Protokol z konference obsahuje tabulku, na které je velmi přehledně určeno kolik židů, ve které zemi, je určeno ke „konečnému řešení“.

Sečteno a podtrženo 11 miliónů. Počty jsou uvedeny podle vyznání, protože v jednotlivých zemích neexistovalo označení židů podle rasových zásad. Předpokládalo se, že židé budou dopraveni vlakem nejprve do tranzitních ghetta a odtud potom dále na východ. V protokolu je uvedeno, že nacisté nemají v úmyslu evakuovat židy starší 65-ti let, tito budou odevzdáni do ghetta pro staré, do Terezína. Do Terezína budou přijímáni i židé s těžkým válečným zraněním a židé s válečným vyznamenáním.

V nacistické propagandě byla Terezínu připisována dokonce lázeňská proslulost. Židé platili za to, aby se dostali do lázní Terezín.⁹⁾

Heydrich původně předpokládal, že celá koncepce ghettoizace na české půdě proběhne tak, že budou vytvořena dvě ghetta, jedno v Čechách a druhé na Moravě. Ústředna pro židovské vystěhovalectví převzala celé území Terezína. Předpokládalo se přesídlení českého obyvatelstva z Terezína, které bude podpořeno převzetím nákladů na stěhování a nabídkou bytů vyprázdněných po evakuovaných židech.¹⁰⁾ Terezín měl sloužit jako internační a tranzitní tábor pro židy z Čech a Moravy a deportační cíl pro privilegované židy ze Staré říše, Rakouska. První transporty přijely do Terezína z Prahy na konci listopadu 1941. Transporty německých židů do Terezína začaly přijíždět na začátku června 1942.¹¹⁾

I. POČÁTKY PLÁNOVANÉ GENOCIDY

Výcvik profesionálních vrahů

Od nástupu nacistů k moci bylo jedním z jejich cílů vytvořit tzv. „panský národ“, duševně i tělesně nadřazený jiným národům. Tato chorobná představa měla být uskutečňována podporou rozmnožování elity a eliminací slabých a nemocných. Pojem euthanázie, tedy smrt z milosti, není samozřejmě vynálezem nacionálních socialistů. V německé třetí říši však tento termín znamenal něco docela jiného, šlo o systematické vraždění duševně nemocných a jinak postižených pacientů. Euthanázie probíhala v utajení a neměla oporu ani v nacistickém právu.¹⁾

Rozhodující krok směrem k vývoji tímto směrem udělal již v roce 1920 Alfred Hoche, profesor psychiatrie na universitě ve Freiburgu. Společně s Karlem Bindingem, významným německým odborníkem v oblasti trestního práva, předložil medicínský a právní koncept realizace euthanázie: tzv. „Likvidace prázdných lidských skořápek a existencí, které jsou jen přítěží“. Po nástupu nacistů k moci diskuse o euthanázii zesílily. Na dětské psychiatrii v Goerdenu-Brandenburgu, v jejímž čele stál horlivý průkopník euthanázie profesor Hans Heinze, od dubna 1937 prudce vzrostl počet tzv. „náhlých úmrtí“ nevzdělatelných idiotů. Ještě dříve než vypukla válka zabíjely saské psychiatrické léčebny pacienty polospánkovými kúrami.²⁾

Mašinerie se rozjížděla a bylo třeba vytvořit právní základnu pro tyto činy. Jako první krok nacisté, dekretem z 18.srpna 1939, uzákonili povinnou registraci dětí narozených s mentálním nebo s fyzickým postižením. Když se podíváme na statistiku tzv. dětské euthanázie, bylo usmrceno více než

8 tisíc dětí.3) Za zlom ve vývoji směrem k plynovým komorám v jednotlivých léčebnách je považován říjen 1939, kdy Hitler vydal tajný výnos (datovaný k 1.září 1939) opravňující jeho osobního lékaře Karla Brandta a Philipa Bouhlera z vůdcova kancléřství k rozšíření euthanázie na pacienty v ústavech na území říše. Tito dva muži vedli celý přísně tajný program euthanázie, který nesl označení T4, podle berlínské adresy své centrály: Tiergartenstrasse 4. Do září 1941 bylo v rámci této akce usmrceno asi 70-90 tisíc lidí.4)

Po vydání dekretu se do práce pustil tým vynikajících odborníků, na prvním zasedání je Brandt, vedoucí lékař programu, seznámil s vůdcovým rozkazem k euthanázii a zavázal je naprostou mlčenlivostí. Informoval, že kvůli nepřátelské propagandě nesmí být poskytnuta záminka a proto bude příslušný zákon vydán později. Prozatím ho nahrazuje Hitlerův výnos.

Tento okruh odborníků byl rozšířen na 30 osob a diskutovalo se rovněž o návrhu zákona pro program euthanázie. První oddíl se zabýval

„ukončením života na žádost“, druhý „likvidací nehodnotných životů“. Šéf bezpečnostní služby SS Reinhard Heydrich se pokusil do tohoto zákona zahrnout i asociální živly. Zákon o protispolečenských živlech, který byl zpracován na jeho pokyn, předpokládal nucenou sterilizaci a ochrannou vazbu pro všechny osoby, které nacisté označí za asociální. V souladu s jeho požadavky se tento návrh na legalizaci masových vražd dočasně nazýval „Zákon o napomáhání k smrti osobám života neschopným a společensky nebezpečným“.5) Himmler předložil Bouhlerovi v létě 1940

žádost o rozšíření programu „euthanázie“ na nemocné vězně z německých koncentračních táborů pod dohledem SS.

V roce 1939 byly kvůli programu euthanázie v německé říši založeny čtyři krycí organizace:

- 1) **Reichsarbeitsgemeinschaft Heil- und Pflegeanstalten (RAG)** - tato organizace rozesílala dotazníky všem léčebnám s mentálně

nemocnými, léčebny je vracely zpět vyplněné. RAG posílala experty do těchto léčeben, kteří rozhodovali o smrti nebo o životě pacientů.

- 2) **Gemeinnuetzige Krankentransport GmbH (Gekrat)** - přepravní organizace. Organizace se starala o přepravu postižených osob z léčeben do vraždících center euthanázie.
- 3) **Gemeinnuetzige Stiftung fuer Anstaltspflege (Stiftung)** - organizace pronajímala celé budovy nebo jejich části, přeměňovala místnosti v místa, kde se zabíjelo, instalovala zařízení k zabíjení, vybírala vhodný personál a vedla ekonomické záležitosti.
- 4) **Zentralverrechnungsstelle Heil- und Pflegeanstalten (ZVST)** - centrální zúčtovací kancelář pro hlavní finanční záležitosti jako samofinancování T4. 6)

Tříčlenné expertní grémium rozhodovalo na základě písemných podkladů, aniž by tito znalci dotyčnou osobu vůbec viděli. Každý člen grémia hodnotil znaménkem plus nebo mínus. Plus v levém sloupci znamenalo smrt.

Mínus v prostředním sloupci znamenalo přežití. Rozhodnutí o usmrcení muselo být jednomyslné. Vrchní sestra z ústavu Hadamaru vypovídala, že v květnu 1943 byla svědkem usmrcení skupiny normálních a zdravých dětí ze smíšených manželství, tzn. polovičních židů. 7)

Nacisté postupovali při výběru obětí selektivně, z programu byly výslovně vyloučeny 4 skupiny – senilní lidé, vojenští vysloužilci, mnohonásobné matky vyznamenané Mateřským křížem a příbuzní personálu. Existovaly i další vyjímky, osoby, které měly nějakou souvislost s Hitlerovým okolím. 8)

Celkem bylo zřízeno pět ústavů v Německu a jeden v připojeném Rakousku:

- **Hadamar** (u Frankfurtu nad Mohanem)
- **Hartheim** (u Linze)
- **Grafeneck** (u Stuttgartu)
- **Brandenburg** (na řece Havel)
- **Sonnenstein** (u Drážďan)

■ **Bernbruck** (u Naumburgu) 9)

Všechny byly vybaveny speciálními plynovými komorami. Nejvíc vešly ve známost Hadamar u Frankfurtu nad Mohanem a bývalý zámek Hartheim u rakouského Lince.10) První zplynování prohlášených za nevléčitelně nemocné provedla psychiatrická klinika na zámku Grafeneck a bývalá věznice v Brandenburgu na řece Havelu.

Renesanční zámek Hartheim ze 16. století se stal „sanatoriem pro euthanázii“, byl vzdálený asi 20 km od Lince a původně sloužil od roku 1898 jako domov pro mentálně zaostalé děti.11) Dříve byl organizován jako lékařské učiliště. Smrt obětí se klinicky analyzovala, umírání se zdokonalovalo. Zkoumalo se, které směsi plynů jsou účinnější. Odborníci dlouze studovali zpomalené filmy, aby zjistili jak oběti umírají nejrychleji. Jako v každé společnosti se i zde našli lidé, které trápilo svědomí, například doktor Rudolf Lohnauer z Lince, který zde byl vrchním lékařem. Po válce s celou svou rodinou spáchal sebevraždu.12)

Program euthanázie byl školou pro pachatele, kteří byli později hlavními aktéry Akce Reinhard. Podíleli se na usmrcování tzv.méněcenných a později vraždili další, podle rasové teorie nacionálního socialismu také méněcenné lidské bytosti, ve vyhlazovacích táborech na východě. Získávali své zkušenosti v psychiatrických ústavech v Německu a v Rakousku a využili je později v Polsku. Celý program euthanázie lze tedy označit jako zaškolení a výchovu masových vrahů. Bylo velmi pravděpodobné, že když tento úkol vyplní bez problémů, nebude jim zabíjení příslušníků tzv. „nižší rasy“ činit větší obtíže.13)

Jednou z těchto osob byl Franz Stangl, Rakušan, který přišel do Hartheimu koncem roku 1940 a získával zkušenosti pro své pozdější působení na postu velitele vyhlazovacího tábora Treblinka. Prací Franze Stangla v programu euthanázie bylo starat se o úmrtní listy, na kterých samozřejmě nebyla uvedena pravda o smrti pacientů. Rodinám se říkalo, že pacient zemřel na srdeční záchvat nebo něco podobného a byla jim

odevzdána urna s popelem a to co po mrtvém zbylo. V urnách byl promíchán popel mnoha obětí a často docházelo i k chybám, že rodina dostala za týden ještě druhou urnu. Při hartheimském procesu, který se konal v Rakousku v roce 1947, vypověděl obžalovaný řidič Franz Hoeldl, že Stangl neměl se zabíjením nic společného, staral se prý o věci, které přísluší policii. V říjnu 1941 byl Stangl poslán do jiného ústavu v Bernburgu u Hannoveru, aby jej uzavřel. Lékař, který jej vedl, se jmenoval Eberl a byl to budoucí Stanglův předchůdce v Treblince.¹⁴⁾ Dalším mužem považovaným za vrchního pána nad německou euthanází byl Christian Wirth, který získal přezdívku „zuřivý Christian“. Později se Wirth staral o rozjetí „provozu“ ve vyhlazovacím táboře Belžec a od roku 1942 byl inspektorem všech vyhlazovacích táborů Akce Reinhard.¹⁵⁾ Christian Wirth se narodil 24. listopadu 1885 v Oberbalzheimu ve Wuerttembergu. Oženil se v roce 1910 a měl dva syny. Vyučil se tesařem a nechal se zapsat do armády, když armádu opustil začal pracovat pro Schupo, sloužil v Heilbronnu a ve Stuttgartu. V roce 1913 přešel ke kriminální policii (Kripo) a v roce 1914 se dobrovolně přihlásil na frontu, za což byl oceněn celkem 8 medailemi, včetně železného kříže I. a II. třídy. Po demobilizaci v roce 1919 začal kariéru na kriminální policii ve Stuttgartu. Jeho politická kariéra začíná vstupem do nacistické strany v roce 1921. Stranu opustil po neúspěšném Hitlerově pivním puči v roce 1923, ale za osm let se konal návrat ztraceného syna, který nejen že vstoupil do strany, ale připojil se také k SA. V roce 1937 byl získán Reinhardem Heydrichem pro SD (Sicherheitsdienst). V této době už byl šéfem skoro všech stranických a policejních organizací ve Stuttgartu. V roce 1939 byl poslán do Vídně a potom do Olomouce, aby tam připravil kancelář kriminální policie, ve stejném roce také povýšil na SS-Obersturmfuehrera a přešel do Berlína, aby participoval na programu euthanázie. Na začátku roku 1940 dohlížel na stavbu plynové komory v Brandenburgu. V této plynové komoře byly v lednu prováděny první

plynovací experimenty s kysličníkem uhličitým. O měsíc později přešel na jiné místo a stal se šéfem v prvním vraždícím centru euthanázie v Grafenecku. V červnu 1940 byl jmenován inspektorem šesti vraždících center v programu „euthanázie“. Místem jeho poslední služby byl Bernburg a odtud cestoval už přímo do Belžecu. Velitelem vyhlazovacího tábora Belžec byl do 31.července 1942, potom byl vystřídán Gottliebem Heringem, svým dlouholetým kolegou z wuerttemberské kriminální policie. 16) O Wirthovi po válce Stangl u soudu vypovídal, že na něj zapůsobil dojmem neotesaného a hrubého chlapa.

Hitler musel skončit s programem euthanázie kvůli veřejnému mínění, ovšem z jeho strany se jednalo spíše o taktický ústup. Přesto, že vše bylo velmi přísně utajováno, některé informace prosákly a mezi lidmi se začalo o používaných praktikách mluvit. Projevoval se nesouhlas veřejného mínění. Svůj postoj projeví i zástupci církve. V březnu 1940 napsal protestanský biskup z Wuerttembergu rozhořčený dopis ministru vnitra a v listopadu vydal Vatikán nesmělé prohlášení papeže Pia XII., že „ukončení života, který podle obecného rozhodnutí ztratil cenu, se nesrovnává s přirozenými a božími zákony“. V srpnu 1941 vystoupil hrabě Clemens August von Galen, mocný arcibiskup z Muensteru proti vraždění nevinných, odsoudil Hitlerův program jako celek a uvedl podrobnosti o transportech pacientů a podezřelých úmrtních listech. 17)

Hitler oficiálně zastavil T4 program 24.srpna 1941. Zabíjení však pokračovalo až do roku 1945. Tato druhá fáze už probíhala decentralizovaně v koncentračních táborech a léčebnách pro mentálně postižené v jednotlivých okupovaných zemích. 18) Mnoho z těchto aktivit bylo přeneseno na východ, na obsazených sovětských územích bylo zavražděno velké množství pacientů.

Simon Wiesenthal odevzdal v roce 1964 osobně ministru spravedlnosti a rakouskému generálnímu prokurátorovi dokumenty týkající se dalších pachatelů z Hartheimu, v této věci se však nikdy nic nepodniklo.19)

Nebyla vůle k tomu něco podniknout. Přesný počet obětí euthanázie není znám, ale na norimberském procesu byl odhadnut na 275.000 lidí. 20)

Jednotky Einsatzgruppen

Polsko přestalo existovat, SSSR a Německo se dohodli paktem Ribbentrop-Molotov na jeho rozdělení a v září 1939 vypukla druhá světová válka. Během dvou měsíců od čtvrtého dělení Polska (září - listopad 1939) uprchlo na sovětskou stranu cca 250.000 židů. Těchto 250.000 úspěšných uprchlíků, byla většina z přeživších polských židů. Stále však pod vládou Němců zůstalo skoro 2 miliony osob židovského vyznání na zabraných územích Polska tj. 4x více než žilo v Německu v době nástupu Hitlera v roce 1933:

- 678.000 ve zbytku Polska obsazeném Němci (z regionu Suwalki uprchlo 2.400 Židů na Litvu)

- 1.139.000 v ustanoveném Generálním Gouvernementu (20 tis. uprchlo do Maďarska, Rumunska, 250 tis. do SSSR)

V části Polska, která byla anektována SSSR žilo cca 1.309.000 židovských obyvatel.1)

Po obsazení tohoto území Němci v červnu-červenci 1941, téměř všechna židovská populace této oblasti padla za oběť holocaustu.

Početně byla polská a sovětská židovská komunita největší v Evropě.

Pouze malá menšina přežila útekem s ustupujícími sovětskými

jednotkami.2) V Polsku bylo mnoho židů komunisty a proto doufali, že odchod do Sovětského svazu pro ně bude znamenat přežití. Velmi rychle ovšem poznali, že pro sovětskou moc jsou více podezřelí než místní

sovětští židé a že nebezpečí, které jim hrozí není pouze ze strany Němců. Mnoho komunistů z řad židů bylo posláno spolu s tisíci Poláky hluboko do

sovětského vnitrozemí do pracovních táborů.3)

Masové vyhlazování židovské populace začalo s německou invazí do

Sovětského svazu 22. června 1941. Společně s jednotkami německé

armády postupovaly 4 zvláštní útvary SS, nazývané Einsatzgruppen, které podléhaly Heydrichovi. Původně bylo sestaveno pět jednotek

Einsatzgruppen, které se nazývaly podle místa jejich shromaždiště - Vídeň, Oppeln, Breslau, Dramburg, Allenstein. Tři dny po začátku války byly označeny římskými číslicemi I - V. Dodatečně byla vytvořena ještě Einsatzgruppe VI, určena výhradně pro provincii Posen. Na přímý Himmlerův rozkaz byla 3.9.1939 vytvořena ještě jedna jednotka, pro východoslezskou průmyslovou oblast, sestavená z Bezpečnostní policie Sicherheitspolizei a z Pořádkové policie Ordnungspolizei o síle 350 mužů. Velitelem této jednotky byl SS-Obergruppenfuehrer Woyrsch a její název zněl Einsatzgruppe Sicherheitspolizei. Úkoly, které plnila spíše však odpovídaly činnosti SD (Sicherhetskdiensu). Všichni její členové také nosili na levé paži tzv. „SD-Raute“ (ružice).

Každá z jednotlivých Einsatzgruppen se skládala ze 2-4 Einsatzkommand v celkové síle 120-150 mužů. Podle počtu členů lze jednotku Einsatzgruppe srovnat s praporem. Členové jednotek se rekrutovali z větší části z příslušníků SS a všichni pocházeli z říše. Například muži v I.Einsatzgruppe, sestavované ve Vídni, pocházeli z Mnichova, členové V.Einsatzgruppe pocházeli ze Saska, muži v Einsatzgruppe VI. byli z Braniborska a příhraničí.4)

Základnou na níž se formovaly oddíly Einsatzgruppen v roce 1941, byla škola pohraniční policie a středisko sportovní výchovy SIPO a SD v saském Pretschi nad Labem. Na poradě, která se konala 19. června právě v Pretschi obdrželi velitelé jednotlivých jednotek od Streckenbacha, který byl inspektorem škol SIPO a SD, Himmlerovy a Heydrichovy příkazy týkající se vyhlazování židovského obyvatelstva a komunistických funkcionářů a komisařů Rudé armády na sovětském území. 5)

Bezprostředně po výbuchu polsko-německé války vstoupily na okupovaném území v platnost směrnice týkající se postupu v tzv. židovské otázce. Směrnice byly sepsány v „Schnellbrief“ podepsaném v Berlíně 21.9.1939 Heydrichem jako šéfem Sipo a SD. „Schnellbrief“ byl adresován velitelům všech operačních skupin Einsatzgruppen působících v Polsku.6)

Heydrich v něm pokračoval v debatě o „židovském problému“, která se rozběhla na poradě v Berlíně. Řekl, že je třeba rozlišovat mezi konečným řešením židovské otázky, které jistě bude nějakou dobu trvat a mezi etapami vedoucími k tomuto cíli. První etapou mělo být soustředění židů v uzavřených územních jednotkách. Vše musí být realizováno v nejtěsnější spolupráci s německou civilní administrativní správou. Až do zahájení systematického vyhlazování v létě 1941, které začalo s invazí do Sovětského svazu, se jednalo spíše o tápání, mnohdy šlo o nezávislé nebo soupeřící instituce. Objevovaly se různé návrhy jak židy izolovat, přesídlit, nechat vyhladovět a zemřít. Hitler věřil, že jsou židé v SSSR všemocní, proto také vznikl nechvalně známý termín „židobolševismus“. Nacisté se obávali, že kdyby začali s genocidou polských židů vyvolali by tak válku se SSSR dříve než chtěli. Proto po kapitulaci Polska bylo první akcí vydání Heydrichova rozkazu z 21.9. 1939, který znamenal zatím „pouze“ přesídlení židovských obyvatel do ghatt.7) Za každou německou armádou postupující na SSSR měla postupovat jednotka Einsatzgruppen a v předních liniích s nimi spolupracovat. Toto je velmi důležité, protože většina prací se snažila přesvědčit, že samotný wehrmacht se nepodílel na násilnostech a zločinech v porobených evropských zemích a že německé ozbrojené síly respektovaly válečné zásady. To nebyla pravda a dnes je všeobecně známé, že wehrmacht a jednotky SS úzce spolupracovaly. Některé akce by se bez spolupráce wehrmachtu ani nemohly uskutečnit.8) Zásobování, stravování a zdravotní péči zajišťovala vojenská nákladní auta. Jednotky byly podřízeny vojsku, ale i to mělo určité hranice, protože kontrola jednotlivých akcí, které často prováděla malá a nejmenší Teilkommanda, byla velmi těžká.9) V době napadení SSSR nesly jednotky Einsatzgruppen (dále jen ESG) už označení A, B, C, D. ESG A prováděla vyhlazovací operace v Litvě, v Lotyšsku a Estonsku a v oblastech ležících východně od těchto území. ESG B působila na středním úseku východní fronty, ESG C ve střední a

severní části Ukrajiny, ESG D na Krymu a na Kavkaze.¹⁰) Není mnoho dokladů o prvních rozkazech pro jednotky Einsatzgruppen. Před samotným útokem promluvili k důstojníkům jednotek Heydrich a jeho přímí podřízení při dvou různých příležitostech, nejprve v Berlíně a potom na jejich shromáždění k připravované operaci v Pretschi na Labi. Heydrich řekl: „Je třeba zničit východní židovstvo jako líheň židovstva světového.“ Výhrady měl jen velitel ESG D Ohlendorf, který se domníval, že jeho muži nebudou mít k vykonání takových rozkazů žaludek, po těchto činech zbrutální a nebudou se schopni zařadit zpět do lidské společnosti. Měl pravdu, k jeho názoru později dospěli i ti nejvyšší. Právě tento důvod vedl později ke hledání jiného řešení, kterým bylo zřízení vyhlazovacích táborů. Kvůli zmírnění psychologického dopadu na pachatele, ale také kvůli tomu, aby se zabránilo protestům mezi místní nežidovskou populací, bylo do akcí zapojováno stále více místních kolaborantů. Při jednotlivých akcích byla používána taktika: „Špinavou práci vykoná místní antisemitské obyvatelstvo a Němcům zůstanou čisté ruce.“ Sám Heydrich doporučoval v písemných rozkazech získávání místních Lotyšů, Litevců a Ukrajinců pro tuto tzv. „špinavou práci“. Získat je nebylo vzhledem k tradičně silnému antisemitismu v těchto zemích žádným problémem.

Němci očekávali, že SSSR bude poražen velmi rychle a proto s genocidou nespíchali. Jednotky Einsatzgruppen s původním počtem cca 3.000 mužů se nemohly pouštět do rozsáhlých genocidních operací. Počátkem července při první genocidní akci 8. pohotovostního komanda v Bialystoku řekl velitel O. Bradfisch, že komando nemuselo vše provádět tak důkladně, neboť po něm přijdou větší jednotky, které se postarají o zbytek.¹¹)

Když začala německá invaze do Sovětského svazu procházeli Němci územím, kde žilo více než 2.700.000 původních obyvatel židovského původu a několik stovek tisíc židů, kteří uprchli ze západního Polska. Podle sčítání lidu z roku 1926 žilo např. v Charkově 81.138 židů, šlo asi o 20% celkové populace města. V době německé invaze byla už židovská

populace větší, cca 150.000 obyvatel.12) Určit skutečný počet obětí v SSSR je velmi těžké, podíl na nejasnostech má samozřejmě i proslulé Stalinovo sčítání lidu, které je zkrácené naprosto zaručeně.

Obr.: Postup jednotek Einsatzgruppen na východ po napadení Sovětského svazu. Zdroj: Gilbert Martin, Atlas of Holocaust, New York 1993

V patách armády nešly jen jednotky Einsatzgruppen, ale i pověřenci německých koncernů. Hned po napadení SSSR bylo vydáno nařízení o správě dobytých oblastí, ve kterém se mimo jiné říká, že ustanovení Haagských dohod o vedení pozemní války, týkající se spravování území obsazeného cizí válčící mocností, nebudou v případě SSSR uplatňována.

Sovětský stát byl považován za zrušený a bylo povinností Němců vykonávat všechny funkce. 13)

Od prvních dnů nacistické invaze byly organizovány pogromy a skupiny ESG zahájily svou činnost. V prvním dni invaze do SSSR překročily jednotky ESG společně s lotyšskými, litevskými a ukrajinskými policisty a pomocníky demarkační čáru. Napadaly židovskou populaci, ale nevyvolávaly klasické pogromy, účelem bylo všechny vyvraždit. Byli zabíjeni i ruští váleční zajatci. S britskými a francouzskými zajatci zacházeli Němci jinak, ale u Rusů uplatňovali teorii o degenerovaných a méněcenných Slovanech.14)

K první vyhlazovací operaci došlo třetí den operace Barbarossa, jedno z komand ESG A zastřelilo v litevském pohraničním městě Garsdenu 201 lidí. Vraždění proběhlo za vydatné spolupráce místního obyvatelstva. Bylo to velmi zběsilé krveprolití. K první větší hromadné popravě, kterou pohotovostní komanda sama vykonala, došlo pravděpodobně 2.7.1941 v ukrajinském městě Lutsk, zastřeleno zde bylo asi 1.100 Židů.15) Během prvních tří týdnů postupovali Němci velmi rychle, oddíly ESG vyvražďovaly celé židovské komunity, např. na Volyni., šlo o více než 250.000 židů. Během dalších šesti týdnů „práce“ oddílů pokračovala bez přerušení. Mezi 17.7. a 31. 7. 1941 provedla Einsatzgruppe D masakr v Kišiněvě. 27.8. a 28.8.1941 masakr v Podolsku Kamenskim. Zde šlo o židy deportované do Podolsku z Maďarska. Do Maďarska se tyto osoby dostaly z Německa, Rakouska, Slovenska a Polska v r. 1938/39. Někteří žili v Maďarsku s falešnými papíry jako „árijci“. Některým se podařilo dostat z Maďarska do Palestiny.16) Sám Himmler jezdil na inspekční cesty, v srpnu 1941 navštívil Minsk. Viděl, že vše funguje podle plánu, a proto nařídil rozšířit aktivity do neomezených genocidních jatek, tzn. rozšířit vraždy i na ženy a děti a pokračovat ve větším rozsahu. Jde o jeden z zásadních milníků v genocidě židovského obyvatelstva. Je velmi zajímavé, že o této zásadní změně se pachatelé genocidy zpravidla ani nezmiňují, když vůbec o

něčem mluví, pak spíše o začátku, o době kdy se dozvěděli co mají vykonávat. Popisují, že pociťovali stísněnost, že měli šok z prvního vraždění. Ale okamžik, kdy začali vraždit i ženy a děti už nepovažují za nějakou zásadní změnu.17) Jejich smysly byly zřejmě vražděním tak otupeny, že už nevnímali jestli se jedná o ženu, o dítě nebo o muže. Myslím, že zcela jistě by jim činilo problémy, kdyby měli vraždit ženy a děti na začátku. Nyní začaly být systematicky vyvražďovány celé židovské komunity.

Ve východní Haliči a na Volyni představovalo ukrajinské obyvatelstvo velmi nebezpečný prvek pro místní Židy. Pogromy byly organizovány dokonce místní inteligencí. Nacisté v každém městě zlikvidovali nejprve přirozené vůdce - učitele, profesory, právníky atd.18)

Z Estonska hlásily vyvražďovací oddíly do Berlína, že během 6-ti měsíců v Litvě a v Lotyšsku povraždily 229.052 osob. V Estonsku bylo zavražděno 1.000 osob, což byla celá estonská židovská populace. V protokolu z konference ve Wannsee 20.1.1942 mohlo být tedy Estonsko již označeno jako „judenrein“. Tento protokol uvádí, že v Lotyšsku je určeno k vyvraždění ještě 3.500 osob a v Litvě 34.000 osob židovského původu.19) V ESG se muži střídali, v kartotéce jednotek v Ústředí zemských soudních správ pro objasňování nacistických zločinů v Ludwigsburgu je podchyceno, že ESG prošlo přes 6.000 osob. 38 policejních praporů, které se genocidy aktivně účastnily čítalo asi 19.000 osob. 3 brigády SS, které spadaly přímo pod Himmlerovo velení, o celkovém počtu 25.000 mužů, vyvražďovaly židy v SSSR od roku 1941 do roku 1943.20)

S každým dnem německého postupu do SSSR hledaly desítky a tisíce židů spásu v útěku daleko za německou frontu. Ale utéci bylo velmi těžké, postup Němců do SSSR byl na začátku opravdu velmi rychlý. Místní jednotky Litevců a Ukrajinců se připojily k nahánění obětí. Vždy bylo zvoleno nějaké místo, např. v Kovně to byla pevnost, vedle Vilna propast Ponary. První exekuce v Ponary proběhla 8.července 1941. Židé byli

donuceni svléci se do naha, museli odevzdat peníze a všechny cennosti. Ve skupinách 10-20 si museli s rukama nahoře stoupnout na okraj propasti, kde byli zastřeleni střelou do zátylku. Během následujících 12-ti dnů bylo stejným způsobem zabito 5 tisíc vilenských židů.²¹⁾ Za čtyři měsíce poté nacisté zamazávali stopy, otevírali hromadné hroby a mrtvoly spalovali. O tom po letech vypovídají v Izraeli Motke Zaidl a Itzhak Dugin, přeživší z Vilna: *„Celé okolí se podobá Ponary, les, hroby. Mohlo by se věřit, že ty mrtvoly shořely tady. Jediný rozdíl je ten, že v Ponary nebyl kámen.....Stromy jsou podobné, ale tam byly vyšší, větší.....Začátkem ledna jsme začali vyhrabávat mrtvoly. Když jsme otevřeli poslední hrob, poznal jsem celou svou rodinu.....Mojí matku a moje sestry. Tři sestry s jejich dětmi. Všichni byli tam dole.....Byli pod zemí 4 měsíce a byla zima, byli docela dobře zachováni. A tak jsem poznal i jejich tváře a potom také jejich oblečení.“²²⁾*

Často je velmi těžké představit si, že i pachatelé byli lidmi. Uvádím příklad deníku, který si psal jeden mladý Němec - příslušník Einsatzkomanda: *„Teprve dnes jsem se dostal k psaní deníku, stalo se mnoho věcí. Získal jsem nové zkušenosti a dojmy. 11.7.1941 odjel doopravdy vůz do Radomu s Doltem, Binderem, Gürthem a Mireckem. Bohužel jsem nemohl jet také. Aspoň jsem jim mohl dát dopis s sebou a mimo to mám naději, že dostanu pár dopisů od mojí malé Trude. Bohužel přijdou ještě jiné dopisy. Jak jsem předpokládal využil samozřejmě náš KK (kriminalkomissar), že tady Dolte není, aby utišil svou touhu po činnosti. Sotva o hodinu později byly už jeho komanda slyšet - „Pospěšte si moji pánové, ta celá horda ke mě.“ apod. Zatýkat lidi a postřílet - jeho přání a sen se musí splnit. Zajatci přichází - většinou Židé, ale také Ukrajinci. My „pracujeme“ celou noc. Večer si uděláme s mým přítelem Urbanem trochu času a jedeme za jednou kuchařkou, protože tam dostaneme „mischlanka“, kyselé mléko, nové brambory. Přesto, že místnosti jsou velice malé je vše útulné a čisté. Lidé jsou přátelští a úslužní a byla tam také jedna hezká , mladá Ukrajinka. Ale*

dorozumění nebylo možné přesto, že se o to několikrát snažila. Já jsem jen vyrozuměl, že se o mne velice zajímala, ale moje myšlenky zůstaly přesto u mojí Trude. Nemám žádnou chuť a taky nechci. V 11 hodin večer jsme přijeli zase zpátky. Měli jsme spoustu práce ve sklepě, který jsem dopoledne vyklidil. Stojí tam 50 zajatců mezi nimi 2 ženy. Dobrovolně a okamžitě vyměňuji toho co zajatce hlídá. Skoro všichni budou zítra zastřeleni. Většina těch Židů pochází z Vídně. Sní ještě pořád o Vídni. Já mám službu až do tří do rána, a úplně unavený jdu v půl čtvrtý do postele. V šest hodin ráno jsem probuzen z hlubokého spánku - „nastoupit k exekuci“. No dobře, hraji si holt na kata a potom na hrobníka - Proč ne? Je to divné, člověk miluje boj a pak musí střílet bezbranné lidi. 23 jich má být zastřeleno, mezi nimi jsou i ty dvě ženy. My na ně zíráme. Nechtějí od nás vzít ani sklenici vody. Já jsem přidělen jako střelec, který má zastřelit prchající.

Jedeme po polní cestě asi 1 km a pak odbočíme napravo do lesa. V momentě je nás jen 6 mužů a hledáme vhodné místo na zastřelení a zakopání. Po pár minutách něco takového najdeme. K smrti odsouzení nastoupí s lopatami, aby si vykopali svůj vlastní hrob. Dva z nich pláčou. Ostatní jsou obdivuhodně stateční. Co si v tomto okamžiku asi myslí. Já si myslím, že každý má malou naději, že přece jenom nebude zastřelen. K smrti odsouzení pracují ve 3 směnách, protože nemáme dost lopat. Je to divné, ale se mnou to nic nedělá, žádná soustrast, nic. Je to prostě tak a tím je všechno vyřízené. Jen o trochu víc začne moje srdce bít, když mi nechtěně přijdou myšlenky a pocity na to, když jsem já byl v podobné situaci. Bylo to 24. června 1934 v úřadu spolkového kancléře před samopaly Domobrany. To byly okamžiky, kdy jsem chtěl zméknout, ne tak aby to bylo vidět, to by mi moje povaha nikdy nedovolila. Tak mladý a už je všeho konec, to byly ty myšlenky. Pak jsem tento pocit potlačil a na jeho místo přišel truc a poznání, že by moje smrt nebyla pro nic za nic. Ted' stojím jako ten co to přežil před jinými, abych je zastřelil.

Pomalou se ta díra zvětšuje, dva pláčí bez přestání. Nechávám je pořád hrbat, alespoň tolik nepřemýšlí. Během té práce jsou opravdu klidnější. Hodnotné věci, hodinky a peníze pokládají na jednu hromadu. Potom co jsou všichni shromážděni na volném prostranství, jsou ty dvě ženy postaveny jako první na okraj hrobu k zastřelení. Dva muže zastřelil už náš KK v křoví. Já jsem to sám neviděl, protože jsem musel dávat pozor na ty ostatní. Ty ženy přistoupily velice vyrovnaně na okraj jámy, otočily se a 6 z našich mužů je mělo zastřelit. Bylo určeno - 3 muži na srdce, 3 muži na lebku. Já zvolil srdce. Střely padly a hmota jejich mozků poletuje vzduchem. Dva na lebku je moc. Oni skoro tu hlavu utrhnou. Skoro všichni se složí nehlučně, jen u dvou to nevyjde. Vyjí a křučí ještě dlouho, střely z revolveru nedostačují. U všech, které jsme stříleli my dva nebylo zklamání. Předposlední skupina musí ty už zastřelené hodit do hromadného hrobu. Pak se musí postavit a padnout taky, totiž sami od sebe dovnitř. Poslední 2 si musí sednout na přední okraj hrobu, aby hned správně padli. Pak ještě krumpáčem bude urovnáno pár mrtvol a pak začneme s hrobařskou prací. Strhaný jak kůň se vrátím a musím zase pracovat, všechno v budově zase uklidit a udělat pořádek. Bez přestávky se pokračuje. Aniž by jsme ho očekávali, vrátí se auto z Radomu zpátky. Já se těším jak malé dítě na poštu. Byla to taky má první otázka. Bohužel jsem to množství pošty nemohl přečíst. Sotva jsem začal přišel Hauptsturmführer a požádal mne ať začnu s přemístováním a zařizováním nové služební budovy. Pracoval jsem až do jedenácti, musel jsem si k tomu udělat plán jako malý stavitel. Všichni tu práci obdivovali. V neděli 13.7. ta práce pokračovala. Já jsem se zase sotva dostal ke spánku. Moje nohy a hlava mne bolí tak, jako bych měl za sebou 2 pochody s plnou polní. Mimochodem jsme se dozvěděli, že v zadní části regionu vyhlásili rudou vládu. Práce na práci. Konečně jsem se dostal k tomu přečíst tu poštu. Je to zvláštní, ale padal jsem z jednoho pocitu do druhého. Některé řádky dopisu mi dělali starosti. Mezi jinými píše Trude, že neví jestli bude

*dost silná splnit svůj slib. Proč se mi něco takového musí stát zrovna u člověka, kterého tak miluji. Musím ji vidět, musím s ní mluvit, pak bude moje Trude zase dost silná. Ona musí přijet sem“.*²³⁾ Pořádková policie – Ordnungspolizei, hrála v holocaustu stejně důležitou úlohu jako ESG a SS. Skládala se z uniformované policie – Schutzpolizei, pod níž spadaly policejní prapory, a z četnictva - Gendarmerie. Policejní prapory byly součástí pořádkové policie, která byla s genocidou spjata nejtěsněji. Značné procento Němců se do policejních praporů dostalo shodou okolností. Někteří z nich byli nezpůsobilí k výkonu vojenské služby. Co se týká jejich ideologického přesvědčení, tak se neprověřovalo. Podrobili se pouze zběžnému výcviku ve zbrani, v logistice a velení. Dá se říci, že se jednalo o typické členy nacifikované německé společnosti. Pořádková policie měla na počátku války 131.000 mužů včetně důstojníků, do počátku roku 1943 byl jejich počet zvýšen na 310.000, v tomto počtu je zahrnuto i 132.000 záložníků. Úkolem pořádkové policie bylo hlavně udržování pořádku na obsazeném území, boj s partyzány a přesuny obyvatelstva. O zabíjení civilistů se v organizačních směrnicích nemluvilo. Příslušníci pořádkové policie byli rozptýleni po celé Evropě. Během války došlo tedy k proměně funkce policie, které byla vlastně určena ke koloniální vládě. Policejní prapor měl asi 500 mužů, dělil se na 4 roty a štáb praporu, v čele stál kapitán nebo major. Později byl počet rot redukován na tři. Každá rota byla rozdělena na 3 čety, které se dále členily i do skupin po 10-15 lidech, po dohodě s wehrmachtem se často podílely i na bojích na frontě. Žádný výrok nebo zpráva v roce 1939 nenasvědčuje tomu, že by se měly policejní prapory podílet na genocidě.²⁴⁾ Policejní prapory operovaly buď samostatně, nebo společně se složkami dalších útvarů včetně wehrmachtu, pohotovostních komand, bezpečnostní služby SS, stráží koncentračních táborů, četnictva, německé civilní správy. Zejména ve východní Evropě se často přesouvaly z místa na místo. Když bylo potřeba posil vyplňovali mezeru často příslušníci sousedního

policejního praporu. Musíme si uvědomit, že to byli lidé, kteří chodili do kina, do kostela, pořádali sportovní soutěže, užívali si dovolené a psávali dopisy domů. Chodili do nočních barů, pili, zpívali, milovali a vyprávěli. A jistě stejně jako ostatní přemýšleli o svých životech a o tom co dělají.²⁵⁾ Jednotky pořádkové policie neměly jednotnou velitelskou strukturu, což bylo příznačné pro mnohé německé instituce v nacistické éře. Rozkazy byly rozdávány ústně, takže není možné zjistit kdo je vlastně vydával. Šlo o dva druhy rozkazů:

- příkazy k deportaci nebo k hromadné popravě
- Schiessbefehl, rozkaz ke střelbě - zastřelit všechny židy mimo ghetta a tábory.

Velitelství dostávalo od podřízených jednotek pravidelná hlášení, tentokrát šlo o písemná hlášení. Tady je jedno ze slabých míst německého utajování. Hlášení obsahovala seznamy zastřelených osob. V hlášeních o počtu mrtvých byli rozlišeni židé a ostatní, tady se používala jazyková kamufláž - „s židy naloženo podle rozkazu“ (befehlsge-maess behandelt). Hromadné popravě či deportace nebyly zahrnuty v písemných hlášeních, ale velitelství se sdělovaly ústně nebo velmi nejasnými slovy. Lze jen obtížně zjistit, zda byli postřeleni nebo deportováni do tábora smrti.²⁶⁾ Největší židovský svátek „Den Usmíření“ vyšel v roce 1942 na 21.9., v tento den a během následujícího dne bylo ve východní Evropě zavražděno více než 30.000 židů. Mezi zavražděnými v září 1942 bylo i 1.000 židů z města Wolozyn v Bělorusku, které bylo centrem židovského mystického učení.²⁷⁾

Mezi důstojníky v terénu však rostla nespokojenost, nekonečné zabíjení neozbrojených mužů, žen a dětí přece jen působilo některým z nich psychické potíže. Proto začaly být hledány nové způsoby, které by psychiku mužů tolik nezatěžovaly. Velitel ESG B, SS Brigadeführer Artur Nebe, testoval použití výbušnin a pojízdných plynových komor. Poté co se pokusy s výbušninami na chovancích minského psychiatrického ústavu

ukázaly neuspokojivými, přišel Nebe s myšlenkou na auta s hermeticky uzavřeným prostorem, připojeným k výfuku. Smrt udušením nastala během čtvrt až půl hodiny, mezitím auto dojelo z místa nástupu lidí k připraveným masovým hrobům. Do auta se vešlo 80 až 150 lidí, záleželo však samozřejmě na typu auta.²⁸⁾ Plynovými auty se vraždilo od prosince 1941 ve vyhlazovacím táboře Chemno, který se nacházel nedaleko Lodže. Masové vyhlazování zde začalo 7.12.1941 a celkový počet obětí je odhadován na 450.000.

Speciální vozy na plynování, užívané dříve v Zemunu na vraždy srbských židů, byly 9.6.1942 poslány přes Berlín do Rigy, kde měly být dále používány na vraždění řížských židů a tisíců židů poslaných sem z Velkoněmecké říše před šesti měsíci.²⁹⁾

Po vyzkoušení různých způsobů včetně plynových aut, začali nacisté budovat trvalá plynová zařízení. Stálá plynová zařízení nad mobilními zvítězila, protože dokázala vraždit mnohem efektivněji a vše se odehrávalo bez diváků, pouze v areálu vyhlazovacího tábora. Vyřešilo to, ale i jeden z největších problémů mobilních plynovacích zařízení a tím byla likvidace mrtvol. V areálech vyhlazovacích táborů bylo vybudováno zařízení, díky kterému mrtvoly mizely ze světa beze stopy.³⁰⁾ A popel, ten rozfoukal vítr, nebo se dal použít například místo štěrku na cesty. Nezaměstnanému osazenstvu akce T4 (euthanázie) byl uložen nový úkol – výstavba vyhlazovacích táborů.

Lublinská oblast a organizace Akce Reinhard

Již v meziválečném Polsku byli trestanci posíláni na nucené práce do bažin v oblasti Chelmu. Po začátku války, na podzim 1939 rozvinulo německé velení plán na zřízení židovské rezervace Lublin. Do okolí Lublinu měli být přesídleni všichni židé ze Staré německé říše, Rakouska a Protektorátu Čechy a Morava. Tehdejší guvernér Lublinského distriktu SS-Brigadefuehrer Friedrich Schmidt navrhl zástupci generálního guvernéra Seyss-Inquartovi, že by tato oblast mohla, díky svému bažinatému charakteru sloužit jako židovská rezervace. Charakter krajiny by se sám postaral o silnou decimaci židovského obyvatelstva.1) Krátce po invazi do Polska telefonoval Adolf Eichmann, šéf oddělení IV B4 gestapa, oddělení pro židovské záležitosti, zástupcům židovských obcí v Berlíně, Vídni, Praze a v ostatních městech a informoval je o plánech zřízení židovské rezervace v Lublinském distriktu.2) Už 18.-27. října 1939 odjeli židé z Moravské Ostravy a Frýdku-Místku ve dvou transportech do Niska nad řekou San na okupovaném polském území ve východní části Lublinska. Jejich úkolem bylo společně s muži dvou vídeňských a dvou katyňských transportů vybudovat tábor, který se měl stát základnou pro tuto židovskou rezervaci. Před světem tato akce měla působit jako velkorysost Německa, které poskytuje azyl židovskému obyvatelstvu Evropy. Akce Nisko skončila však dříve než dorazily první transporty z Katovic, Ostravy a Vídne na místo určení. Byly stanoveny jiné priority v pořadí deportací, přednost při vysídlování území dostaly německé provincie vzniklé na polském území anektovaném do Říše – vartská a západopruská župa. V Nisku zůstali pouze ti, kdo pomáhali při výstavbě tábora a jeho provozu. Tábor vegetoval do dubna 1940, pak bylo posláno zbývajících 516 mužů zpět. 3) Dalším krokem v této smutné části historie lublinské oblasti se stalo vybudování pracovního tábora v Belžeci v roce 1940. Důvodem byla

stavba hraničního opevnění na demarkační linii mezi Generálním gouvernementem a Sovětským svazem. Židé sem byli posíláni i z vartské župy a jiných polských oblastí anektovaných Třetí říší. Rozhodnutí o použití židovského obyvatelstva na tuto práci bylo podpořeno SS-Gruppenfuehrerem Globocnikem, velitelem SS a policie v Lublinském distriktu. Od května do srpna 1940 sem bylo posláno přibližně 10.000 židů z Lublinu, Radomu, Varšavy. Po několika dnech je přemístili do 20-ti různých podtáborů, které byly založeny v okolí. Kromě jejich hlavní povinnosti stavět hraniční opevnění, pracovali také na regulaci řeky San a Bug. Tento plán se nazýval „plán Otto“. Jídlo, šaty a administrativní záležitosti měla na starosti židovská rada v Lublinu. Přímo v Belžeci nacisté ustanovili tzv. Židovské grémium, odpovědné za organizaci táborů. Po srpnu 1940 bylo Židovské grémium změněno na Ústřední výbor táborů, vedený Leonem Zylberajchem z Lublinu. Počet obětí je odhadován na 300 jen v Belžeci. Pracovní tábory byly opuštěny v říjnu 1940. Do dneška mnoho lidí neví, že tyto pracovní tábory v Belžeci byly největším pracovním táborovým komplexem v Generálním gouvernementu v roce 1940. 4) Do tohoto pracovního komplexu byly deportovány desítky tisíc židů, deportace však probíhaly bez koordinace s civilními úřady Generálního gouvernementu a musely být zastaveny poté, co zasáhl generální guvernér Hans Frank v Berlíně. 5)

Distrikt Lublin se měl stát rovněž střediskem hospodářských podniků SS a základnou pro kolonizační plány SS. V prosinci 1940 byla přímo v Lublinu zřízena pobočka německé společnosti Německé výstrojní závody neboli DAW, v jejich podnicích bylo na otrockou práci používáno více než pět tisíc židovských vězňů. V létě 1941 byly na staré přístávací dráze v Chelmské ulici v Lublinu zřízeny oděvní závody SS, v nichž rovněž pracovali židovští vězni. 6)

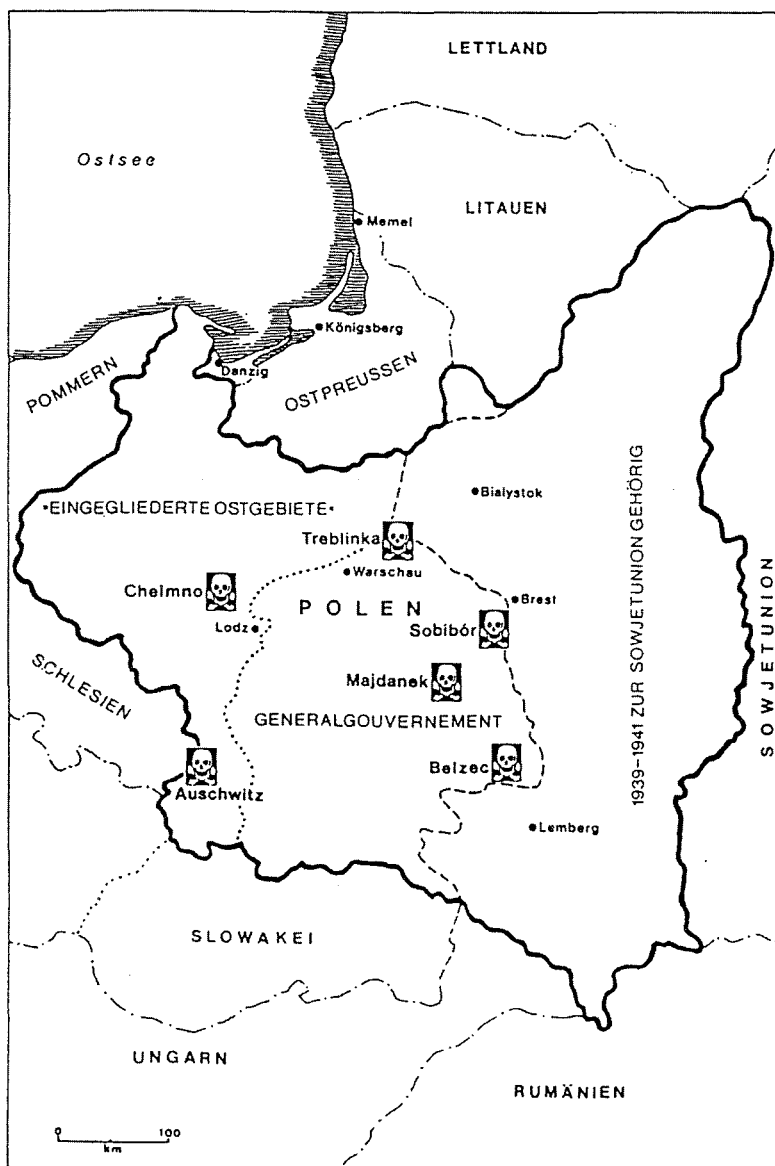
Himmler byl v záležitostech okolo hospodářství velmi zainteresován, v červenci 1941 dokonce osobně navštívil Globocnika a rozhodl se zvětšit

hospodářské podniky SS. Měl být postaven koncentrační tábor pro 50 tisíc vězňů. Přistoupilo se tedy k výstavbě koncentračního tábora Majdanek. Ke konci roku 1941 pak bylo rozhodnuto, že Majdanek bude i koncentračním táborem pro sovětské válečné zajatce a bude podřízen spíše pravomoci SS než německé armádě.⁷⁾

Signálem pro začátek vrcholné fáze tzv. konečného řešení byl Goeringův dopis z 31.7.1941 adresovaný Heydrichovi. Goering mu v něm klade za úkol zajistit všechny předpoklady ke „konečnému řešení“. Od poloviny roku 1942 začal působit v Generálním gouvernementu štáb SS, který byl pověřený organizací Akce Reinhard. V čele tohoto štábu stál SS-Gruppenfuehrer a šéf policie lublinského distriktu Odilo Globocnik (Himmler mu přezdíval Globus), štáb měl své centrum v Lublinu a byl podřízen kanceláři vůdce, tzv. T4-centrále v Berlíně, která od roku 1941 řídila program euthanazie. Jeho hlavním úkolem byla fyzická likvidace židovského obyvatelstva v Generálním gouvernementu. 8) Lublinský distrikt byl pro tyto plány velmi výhodnou oblastí, mohlo se lehce tvrdit, že židé jsou posíláni na východ na nucené práce a jejich zmizení se dalo vysvětlit odesláním ještě dále na východ, na práci, na okupovaná území Sovětského svazu. 9) Když se podíváme na složení štábu Odilo Globocnika v Lublinu, zjistíme, že se skládal převážně z Rakušanů. Rakušané totiž patřili do skupiny tzv. nových Němců, do kategorie lidí, kteří se vehementně hlásili o moc. Patřili sem nejen Rakušané, ale i sudetští Němci a etničtí Němci tzv. Volksdeutsche. Kdo byli tzv. noví Němci? Byli to lidé, kteří žili před válkou v jiném státě, teď se najednou ocitli v německé Třetí říši a cítili komplex z toho, že nejsou považováni za rovnocenné Němce. Tento komplex se snažili vyrovnat tím, že dokáží všem okolo, že právě oni jsou ti nejlepší Němci. To znamená, že sloužili ve všech oblastech nacistické administrativy více než horlivě. Globocnik a Hoefle byli Rakušané, tři ze šesti důstojníků SS velících vyhlazovacím táborem dr. Irmfried Eberl, Franz Reichleiter a Franz Stangl rovněž.

Hermann Hoefle byl člověk, který dohlížel na židovský pracovní tábor, když se stavělo hraniční opevnění blízko budoucího Belžece. Potom přešel do Mogileva a následně zpět do Lublinu, kde se angažoval na plánování Akce Reinhard. Disponoval vedle Globocnika největší pravomocí ve štábu Akce Reinhard, koordinoval deportace židů do táborů smrti.

Volksdeutsche, další ze skupiny tzv. nových Němců, přišli na východ jako příslušníci německého kolonizačního proudu ve druhé polovině 18. stol. Značnou výhodou pro nacisty byla jejich současná znalost ukrajinštiny a němčiny. 10) Proto byli velmi vhodnou skupinou k použití na takový úkol. Hlavní činnosti, které měl provádět štáb Odilo Globocnika v rámci Akce Reinhard byla výstavba vyhlazovacích táborů, plánování a koordinace deportací do vyhlazovacích táborů, vyhlazovací aktivity a starost o majetek obětí, který musel být předán příslušným říšským úřadům. Organizace a zabezpečení transportů z celého Generálního gouvernementu a později z jiných evropských zemí do táborů smrti bylo záležitostí, která nepodléhala velení Globocnika. O tyto věci se staral Hlavní říšský a bezpečnostní úřad, jeho pobočky, vyšší vedoucí SS a policie. 11) Christian Wirth, který své zkušenosti získal v programu „euthanázie“, byl inspektorem SS-Sonderkomand táborů smrti Akce Reinhard Belžecu, Sobiboru a Treblinky. Jeho první kancelář byla v Lublinu a od prosince 1942 v budově na starém lublinském letišti. Během jara a léta 1942 dohlížel na reorganizaci Belžecu a od srpna do října 1942 na reorganizaci a rekonstrukci Treblinky. Tato reorganizace znamenala vybudování nových větších plynových komor v obou táborech. Od ledna do června 1943 uskutečnil několik inspekčních cest do Sobiboru a Treblinky. 12) Personálem, který se staral o provoz jednotlivých vyhlazovacích táborů, byly členové SS, doplnění o pomocníky z řad Rudé armády. Jednalo se o důstojníky, zajaté vojáky nebo vojáky, kteří se dobrovolně vzdali při sovětské invazi v červnu 1941.

Obr.: Vyhlašovaci a smíšené tábory na území bývalého Polska. In: Rosh Lea, Jaeckel Eberhard, Der Tod ist ein Meister aus Deutschland. Deportation und Ermordung der Juden, Hamburg 1992.

Většina těchto pomocníků SS-manů byla ukrajinské národnosti, většina z nich byla tradičně antikomunistická a tedy i antisemitská. Termíny

komunista a žid pro ně byly totožné.13) Pohnutky, kvůli kterým se hlásili tito Ukrajinci do jmenovaných pomocných sborů, byly tři. Buď se chtěli vyhnout nesnesitelným podmínkám, v nichž byli drženi sovětští zajatci, nebo doufali, že se za podpory Němců podaří vytvořit ukrajinský nezávislý stát a nebo to byli jednoduše antisemité.14) I tito muži museli být na svou novou činnost zaškoleni a vycvičeni. Nacisté získávali své zkušenosti v programu „euthanázie“, Ukrajinci měli svůj výcvikový tábor. Nacházel se 25 km jihovýchodně od Lublinu, jmenoval se Trawniki a ukrajinští rekruti v něm byli vychováni pro svou novou činnost. Velitelem tábora byl SS-Sturmbannführer Karl Streibel a podle jeho údajů prošlo tímto výcvikovým táborem 3.000-4.000 sovětských vojáků. Streibel objížděl zajatecké tábory v okolí a hledal dobrovolníky pro výcvikový tábor. Vyškolené jednotky o 90-130 mužích byly poslány do tří vyhlazovacích táborů Akce Reinhard – Belžecu, Sobiboru a Treblinky – jako strážci. Jedna nebo dvě roty se nacházely stále v Lublinu pro udržení místní bezpečnosti a pořádku. Jiné jednotky z Trawniki byly používány pro obklíčování a vyklizování ghett, ještě před začátkem deportací, nebo například na střežení cest a strategických bodů v okolí Lublinu.15) Místní obyvatelstvo nazývalo tyto pomocníky nacistů různými jmény – „Ukrajinci, trawnikani, askarove“. Němci používali zkrácený název „hiwis“. Nejdůležitější skupinou, která zajišťovala Akci Reinhard byla však skupina lidí vyškolených v právě v programu „euthanázie“. Tito lidé se stali po přidělení ke štábu Akce Reinhard členy SS, podléhali Globocnikovi, ale v personálních záležitostech byli i nadále spojeni se svým ústředím v Berlíně.

V každém vyhlazovacím táboře sloužilo od dvaceti do pětatřiceti těchto SS-manů. Každý kdo byl přidělen do štábu Akce Reinhard musel podepsat prohlášení o utajení, které ho zavazovalo nepodávat žádné informace, jelikož se jedná o tajnou říšskou záležitost. Bylo zakázáno fotografovat, což ovšem nebylo vždy stoprocentně dodrženo. Díky porušení tohoto

zákazu máme několik fotografií z těchto míst vyhlazování. Slib mlčenlivosti měl trvat i po opuštění služby.16)

Co vše patřilo pod pravomoc štábu Akce Reinhard? Byly to tři zmíněné vyhlazovací tábory Belžec, Sobibor, Treblinka, dále výcvikový tábor pro pomocný personál SS Trawniki, oděvní dílny SS - sem bylo sváženo šatstvo obětí Akce Reinhard k dalšímu zpracování. Tyto dílny se nacházely na starém letišti v Lublinu. 17)

Budování vyhlazovacích táborů

Jako první vyhlazovací tábor na území Generálního gouvernementu se začal na podzim roku 1941 budovat vyhlazovací tábor Belžec. Bylo určeno místo, které se nacházelo asi 400 m od nádraží ve vesnici Belžec. Původní budova nádraží, která pocházela z roku 1910, byla zbořena v roce 1944, poté byl wehrmachtem postaven dřevěný barák, který sloužil jako stanice do roku 1996, kdy byla nedaleko otevřena budova nová.¹⁾ Protože se Belžec stavěl jako první, neexistoval pro jeho výstavbu žádný vzor, mnoho věcí se dělalo metodou pokusů a omylů. Jasně bylo pouze to, že tábor musí být blízko železnice, to bylo pro jeho funkci naprosto nezbytné. Na podzim 1940 byl v Belžeci zlikvidován židovský pracovní tábor, určený k výstavbě opevnění na sovětsko-německé demarkační čáře (viz. výše). Se stavbou vyhlazovacího tábora začala Ústřední stavební správa v Lublinu 1.11.1941. Architektem projektu se stal SS-Obersturmfuehrer Richard Thomalla, který se ve stejné funkci později účastnil i výstavby Sobiboru a Treblinky. Polský Volksdeutsche Edward L. vytvořil skupinu 20-ti dělníků vybraných z obyvatel vesnice Belžec a určených k práci na výstavbě tábora. V této době byli Thomalla a Josef Oberhauser ubytovaní v pěkné bílé vile na kraji vesnice. SS-Untersturmfuehrer Josef Oberhauser pracoval v Belžeci do srpna 1942, měl na starosti kontakt s lublinskou kanceláří a byl velitelem strážní čety. Od srpna 1942 se stal šéfem ukrajinských strážců v Lublinu. Krátce před Vánoci přijel do Belžecu také velitel 5.komisariátu stuttgartské kriminální policie, kriminální komisař Christian Wirth. Společně s Wirthem přijela skupina mužů, mezi nimi i Erich Fuchs, který se postaral o instalaci plynovacího systému. Pracoval jako řidič nákladáku a přivážel materiál do místa stavby tábora. Materiál byl dodáván z blízkého města Tomaszow Lubelski.²⁾

Belžec byl obklopen borovicovým lesem a ležel na písčité půdě. Tento charakter krajiny je typický pro východ Polska. Rozloha tábora byla velmi malá ve srovnání s počtem obětí, které v něm zahynuly, jen 263x265 metrů. SS-manům a polským dělníkům se stavbou tábora pomáhali i ruští zajatci. Postavili dřevěné baráky, jeden zděný barák, strážné věže a tábor oplotili ostnatým drátem. 3)

Ve zděné budově se nacházely tři plynové komory, tato budova byla postavena v půlce února 1942. Erich Fuchs přivezl i sadu sprch, která byla skutečně do komor namontována, aby byl zamaskován pravý účel komory. Systém potrubí u plynových komor popsal Kazimierz Czerniak, mechanik z Tomaszowa Lubelskiego, který byl několikrát zaměstnán v táboře a mohl budovu s plynovými komorami vidět. Potrubí bylo vedeno pod budovou s plynovými komorami a ústilo do každé komory uprostřed východní zdi. Systém byl nainstalován SS-Scharführerem Heinrichem Barblem, byl to rakouský instalatér, který později zaváděl i systém potrubí v Sobiboru. Dohlížel na něj SS-Oberscharführer Erich Bauer.

Plynové komory byly testovány na skupině asi 70-ti židů přivezených do tábora už dříve z města Lubycza Krolewska a blízkých vesnic. Byli přivezeni na třech nákladních autech a pomáhali tábor stavět. Byli však zplynováni cyklonem B, způsobem, který se používal v Osvětimi, ne později v táborech Akce Reinhard. Jednomu ze skupiny židů, asi sedmnáctiletému chlapci se podařilo schovat a sledovat celý průběh plynování. Uvedl, že slyšel jen krátký křik a potom už jen ticho. Po útěku z tábora se setkal s jedním kovářem, kterému vše vyprávěl. Chlapec byl později chycen a zastřelen. 4) Celková kapacita těchto plynových komor byla 750 obětí, to se zdálo nacistům velmi málo. Tábor při této kapacitě nemohl „zpracovat“ velké množství transportů, které přijížděly a v budoucnu měly přijet. Proto byla tato budova v červnu 1942 zbourána a nacisté postavili budovu novou, která obsahovala už šest plynových komor s celkovou kapacitou 4.500 obětí. Nová budova sloužila později jako

model pro další plynové komory v Sobiboru. 5) Výstavba prvního vyhlazovacího tábora Akce Reinhard byla ukončena na konci února 1942. První skupina 60-80 ukrajinských vachmanů přijela do Belžecu během prvního týdne března 1942 v doprovodu Josefa Oberhausera. Byli ubytováni do dvou baráků v části tábora s označením I, blízko hlavní brány. Osazenstvo SS v Belžecu obsadilo dva domy blízko nádraží, původně postavené pro rakouské železniční dělníky. Dům, který se nacházel nejbližší tábora byl využíván jako komandatura s kanceláří a obytnými prostory pro velitele Christiana Wirtha v prvním patře, s velkou kuchyní a společenskou místností pro SS v přízemí. Další budova byla používána jako sklad, prádelna a místnost na zbraně. Vedle této budovy se nacházela dřevěná chata nazývaná SS jako „pavilon“, ta sloužila jako hlavní táborová kancelář, od července 1942 potom jako obytná budova pro druhého velitele Gottlieba Heringa. 6)

Druhým vyhlazovacím táborem budovaným v rámci Akce Reinhard byl Sobibor situovaný také v Lublinském distriktu a dokončený za mnohem kratší dobu než Belžec. Výstavba se uskutečnila v březnu a dubnu 1942. Stavbu měl na starosti stejný muž jako v Belžeci SS-Obersturmfuehrer Thomalla, pomáhal mu také stavař Moser, který byl zaměstnán u krajského hejtmana v Chelmu. Na výstavbu sem byla dopravena skupina 80-ti židů z okolních ghatt.7) Z Trawník přijelo 10 Ukrajinců, kteří je hlídali. Když židé dokončili práci byli zastřeleni.

Vesnice Sobibor leží na železniční trase Chelm-Wlodawa, celý prostor je bažinatý a řídké osídlený. Možná právě proto Ústřední stavební správa v Lublinu vybrala toto místo. Tábor byl postaven samozřejmě vedle kolejí a byl obklopen řídkým borovým lesem. V době, kdy se Sobibor začínal stavět, se v Belžeci už rozjíždělo masové vyhlazování. Protože se stavba začala zpoždovat, pověřil Globocnik SS-Obersturmfuehrera Franze Stangla, aby jel za Wirthem do Belžece a získal zkušenosti pro provoz Sobiboru. Stangl později popisoval svůj příjezd do Belžece jako šok. Prý

byl všude neskutečně odporný puch, všude bylo tisíce mrtvol. Uvedl, že teprve po svém příjezdu do Belžece se od Wirtha dozvěděl, že Sobibor má být vyhlazovacím táborem.

Sobibor se rozkládal na ploše asi 600 x 400 m. Budova s plynovými komorami se nacházela v části tábora odloučené a vzdálené od ostatních táborových sekcí. Uvnitř byly tři plynové komory, každá měla rozměr 4 x 4 m. Do jedné plynové komory se vešlo okolo 200 osob a dovnitř se vstupovalo zvláštními dveřmi. Na opačné straně komory se z jiných dveří vytahoval ven produkt Sobiboru - mrtvoly mužů, žen a dětí. Stejně jako v Belžecu a později v Treblince. Vedle budovy s plynovými komorami stála bouda s namontovaným motorem, který vháněl do komor oxid uhelnatý. Stavba Sobiboru se blížila ke konci už v dubnu, muselo se tedy vyzkoušet zda tábor je schopný fungovat podle plánu. Byla zplynována skupina 250 židů z blízkého pracovního tábora Krychow. Wirth se přijel na experiment podívat a ne sám, dorazil s ním chemik programu euthanázie, který vystupoval pod pseudonymem dr. Blaurock. Před pokusem přivezl SS-Scharfuehrer Erich Fuchs motor ze Lvova, šlo pravděpodobně o motor z traktoru nebo tanku. Během pokusu bylo zplynováno 30-40 žen, výsledek byl pro aktéry uspokojivý. Struktura Sobiboru se podobala Belžeci a zakládala se na tamních zkušenostech.⁸⁾

*„Na východ od Varšavy se podél západního Bugu táhnou písky a močály, rostou tam husté borové a listnaté lesy. Tato místa jsou neobydlená a smutná, jen tu a tam se vyskytne vesnice.“*Těmito slovy popisuje Vasilij Grosmann území, na kterém nacisté postavili vyhlazovací tábor Treblinku. Na železniční trati Varšava-Bialystok, osmdesát kilometrů severovýchodně od Varšavy, v málo osídlené oblasti, byl založen na podzim v roce 1941 pracovní tábor určený hlavně pro polské obyvatelstvo. Tábor se jmenoval Treblinka I. Do tohoto tábora vedla jednokolejná odbočka z hlavní trati. Vězni zde pracovali v obrovské pískovně, na tomto místě se písek těžil už dávno předtím. Plocha tábora byla rozdělena na rovnoměrné obdélníky,

baráky podle pravítka, cestičky osázené břízkami a posypané pískem, dokonce bazény z betonu pro domácí ptactvo, služby pro německý personál, například pekařství, kadeřnictví, garáže. Zkrátka vzhled vypovídal o německé pořádkumilovnosti. Lidé se sem dostávali zpravidla pro naprosto bezvýznamné přestupky. Za celé období fungování tábora, tj. od podzimu 1941 do 23.7.1944, prošlo táborem cca 50.000 lidí. Židé se sem dostali pouze šlo-li o vynikající ševce, krejčí, pekaře atd.

Všichni vězňové byli postříleni a zahrabáni 23. července 1944. Jediný kdo se zachránil, byl varšavský truhlář Max Levit, do setmění ležel postřelený pod mrtvolami svých spoluvězňů a pak se odplazil do lesa. O táboře víme z výpovědí Poláků, kteří uprchli nebo byli propuštěni. Kdo v táboře při práci nesplnil normu, toho shodili ze svahu do hluboké jámy. Jídla bylo tak málo, že se stávalo, že vězni umírali hladem. Stávalo se, že nacisté znásilňovali dívky a pořádali divoké orgie, po aktu pak dívky stříleli. Tady je důležité si uvědomit, že s židovkami se takové incidenty obvykle nestávaly, protože židovky pro nacisty nepředstavovaly lidské bytosti, byl to jen „otravný hmyz“. Němec by byl také za styk s židovkou potrestán. Vedle tohoto tábora se však chystalo ještě větší peklo, v květnu 1942 se začal asi 3 km od pracovního tábora a přibližně 4 km od vesnice Treblinka stavět židovský tábor, určený k vyhlazování. Tábor nesl označení Treblinka II., kvůli rozlišení s pracovním táborem. Na stavbě pracovalo přes tisíc dělníků. Nový tábor, byl přísně utajený, jediný člověk odsud nesměl vyjít živý. Nikomu nebylo dovoleno se k táboru přiblížit, letadla Luftwaffe měla zakázáno létat nad táborem, strážé provázející transporty nesměli ani za ohrazení tábora.9)

Na konci dubna 1942 dorazila skupina SS-manů do Treblinky a pečlivě procestovala okolí. Určila přesně místo, kde bude tábor stát.

Výstavbu Treblinky II. řídil znovu SS-Obersturmfuehrer Thomalla z Ústřední stavební správy v Lublinu, ale po 4-8 týdnech byl vystřídán dalším členem z programu euthanázie doktorem Eberlem. Dodavatelem

během stavby byla firma Schoenbrunn Liegnitz a varšavský koncern Schmidt a Muestermann (stavitelé zdi varšavského ghetta). Na stavbě tábora pracovali polští a židovští vězni z pracovního tábora Treblinka I. a byli přivezeni další židé z varšavského ghetta.¹⁰) Treblinka II. byla nejdokonalejším táborem smrti, protože při její stavbě byly využity zkušenosti získané během výstavby předchozích dvou vyhlazovacích táborů. Plynové komory byly umístěny ve vyhlazovacím prostoru v masivní cihlové budově. Na začátku měla Treblinka II. tři plynové komory o rozměrech 4m x 4m a 2,6m vysoké. Mechanismus potrubí, kterým se vháněl dovnitř plyn, byl stejný jako v Belžecu a Sobiboru. Část stavebního materiálu, potřebného k vybudování tábora byla přivezena z varšavského ghetta. Hlavní táborové zařízení pro uskutečňování vyhlazování bylo dokončeno v půli července 1942. Stavební práce, pak ještě pokračovaly, ale to bylo už za provozu a fungování tábora.¹¹) Treblinka měla rozlohu 600 x 400 m a byla oplocena dvouřadým plotem. Ploty byly asi 50 m vzdáleny od sebe, vnitřní byl asi 4 m vysoký a propletený zelenými větvemi, aby bránil pohledům zvenčí, druhý tvořil řetězec překážek tzv. „španělských jezdců“.

V případě Belžecu byl vytvořen prototyp malého vyhlazovacího tábora s velkou výkonností a malými náklady. Tento vzor, pak byl použit při výstavbě dalších táborů, vše už bylo vymyšleno, mohlo se jen modernizovat a vylepšovat.

II. AKCE REINHARD V PLNÉM PROUDU

Transporty

Velitelem bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v Bělorusku byl Eduard Strauch. V dubnu 1942 za ním do Minska přiletěl Reinhard Heydrich a sdělil mu, že budou obnoveny židovské transporty z Německa a jiných evropských zemí, přerušené koncem listopadu 1941. Nařídil okamžitou likvidaci těchto transportů hned po jejich příjezdu. V souladu s tím co řekl, přijelo mezi květnem a říjnem 1942 do Minsku 16 transportů s 15.002 deportovanými židy z Vídně, Královce, Terezína a Kolína nad Rýnem. Jako místo exekuce vybral sám Strauch sosnový lesík ležící asi 3 km od statku Malý Trostinec, byl to bývalý kolchoz. Toto místo je vzdáleno od Minska asi 15 km jihovýchodním směrem, na trati Minsk-Mogilev.1) Kdo se tehdy dostal do okolí Minska, našel obvykle smrt v tzv.plynovacích autech, ruský zvaných „dušegubky“, německy „Seelenvertigel“ (polykači duší). Víme jen o deseti lidech, kteří toto přežili, většinou uprchli a našli si cestu k partyzánům.2)

V těchto místech byly povražděny terezínské transporty AAx -vypraven 14.července 1942, Aaz-vypraven 4.srpna, Bc-vypraven 25.srpna, Bk-vypraven 8.září, Bn-vypraven 22.září. Transport vypravený z Terezína 28.července 1942, který měl označení AAy, však do Trostince nikdy nedorazil. Tento transport označený v jízdním řádu jako Da 221 byl vyložen již v Baranoviči.3)

Některé informace lze získat z několika pramenů ze Státního archivu v Lublinu a též ze zachovaných dopisů a dopisnic deportovaných. Dopravním koordinátorem židovských deportačních transportů byl

SS-Hauptsturmfuehrer Franz Nowak v Eichmannově referátu IV B 4 na Hlavním úřadu říšské bezpečnosti. Ten, kdo určoval datum, počet a velikost transportů byl Eichmann. U prvních transportů z Říše a z Protektorátu nebyly stanoveny cílové stanice v Eichmannově židovském referátu v Hlavním úřadu říšské bezpečnosti v Berlíně, ale v Lublinu. Trasy vlaků byly určovány někdy dokonce až po odjezdu vlaku. Byl dán rozkaz odkud je třeba odvézt židy do vyhlazovacích táborů a teprve potom se určovalo místo kam budou odvezeni. Většinou bylo potřeba vytvořit místo pro transporty ze západu. Jednání se konala nepřetřžitě mezi SS a policií na jedné straně a mezi civilní správou na straně druhé. SS a policie měla přednost při určování cílového tábora transportů, cílová ghetta určovalo oddělení „Obyvatelstvo a péče“ v úřadu guvernéra distriktu. Krajští hejtmani měli tedy kompetenci nad prácechopnými, které SS nevybrala pro koncentrační nebo vyhlazovací tábory. Židovský referát v úřadu guvernéra zjišťoval oběžníkem nebo rádiem u jednotlivých krajských hejtmanů, kolik nově příjíždějících židů, do kterého ghetta může být přijato. Výsledky byly sděleny pověřenci pro přesídlení ve štábu vůdce SS a policie Odilo Globocnika, který pak dirigoval vlaky do místa určení.⁴⁾ Většina židů deportovaných z Protektorátu Čechy a Morava prošla Terezínem. Po atentátu na Reinharda Heydricha jel do Polska tzv. „trestný transport“ přímo z Prahy. Měl 1.000 osob a směřoval do Ujazdowa u Lublinu, vrátila se jedna jediná osoba. Transport nesl označení AAh, mnozí četli tuto zkratku jako „Attentat auf Heydrich“. ⁵⁾ Z Terezína bylo celkem deportováno 86.936 mužů a žen, když přičteme 1.260 polských dětí dostaneme číslo 88.196 odvezených. Podle jednotlivých let můžeme deportace rozčlenit:

1942	43.871	35 transportů
1943	18.328	10 transportů
1944	25.997	18 transportů

Deportace z Terezína probíhaly od 9.ledna 1942 do 28.října 1944. Až do září 1942 měl každý transport 1.000 osob. Transporty starých osob z podzimu 1942 se týkaly vždy zhruba 2.000 lidí.

Z transportů, které opustily Terezín mezi 11.březnem a 13.červnem 1942 přežilo jen 50 lidí, šlo celkem o 14.001 osob ve 14 transportech. Cílem byla oblast Lublinu, nemáme zprávy o všech transportech. Dorazily do přeplněných stávajících ghett v této oblasti a zde je dostihly strašlivé akce vyklízení ghett. Někteří byli zavražděni na místě a jiní skončili v plynových komorách vyhlazovacích táborů. Místa jako Izbica, Trawniki, Zamošč jsou známy jako průchozí tábory předtím než byli lidé posláni do Belžecu a Sobiboru. 6)

Zvláštní skupinu tvořily transporty židů slovenských. Z táborů v Bratislavě, Seredi, Novákách, Popradu a Žilině poslali nacisté do Majdanku 13.000 osob.

Můžeme se podívat na přehled transportů ze Slovenska na východ:

Březen 1942	27/3 Žilina	Lublin	1.000
	30/3 Sered'	Lublin	1.000
	31/3 Nováky	Lublin	1.003
Duben 1942	5/4 Žilina	Lublin	1.495
	12/4 Trnava	muži Lublin, ženy Lubartov	1.040
	14/4 Nitra	muži Lublin, ženy Lubartov	1.038
	16/4 Nitra	muži Lublin, ženy Rajovec	1.040
Květen 1942	5/5 Trebišov	muži Lublin, ženy Lubartov	1.040
	11/5 Humenné	Chelm	1.009
	12/5 Žilina	Chelm	1.002
	29/5 Spišská Nová Ves	muži Lublin, ženy Izbica	1.032
	30/5 Poprad	muži Lublin, ženy Izbica	1.000
Červen 1942	1/6 Poprad	muži Lublin, ženy Sobibor	1.000
	2/6 Liptovský Mikuláš	muži Lublin, ženy Sobibor	1.014
	5/6 Bratislava, Žilina	muži Lublin, ženy Sobibor	1.000

6/6 Žilina	muži Lublin, ženy Sobibor	1.002
Bratislava, Žilina	muži Lublin, ženy Sobibor	1.080
Zvolen, Kremnica	muži Lublin, ženy Sobibor	1.018
Nováky	muži Lublin, ženy Sobibor	1.000
Sereď, Žilina	muži Lublin, ženy Sobibor	1.000
Poprad	muži Lublin, ženy Sobibor	1.000
Nováky	muži Lublin, ženy Sobibor	1.090
	Osvětim	1.059

Deportace ze Slovenska přežilo podle Livie Rothkirchen 250 lidí, podle Ladislava Lipschera 300 lidí.7) Deportovaní byli nacpáni do slovenských vlaků příslušníky Hlinkovy gardy a SS-many z řad Volksdeutsche, tito muži potom doprovázeli vlakové soupravy až na hranice s Generálním gouvernementem. Na hranicích je převzali Němci a dopravili do cílové stanice. 8) Ve věci deportací židů byla mezi Slovenskem a Německem sjednána dohoda, podle které se slovenská vláda zavázala provést deportaci a předat židy německým úřadům, které dokončí deportaci do Polska. Slovenská vláda zaplatila za každého německým úřadům předaného žida 500,- RM (tj. 5.000,- Ks), za výdaje na transport a internaci. Tyto výdaje hradila ze zabaveného židovského majetku.9) Před deportací byli dokonce židé přesvědčováni o výhodách vysídlení na východ. Směli si s sebou vzít zavazadla do 50 kg cenné předměty a dokonce i náradí.10) S procedurou odbavování nových transportů bylo spojeno přidělování vězeňských čísel a třídění vězňů. Tady můžeme vidět rozdíl mezi koncentračním, smíšeným a vyhlazovacím táborem. V koncentračním táboře lidé dostávali čísla, samozřejmě také umírali, například z vyhladovění, vysílením nebo nemocemi. Smíšený neboli kombinovaný tábor byl koncentračním a vyhlazovacím zároveň, někteří přijeli a byli rovnou zplynováni, ostatní byli vybráni na práci a dostali přidělené číslo. Smíšenými tábory byla Osvětim-Březinka a Majdanek. Treblinka, Sobibor, Belžec a Chelmno byly tábory vyhlazovací, když do

nich dorazil transport, lidé nedostali žádná čísla. Kdo vstoupil do jednoho z těchto táborů, už jako by nebyl mezi živými, ještě dýchal, ale oficiálně přestal existovat.11)

V Majdanku se pořadí čísel nedodržovalo, po smrti vězně nebo jeho deportaci do jiného tábora obdržel jeho číslo jiný vězeň. Čísla proto nebyla vyšší než 20.000 a nelze odhadnout celkový počet vězněných. Čísla vyražená na plíšku nosili vězňové na krku. Pro ženy a sovětské válečné zajatce byly vedeny zvláštní kartotéky.12)

Všechny jízdy deportačních vlaků zařizovala a účetní agendu vedla tzv. „Mittleuropaeische Reisebuero“. Byla to oficiální cestovní kancelář, která dopravovala lidi jak do plynových komor, tak i do vybraných prázdninových středisek. Stejná kancelář, stejný postup, stejné fakturace.13)

Walter Stier byl přednostou 33. kanceláře Říšskoněmeckých drah (Generaldirection der Ostbahn-Gedob). Tato 33. kancelář měla na starosti provoz zvláštních vlaků, cestovních vlaků, starala se o sestavování jízdních řádů. V personálu těchto železnic pracovalo 9.000 Němců, 145.000 Poláků a několik tisíc Ukrajinců. Vlaky s židovskými transporty nesly označení „Sonderzuege“ – speciální vlaky.14) Tyto deportační vlaky měly nízký stupeň utajení, důvodem bylo, aby nevzbudily pozornost. Ke každému vlaku existovaly dvě listiny, nalézáme zde například písmena „PKR“ což byla zkratka pro vlak smrti, dalším označením bylo písmeno „L“ pro prázdný vlak jedoucí zpět, například z Treblinky. Říšskoněmecká dráha přepravila jakýkoliv náklad, který byl zaplacen podle platného sazebníku. Děti pod deset let platily polovinu jízdného, mladší čtyř let jezdily zadarmo. Počítala se jízda TAM, jen strážným byla počítána zpáteční jízdenka. Navíc říšskoněmecká dráha poskytla gestapu zlevněný tarif na jízdenky, protože se vyskytly finanční problémy. Někdy SS získala úvěry a transporty se hradily teprve dodatečně. Na úhradu transportů se používalo židovské zkonfiskované jmění a depozita v bance.15)

Byl vytvořen přesný plán deportací židů ze západní a střední Evropy do izolovaných vyhlazovacích táborů s plynovými komorami. Všechny přípravy vyžadovaly účast funkcionářů z nejrůznějších úřadů, tradičních i nově vytvořených. Kdyby chyběl některý z článků řetězce, mašinerie by nefungovala.¹⁶⁾ Z dokumentu ludwigsburské centrály pro stíhání válečných zločinů je vidět kam převážně transporty směřovaly. Údaje jsou rozděleny podle deportačních období a je připojena charakteristika deportací.

V deportačním období na podzim 1941 bylo hlavních cílů několik – Riga, Minsk, Kaunas, Lodž. V každém transportu bylo 1.000 osob. Celkem asi 50.000 osob. Na jaře 1942 směřovaly transporty hlavně do prostoru Lublinu. V této době už byl odsun mnohem lépe organizován, transporty přijížděly hlavně do míst Trawniki a Izbica, jednalo se asi o 55.000 osob. V létě 1942 je cílem transportů opět převážně oblast Lublinu, okruh deportovaných a cílová střediska byly rozličné. Na podzim 1942 směřovalo mnoho transportů do Terezína. Deportální vlaky v roce 1943 přijíždějí hlavně do Terezína a do smíšeného tábora Osvětim-Březinka neboli Osvětim II. Tento tábor začal být budován na podzim 1941 a na jaře 1942 již bylo vše připraveno k provozu. V září 1943 byl vytvořen v tomto táboře tzv. terezínský rodinný tábor, židé, kteří do něj byli umístěni neprocházeli selekcí. V březnu 1944 byl rodinný tábor zlikvidován, bylo zavražděno 3.792 terezínských vězňů a spolu s nimi 256 dětí, které přijely z Terezína do Osvětimi v září 1943. Byla to největší hromadná vražda československých občanů během druhé světové války.¹⁷⁾

Do Belžecu začaly přicházet první transporty v březnu 1942. Byli to židé z různých zemí - z Rakouska, Belgie, Maďarska, Československa, Francie, Holandska a dalších. Všichni si mysleli, že jedou na východ pracovat.

První transport přijel 17.března 1942 a deportovaní pocházeli ze západní Haliče z městečka Mielec, z Lublinu a z ostatních vesnic v okolí Belžecu.

Celkem bylo během prvních deportací zavražděno 6.786 židů. Deportální transporty jedoucí na východ procházely velmi často nejprve přes internační tábory blízko Belžecu - Izbici a Piaski.18)

Mezi 17. březnem a 8. prosincem 1942 bylo do Belžecu deportováno více než 200.000 židů z Haliče. Jednalo se o plných 71 transportů. Největší počty byly deportovány v srpnu – 80.000 a v září – 55.000. Další tisíce lidí zavraždili nacisté přímo na místě ještě před deportací, když se vyklízela ghetta. Jednalo se hlavně o malé děti a staré nemocné lidi, kteří nebyli schopni transportu.19) Nacistickou strategií byla tzv „blitzaktion“ (blesková akce), okamžik překvapení a rychlost pracovaly pro nacisty. Než se lidé stačili vzpamatovat a uvědomit si co se vlastně děje byli mrtví a nebo nacpaní ve vlaku směřujícího do vyhlazovacího tábora. Tzv. aktionen probíhaly následujícím způsobem: Kordon německá policie a SS-manů obestoupil ghetto nebo židovskou čtvrť (mezi těmito lidmi nebyli jen Němci, ale i Ukrajinci a Litevci) a izoloval židy od ostatního okolí. Nad rámem vnikla do ghetta speciální skupina složená z SS-manů a gestapáků, která vyhnala všechny židy na volné prostranství, kde probíhala selekce do dobytčích vagónů. Rozkaz pro židovskou policii zněl: „účastnit se akce“. Vlak eskortovala záloha SS ozbrojená samopaly. Ghetto bylo během akce hermeticky uzavřeno před okolím, aby se zabránilo informačnímu úniku.20) Deportovaní měli povoleno vzít si s sebou zavazadlo o váze 25 kg a 200 zlotých. V mnoha případech deportace z Haliče znamenaly úplnou likvidaci malých ghett. Deportální vlaky zastavovaly ve Lvově a mladí muži byli posíláni do pracovního tábora Janowska, všichni ostatní jeli do Belžecu. Historici odhadují, že okolo 25% lidí přijelo do Belžecu už mrtvých, díky strašným podmínkám v deportálních vlacích. Poslední transport z Haliče byl poslán 8. prosince 1942, ti, co zůstali v mnoha haličských ghettech a pracovních táborech byli zastřeleni při likvidačních akcích nebo deportováni do Sobiboru.21)

Celkový přehled deportací do Belžecu z Generálního gouvernementu, podle jednotlivých oblastí, uvádí Jicchak Arad:

- z obvodu lublinského	71.502 osob
- z obvodu Lvovského	281. 480 osob
- z obvodu krakovského	156.800 osob
- z obvodu radomského	8.230 osob

Velmi zajímavé je rovněž sledovat fungování Belžecu během jednotlivých měsíců. Po sečtení dojdeme k mnohem většímu číslu než u Jicchaka Arada, protože zde jsou zahrnuty i transporty z jiných států než z Generálního gouvernementu:

Březen 1942	63.908 osob	
Duben 1942	59.434 osob	
Květen 1942	15.482 osob	
Červen 1942	45.100 osob	
Červenec 1942	75.100 osob	
Srpen 1942	198.321 osob	
Září 1942	135.126 osob	
Říjen 1942	105.764 osob	
Listopad 1942	89.070 osob	
Prosinec 1942	13.250 osob	22)

Poslední transport přijel do Belžecu z Rawy Ruska 11.prosince 1942, byl to konvoj nákladních aut a povozů. 23)

Po pokusech jestli plynování funguje, začal v květnu 1942 „normální“ provoz také v Sobiboru. Franz Stangl, který byl ze začátku velitelem Sobiboru, si nastudoval techniku vyhlazování při své návštěvě v Belžecu a teď vše zavedl ve svém táboře.24)

Z Terezína odjel do Sobiboru, jeden transport v dubnu 1942 s počtem 1.000 osob, druhý transport v květnu 1942 s počtem 1.000 osob.

Zachránily se pouze tři osoby. Dne 18.května 1942 se část transportu Ax

z Terezína stala obětí první deportace ze Siedliszcze. Z dopisnice Rudolfa Pollaka ze 31.května víme, že touto deportací ztratil svou ženu, neví kde je a co s ní je. Písemné zprávy, které máme z této doby přesně odpovídají výpovědím Reginy Zielinski-Feldmannové, která přežila Sobibor, narodila se a vyrůstala v Siedliszczu. Podle zjištění historiků Židovského historického institutu ve Varšavě bylo 18.května 1942 do Sobiboru odvezeno 630 lidí a tam okamžitě zplynováno. Můžeme si položit otázku zda vysídlení sloužilo k uvolnění místa pro další transport. V úvahu by přicházel transport Ay z Terezína, který dorazil do Lublinu dva dny po vysídlovací akci ze Siedliszcze.

Je možné, že část českých mužů, kteří byli odtransportováni společně se ženami do Sobiboru, byla vybrána na práci do blízké Osowy. Takové selekce v Sobiboru jsou doloženy a nebyly vzácné. Kolik vězňů bylo vybráno do Osowy však nelze zjistit. Ve vzpomínkách Z. Krawczaka, který popisuje poměry v pracovním táboře Krychow blízko Chelmu, můžeme najít svědectví o tom, že části transportů z českých zemí, Německa a Rakouska směřujících do Sobiboru byly rovnou zplynovány a části šly do pracovních táborů. Z Krychowa stále přicházely transporty do Sobiboru a zpětně do Krychowa přicházely stále transporty ze Sobiboru. Krychow byl vzdálen 18 km od Sobiboru. Když si uvědomíme jak velkou prioritu dávali nacisté utajení vyhlazovacích táborů, byl to velmi podivný postup.²⁵⁾

Ghetto a tábor nucené práce v Siedliszczu byl zrušen 22.října 1942 a ještě téhož dne bylo v Sobiboru zavražděno 500 židů z tohoto místa, dalších 700 přešlo do tábora Nowosiólki. Tento tábor byl společně s táborem Osowa zlikvidován 22.prosince 1942. Několik set vězňů bylo v Sobiboru zplynováno.²⁶⁾

Slovák, který přišel počátkem srpna 1942 ze Sobiboru do Osowy a jehož jméno neznáme, líčí, že se tam setkal s přibližně 500 německými a českými židy. ²⁷⁾

Je pravda, že tři vyhlazovací tábory Akce Reinhard byly převážně určeny pro likvidaci židovské populace z Generálního gouvernementu, přesto přijížděly do každého z nich transporty i z jiných zemí. Do Sobiboru přijelo 19 transportů z Holandska, 4 transporty z Francie, 2 transporty z Německa. Mezi 18.-19. zářím transporty ze Sovětského svazu, mezi 18.-23. zářím transporty z Minsku, mezi 23.-24. zářím transporty z Vilniusu.²⁸⁾ V prvních dvou transportech z Francie do Sobiboru byly deportovány oběti represivní akce za zabití dvou důstojníků Luftwaffe v Paříži 13. února 1943. Svědek, který přežil deportaci z Francie do Sobiboru popsal, že cesta trvala asi šest dní, bez vody a bez jídla. Tento muž říká, že byli deportováni dobytčákem a ne osobním vlakem. V Sobiboru pak vykonával mnoho různých činností, po povstání se ukryl v lese blízko Lublinu a přežil tak až do osvobození. ²⁹⁾

Porada o treblinském popravišti trvala den a noc. Himmler přijel do Varšavy a vydal příslušné instrukce. Ráno 22. července 1942 předal pověřenec pro otázky vysídlení SS-Sturmbannführer Hoeffle Židovské radě starších zvláštní rozkaz. Sdělení muselo být do 2 hodin přeloženo do polštiny a vylepeno v ghettu. Sdělení neslo název „Sdělení a pokyny pro Židovskou radu“. První bod - všechny židovské osoby bez ohledu na stáří a pohlaví, které žijí ve Varšavě budou přesídleny na východ. Ve druhém odstavci stálo - Židovská rada je odpovědná za to, že se denně dostaví židé určeni k naložení. Ke splnění tohoto úkolu použije Židovská rada Židovskou pořádkovou službu a postará se o to, aby se počínaje 22. červencem dostavilo denně, nejpozději do 16 hodin, na sběrné místo 6.000 židů. Třetí odstavec sledoval cíl předstírat židům, že u této akce jde opravdu jen o vystěhování do jiného bydlíště. Osmý odstavec rozkazu uváděl tresty, jež měly postihnout všechny židovské obyvatele ghetta, kteří by po zahájení přesídlovací akce opustili ghetto, rušili akci, obcházelí příkazy anebo se po ukončení přesídlovací akce nacházeli v ghettu, aniž by k tomu měli jmenovité oprávnění. Byl jen jediný trest: - smrt

zastřelením. Dokument končí slovy: „Židovské radě se oznamuje, že nebudou-li stoprocentně splněny uvedené rozkazy a pokyny, bude případ od případu zastřelen odpovídající počet mezitím zatčených Židů.“³⁰⁾ Adam Czerniakow, předseda Židovské rady varšavského ghetta, nedlouho poté spáchal sebevraždu, vzal si cyankali. Na svém stole nechal ležet lístek pro svou ženu se slovy: „*Chtějí po mne, abych vlastníma rukama zabil děti svého lidu. Nezbyvá mi nic jiného než zemřít.*“ Na stole byla rovněž nalezena poznámka, že na ráno má být připraven dětský transport.³¹⁾

Vyvraždění varšavských židů mezi 22.červencem a 12.zářím 1942 bylo obrovskou tragédií. Staletí, která měla kontinuitu, byla přetržena. Je to strašný začátek konce židovské Varšavy. Na začátku deportací čítalo židovstvo ve Varšavě nejméně 350.000 lidí. Sebevražda Adama Czerniakowa, který nemohl deportacím zabránit, se stala symbolem toho, co se toho léta stalo židům. Ačkoliv s transporty jako první odcházeli ti slabí – staří, děti a práce neschopní, většina lidí věřila, že přesídlení znamená pracovní tábor na východě. Je to naprosto přirozené, i když lidé pochybovali, stále si uchovávali naději a věřili v život. V předvečer akce byli němečtí policisté, kteří strážili zdi ghetta a brány vyměněni za Litevce, Lotyšy a Ukrajince, kteří sloužili v pomocné policii. Uvnitř ghetta měla židovská policie úkol shromáždit židy a přivést je na Umschlagplatz (shromaždiště). Protislužbou bylo, že rodiny těchto policistů nemusely do transportu. 21.zářím 1942 však byli jejich rodinní příslušníci naloženi rovněž. Na začátku září 1942 už byla zlikvidována velká část židovského obyvatelstva Varšavy. Zbývala třetina obyvatel ghetta. Poslední fáze operace byla velmi rychlá, polovina z této třetiny nastoupila svou cestu do Treblinky.³²⁾

Do Treblinky jezdily transporty s oběťmi ze všech směrů - z východu, z jihu, ze západu a ze severu. Každý z vagonů příjíždějících do Treblinky měl na sobě napsané číslice 150-180-200, tato čísla označovala kolik je

ve vagóně lidí. Železničáři a rolníci z Polska si zaznamenávali počty deportačních vlaků. Siedlecká jednokolejka byla pouze jedním ze směrů, ze kterých přijížděly vlaky. Tento trať měl možnost sledovat rolník z vesnice Wulka Kazimír Skorzinski, který později vypověděl, že v některých dnech projelo až 6 deportačních transportů a neminul den, aby neprojel alespoň jeden.

Franciszek Zabecki pracoval jako železničář v Treblince na nádraží a byl členem podzemního hnutí. Byl podzemním hnutím umístěn na toto místo, aby podával zprávy o pohybech německých jednotek a vojenského materiálu. 22.července 1942 obdržel telegram, že budou posílány transporty z Varšavy do Treblinky skládající se asi ze šesti vagónů. Po vyložení budou vlaky vždy posílány zpět do Varšavy. První transport přijel 23.července 1942. Zabecki uvedl, že dorazil vlak přeplněný lidmi všeho věku. Byl velmi horký letní den, lidé prosili o vodu, ale kolem vlaku obcházeli stále SS-mané se zbraněmi, kteří občas stříleli. Potom už vlaky přijížděly každý den, pokaždé se lidé pokoušeli z transportů utéci. Zabecki popisoval brutalitu ukrajinských strážců, podle jeho názoru však úplně nejhorší byli Litevci, ti převážně hlídali vlaky. *„Byli to opravdu sadisté, stříleli na lidi do malých oken ve vlaku. Když lidé žebrali o vodu a o doktorasmáli se a vtipkovali.“* 33) Během prvních 5 týdnů, tedy do konce srpna 1942, zlikvidovala Treblinka 250 tisíc lidských životů. Z toho více než 200 tisíc bylo z Varšavy a okolí. 34)

Abraham Bomba odjel transportem z Čenstochové v předvečer svátku Sukkot. Vypovídal, že v hloubi duše cítil zlou předtuchu, když brali starce a děti. Všichni říkali, že jedou na práci, ale na jakou práci je vhodný kojeneček nebo stařec. Všichni však přesto věřili, byl to pud sebezáchovy, člověk asi do poslední chvíle nevěří ve svou vlastní smrt, do poslední chvíle nemůže uvěřit, že už není vůbec žádná naděje. 35) Vypráví jak napěchovaný ve vagónu viděl okolo trati smějící se Poláky. Většina Poláků se prý smála, když viděla jak lehce se zbavují židů. Když vlak dorazil na nádraží

v Treblince a on čekal až přijde řada na jeho část vagónů, přišli SS-mani a ptali se co si sebou vezou? Odpověděli: „*Zlato a diamanty, ale chceme za ně vodu.*“ SS-mani si vzali zlato a diamanty a vodu nepřinesli. Cesta z Čenstochové trvala asi 24 hodin, včetně zastávky ve Varšavě a čekání na nádraží v Treblince.³⁶⁾ Záleželo na tom, jak byl vagón plný, dost často museli lidé celých 24 hodin stát. Neměli celou tu dobu k dispozici ani vodu. Když vlak stál na některém nádraží a někdo z Poláků byl ochoten riskovat život, platili za vodu zlatem.

Richard Glazar vyprávěl, že Terezín byl pro něho přestupní stanicí, ve které se zdržel 4 týdny. Za čtyři týdny byl zařazen do transportu s označením Bu a datem 8. října 1942, na transportním příkazu bylo napsáno: „do jiného ghetta na východ“. Registrační číslo Richarda Glazara bylo 639. V této době byly z Terezína vypravovány transporty téměř každý den. Zařazování do nich byli lidé, kteří přijeli do Terezína před velmi krátkou dobu a pocházeli většinou z okolí Prahy nebo z Moravského Ostravska. Transport z Terezína do Treblinky trval dva dny, zřejmě ne úplně každý, protože samozřejmě mohlo dojít ke zpoždění, kvůli jiné železniční dopravě. Transporty musely dávat přednost vlakům pro potřeby wehrmachtu. Slabé místo Treblinky bylo právě na železničních tratích nacistického Německa, kdyby byl možný neomezený přísun obětí, Treblinka by zřejmě zlikvidovala několikanásobně vyšší množství obětí než ve skutečnosti. ³⁷⁾

Přímo do Treblinky odjely z Terezína transporty mezi 19. zářím a 22. říjnem 1942, v počtu 18.004 osob. Z této skupiny přežili jen jediní dva muži, kteří se díky zdařenému útěku dostali až do Německa, kde pracovali do konce války jako totálně nasazení Češi. Byl to Richard Glazar a Karel Unger. Vypověděli, že v Treblince viděli zavazadla zavražděných z těchto transportů z Terezína.³⁸⁾ Richard Glazar vypověděl o cestě z Terezína do Treblinky toto: „*Jeli jsme dva dny. Příštího dne jsme zjistili, že už nejsme v Československu a že směřujeme někam na východ. Nehlídale nás*

esesáci, hlídalo nás tak zvané....Schupo, Schutzpolizei. V zelených uniformách. Jeli jsme v normálních vozech, v osobních vagónech, všechna místa byla obsazená. Vybírat jsme si nemohli, všechna byla očíslovaná a předem každému přidělená. Se mnou v kupé seděli dva starší manželé. Pamatuji si toho dobrého muže, chtěl pořád něco jíst a jeho paní ho napomínala, aby tolik nejedl, že jim nic nezbyde pro pozdější dobu. Potom, už druhého dne, jsem spatřil nápis Malkinia. Jeli jsme ještě kousek dál. Pojednou vlak zpomalil, odbočil z hlavní trati a pomalu, docela pomalu projížděl jakýmsi lesem. A když jsme vyhlédli ven – malounko jsme pootevřeli okno – uviděl ten starší muž z našeho kupé jednoho..., který...který tam pásl krávy....a ptal se toho chlapce, jenom ale gestikuloval, co...jako kde jsme. A ten hoch udělal takový zvláštní pohyb, přešel si rukou přes hrdlo.“39)

Právě rozdíl mezi deportací ze západních zemí a deportací z východu můžeme poznat, když porovnáme vyprávění Richarda Glazara a Francisky Rosenkranz, která byla do Treblinky deportovaná z Varšavy. Popisuje, jak se jí podařilo dostat při nakládání transportu k malému okénku dobytčáku, kde zůstala potom po celou dobu transportu. To jí pomohlo k přežití celé cesty, protože do vagónu kam se mohlo vejít asi tak 60 osob, nacisté nacpali 240-250 osob, bylo tam pekelné horko, lidé se dusili a všichni křičeli a prosili o vodu. Někteří omdlávali a umírali ve stoje. Těla zemřelých se po chvíli dostala na podlahu a ostatní po nich šlapali.40) Znamená to tedy, že většina transportů ze západu se odehrávala ve snesitelných podmínkách, pouze v uzamčených osobních vlacích, naprosto odlišné však byly transporty z východu, které probíhaly v nesnesitelných podmínkách tzv. dobytčáků.

Bylo 10.října 1942 asi půl čtvrté odpoledne. Vlak židů z Terezína dorazil do Treblinky. Židé přijíždějící západními transporty většinou absolutně netušili do čeho přijeli, skutečnost jednoduše předčila hranice jejich představivosti. Richard Glazar si říkal, že zřejmě dorazil na nějakou farmu.

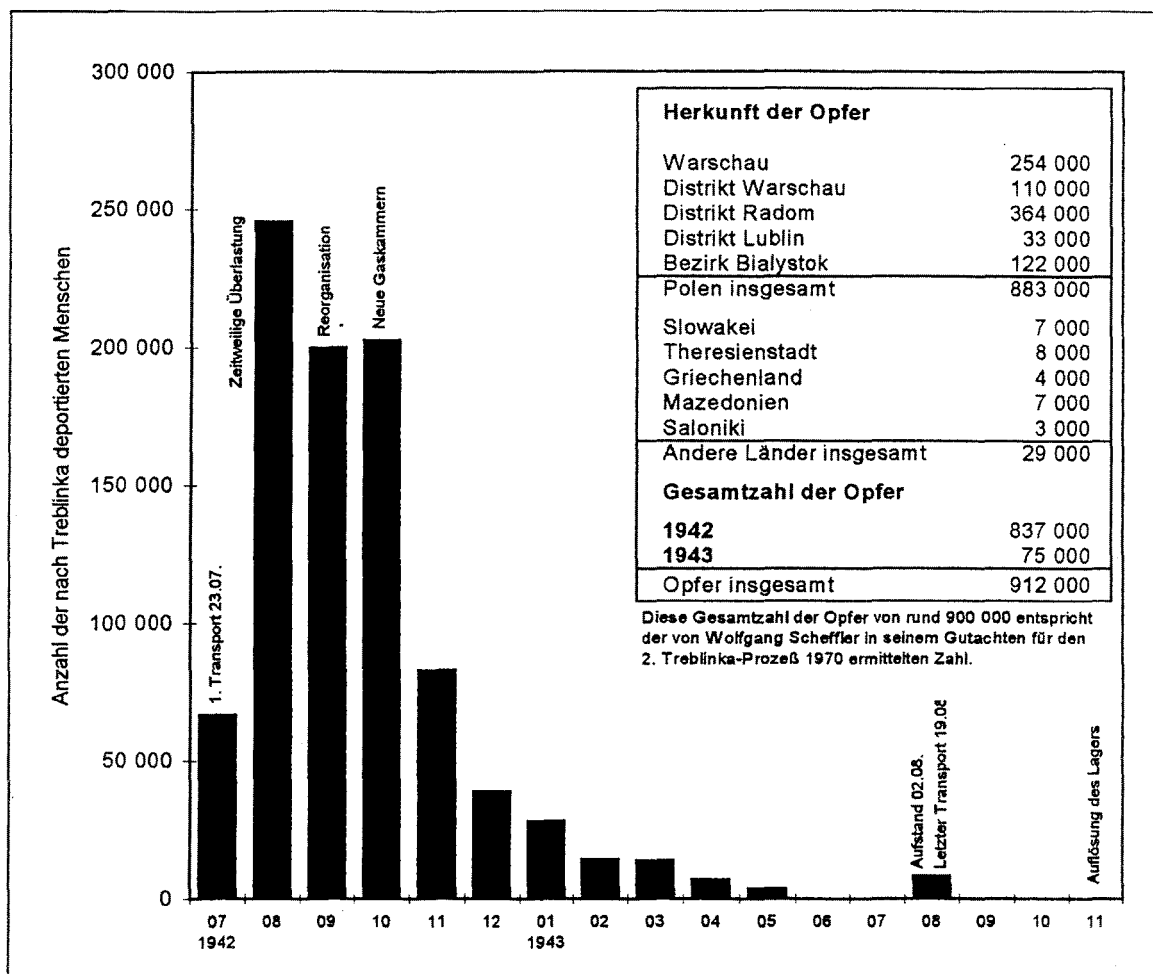
Když viděl všude vysoký, sytě zelený plot a dřevěné baráky, říkal si, že je to dobré. Je to nějaká farma a musí tady určitě být koně a on to přece s koňmi umí.

Z těchto 18.004 osob, které dorazily na podzim 1942 z Terezína do Treblinky, bylo vybráno na práci 17 mladých mužů. Bylo to neobvykle mnoho, snad proto, že židé z Čech a Moravy byli přijatelnější pro SS-many než polští židé, díky svému vzezření, mentalitě a němčině. Když však hodnotíme věc matematicky, těch sedmnáct bylo méně než jedno promile. Čtrnáct z nich se pak dožilo povstání v srpnu 1943. 41) Na podzim 1942 do Treblinky přijížděl jeden vlak za druhým, některé dny stihla Treblinka „zpracovat“ 10-15.000 lidí.

Lidé přijíždějící do Treblinky ze západních zemí si kupovali drahá víza a zahraniční pasy, uvěřili, že jedou do neutrálních zemí. Stalo se, že do Treblinky přijel transport židů, kteří byli občany Anglie, Kanady, Ameriky, Austrálie a uvázli za války v Evropě. Stálo to mnoho vyřizování a úplatků, ale nakonec odjeli do neutrálních zemí. 42)

Transporty z Vídně a Lucemburska přijely do Treblinky v březnu 1943, lidé měli v osobních vozech k dispozici lékařskou pomoc, dostali mléko pro děti. O to větší šok potom znamenal příjezd do Treblinky. Možná ještě při příjezdu tito lidé nic netušili, protože pro ně byla připravená „potěmkinova vesnice“ – Treblinka vyzdobená jako nádraží s jízdními řády a reklamami.43)

Deportace do vyhlazovacího tábora Treblinka

Obr.: Deportace do vyhlazovacího tábora Treblinka. Odkud a kolik obětí přijelo do Treblinky. Celkový počet obětí za rok 1942 a za rok 1943. In: BURBA Manfred, Treblinka. Ein NS-Vernichtungslager im Rahmen der „Aktion Reinhard“, Goettingen 1995.

Reorganizace v Treblince

Kapacita vyhlazovacích táborů dělala těžkou hlavu Globocnikovi. Během léta 1942 se vyskytly problémy s železničními tratěmi v Generálním gouvernementu, trať do Sobiboru se opravovala. Deportace do Belžecu byly redukovány a přerušovány, oprava trati do Sobiboru se prodloužila. Treblinka přijímala více deportačních transportů než byla schopna „zpracovat“. Nespálená těla v různých stadiích rozkladu se válela všude kolem, mohli je spatřit lidé přijíždějící ke zplynování. Právě díky tomuto problému s kapacitou se přistoupilo k výstavbě nových plynových komor. V Belžecu byla postavena masivní budova z kamene a v Treblince z cihel.1)

Dr. Eberl, který byl prvním velitelem Treblinky situaci naprosto nezvládl. Dovolil příjezd dalších a dalších transportů, ikdyž už situace byla neúnosná. Globocnik se vydal do Treblinky na inspekci, ale do tábora ani nevstoupil. Tábořem se v srpnovém vedru šířil zápach rozkládajícího se masa.2)

O tom jak situace opravdu vypadala vypovídal po válce SS-Unterscharf. Franz Suchomel, který sloužil v Treblince: *„A protože přibíjvalo tolik lidí, tolik mrtvejch, který nebylo možný odklidit, ležely po dlouhý dny celý hromady mrtvol před plynovejma komorama. A vespod, pod těma lidma, byla učiněná kloaka, deset centimetrů vysoká, plná krve, červů, výkalů. Jo. Nikdo to nechtěl uklízet. Židi se raděj nechávali střílet, než aby tam šli pracovat.“*3)

Globocnik musel věci začít řešit, proto přistoupil k provedení některých personálních změn. V prvních srpnových týdnech 1942 jmenoval Wirtha šéfinspektorem všech tří vyhlazovacích táborů a přeložil Franze Stangla ze Sobiboru do Treblinky.4) Stangla nahradil v Sobiboru SS-Obersturmf. Franz Reichleitner, muž „euthanazie“. Jako Stanglův zástupce přijel do

Treblinky SS-Obercharffuehrer Kurt Franz, opět muž se zkušenostmi z programu „euthanázie“ a z Belžecu, kde sloužil pod Wirthem. Nešlo jen o vyřešení současné situace, jednalo se i o to jak zrychlit průběh vyhlazování. Toho se dalo dosáhnout jediným možným způsobem a tím bylo zvýšení kapacity plynových komor a změnou personálu.

Christian Wirth dokončil přestavbu plynových komor Belžecu a na jeho místo nastoupil SS-Hauptsturmfuehrer Gottlieb Hering. Společně s Wirthem opustil Belzec jeho pobočník SS-Oberscharffuehrer Josef Oberhauser, který odešel do svého nového ústředí do Lublinu, do tábora na starém letišti. Wirth musel do Treblinky, kde zůstal 3-4 dny a pomohl Stanglovi s obnovením pořádku. Byly přerušeny transporty a přistoupilo se k odklizení mrtvol.5)

Jeden z přeživších židů, který se účastnil na odklizení mrtvol popsal situaci: *„...pracoval jsem na přesouvání mrtvol do velké jámy blízko plotu. Po několika dnech přestal pracovat bagr. Byl zaveden nový systém – pálení mrtvol v jámách. K zapálení ohňů se používalo nejrůznějších předmětů, včetně prázdných tlumoků a haraburdí posbíraného během úklidu nádvoří. Pálení pokračovalo dnem i nocí a celý tábor byl plný kouře a zápachu spálených a pálicích se těl. Pořád jich tam zůstávalo nekonečné množství. Bylo nezbytné oblast úplně vyčistit od pozůstatků posledních transportů.....těla, desítky těl, stovky, tisíce zavražděných mužů, žen a dětí.....až byl jednoho dne celý prostor prázdný.....Řekli jsme si, že uhodila naše poslední hodina....ale stal se zázrak....vybrali osmdesát z naší skupiny a zastřelili je, zatímco zbytku, několika stovkám, zadali jiné úkoly.“6)*

Aby byl dále zajištěn co nejhladší příjezd transportů a zamezeno zdržování, Gedob (Generaldirection der Ostbahn) vydalo nařízení č.243 ze dne 27.srpna 1942, že železniční stanice Treblinka je od 1.září 1942 uzavřena až do odvolání, kvůli bezproblémovému provozu „přesídlovacích vlaků“. Tím se zároveň zmenšil i počet diváků, když transport stál na

nádraží v Treblince a čekal na svůj odsun do tábora.7) Hlavní slovo při reorganizaci Treblinky měl právě Christian Wirth. Reorganizace nesměla trvat dlouho, protože příkaz zněl: „pokračovat s likvidací židovské Varšavy“. Deportační transporty z Varšavy byly obnoveny 3. září 1942. Při přijímání transportů bylo rozhodnuto o používání trochu jiného systému než dosud, aby se předešlo případným podobným problémům z dřívějška. Stovkám židů byla přidělena práce. Jedna skupina vytahovala těla mrtvých z transportních vlaků, další se starala o svršky po zavražděných. Pracující židé byli vybráni z těch, kteří pracovali na odklizení mrtvol a další z příjíždějících transportů.8)

Podoba táborů a jejich provoz

Jak tyto tři vyhlazovací tábory vypadaly, že mohly vykonávat dílo, ke kterému byly určeny, s takovou samozřejmostí a tak „efektivně“? Všechny tábory Akce Reinhard se rozkládaly na relativně velmi malém prostoru, o tom už jsem mluvila v jedné z předchozích kapitol. Zorganizování tohoto malého prostoru bylo ve všech třech táborech velmi podobné, pouze s malými rozdíly.

TREBLINKA, byla ohrazena ostnatým drátem bez elektrického proudu. Tento plot byl propleten zeleným chvojí, zelenými jehličnatými větvemi, které skupina židů z tzv. Tarnung komanda pravidelně měnila. Bylo důležité, aby chvojí bylo zelené a čerstvé, protože jeho funkcí bylo tábor maskovat před okolím. Před tímto plotem byly postaveny asi 40-50m vzdálené zátarasy tzv. španělstí jezdcí. V táboře bylo vztyčeno pět strážních věží, jedna z nich se nacházela mimo území tábora, kvůli lepšímu dozoru nad jeho vyhlazovací částí.

Plocha tábora byla rozdělena na několik částí. V tzv. „přijímací části“ se nacházela rampa, na kterou vystupovali lidé z transportů. Naproti rampě byl prostor, kde se svlékali muži do naha a na okraji tohoto prostoru stála dřevěná budova, uvnitř které se svlékaly ženy a děti. Ženám také ostříhali na stejném místě vlasy. Vedle prostoru určeného ke svlékání se nacházelo prostranství pro třídění šatstva a veškeré pozůstalosti po přijíždějících, toto prostranství bylo nazýváno tzv. Sortierungsplatz. U jižního okraje „přijímací části“ byl situován obávaný lazaret. Byla to pouhá kamufláž pro oběti, neboť toto místo bylo označeno červeným křížem a budilo zdání, že se jedná o polní nemocnici. Ve skutečnosti sloužilo pro vraždy těch obětí, které by zdržovaly na cestě do plynových komor.

Na sever od „přijímací části“ se nacházely ubytovací prostory pro SS-many a ukrajinské pomocníky. Zde byla také umístěna chata s administrativou, dílny a stáje. Z tohoto místa vedla pěšina, kterou mohl používat jen personál SS a ukrajinští pomocníci, protože ústila do „vyhlazovacího tábora“. „Přijímací část“ spolu s místem, kde se nacházely ubytovací prostory pro personál Treblinky tvořily dohromady tábor 1.

V další části tábora tzv. „vyhlazovací“ byli židé zabíjeni v plynových komorách a jejich těla zde byla pálena na velkých roštích vytvořených z kolejnic. Dříve než bylo instalováno zařízení pro spalování mrtvých těl, byla mrtvá těla ukládána do obrovských jam východně od plynových komor. Po reorganizaci Treblinky byli nacisté nuceni přistoupit ke spalování mrtvol, měli k tomu dva důvody. Prvním důvodem bylo, že tak obrovské množství mrtvých těl, které chrlilo deset nových plynových komor, nebylo už možno do země uložit. Dalším důvodem bylo, že nacisté chtěli zlikvidovat stopy svých hrozných zločinů.

Jižně od plynových komor se nacházela chatrč, která sloužila jako obydlí pro židy obsluhující plynové komory a spalovací rošt. Tato „vyhlazovací část“ Treblinky byla obehnána valem z navršené zeminy a ostnatým drátem, označena byla jako tábor 2.

Z tábora 1 do tábora 2 vedla, kromě stezky pro personál, ještě jedna cesta, nacisté jí nazývali „šlauch“ nebo „Himmelstrasse“ (Cesta do nebe). Končila přímo u vchodu do plynových komor. Byla asi 80 metrů dlouhá a asi 3 metry široká. Z obou stran byl znovu plot propletený zeleným chvojím, aby nebylo vidět co se uvnitř děje. Richard Glazar vždycky říkal, že šlauch vypadal jak cesta, kterou vbíhají lvi do manéže. 1)

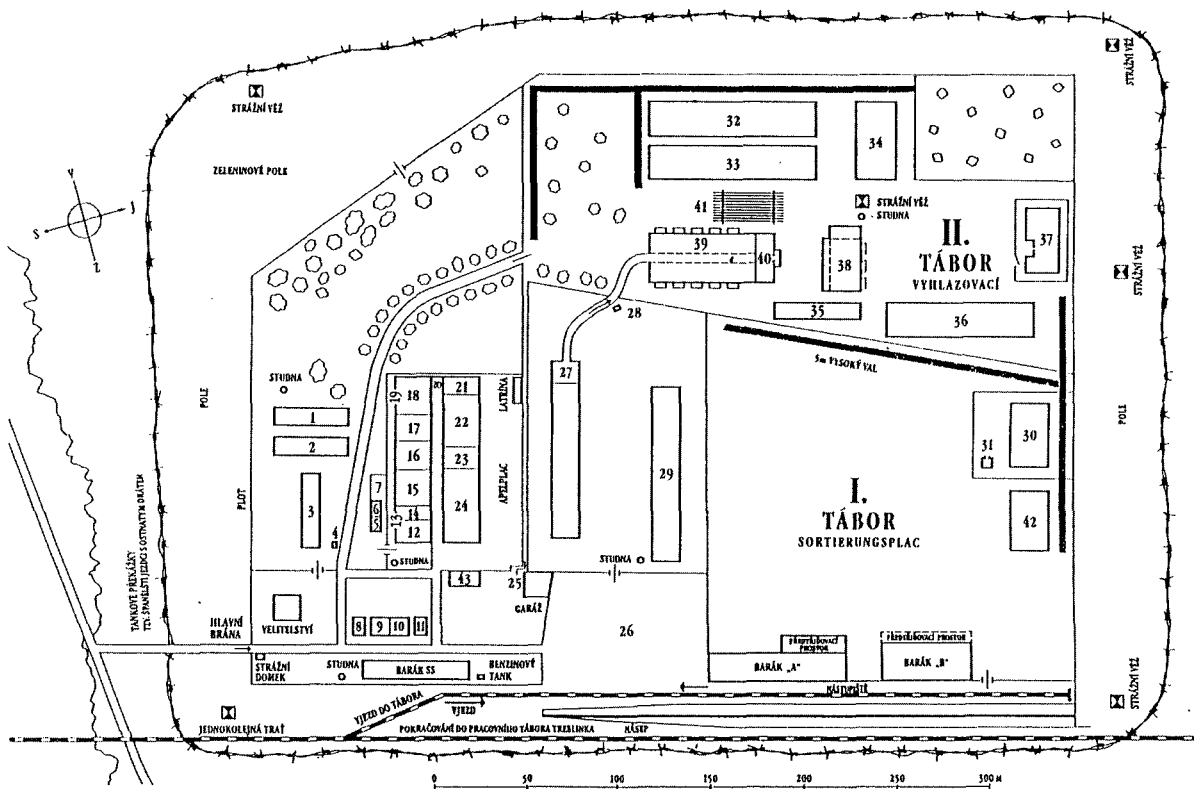
K dokonalému oklamání lidí, kteří přijížděli ze západní Evropy byla slepá kolej v táboře vybavena jako železniční stanice. Na peróně kde se vykládaly transporty, vytvořili nacisté zdání normální nádražní budovy s pokladnami, úschovnou zavazadel, restaurací, všude byly směrovky a nápisy. Když přijel transport hrála hudba. 2)

Ze začátku byli židé, vybraní z transportů a zaměstnaní v táboře, po velmi krátké době zplynování a nahrazení novým personálem. Selektce probíhaly vždy po příjezdu transportu do tábora, ale jen když bylo potřeba doplnit stav v táboře pracujících židů. Od podzimu 1942 nacisté zjistili, že se jim vyplatí udržovat si zapracovaný personál, potom už změny nebyly tak časté. Byl vytvořen systém stálých specializovaných pracovních čt. Jednalo se o počet asi 1.000 vězňů, cca 800 v táboře 1 a cca 200 v táboře 2.3)

Pracující komanda židů neměla žádné tetování jako v pracovních táborech. Nebyla nutná vůbec žádná evidence, tito lidé přestoupili bránu Treblinky a stali se z nich živé mrtvé bytosti.4)

Po zahájení provozu v Treblince, byli nacisté schopni zplynovat ve starých plynových komorách asi 300-500 lidí za hodinu. V srpnu 1942 bylo zprovozněno deset plynových komor v nové a jediné zděné budově tábora. Každá měla velikost asi 4x5 metrů a do každé se dalo veepat 100 a více lidí. V přilehlé strojovně byly použity pro produkci výfukových plynů dva motory z ukořistěných ruských tanků. Treblinka bez problémů likvidovala obrovské množství lidí, ale přece jen existovala dvě slabá místa. Byly to železniční tratě nacistického Německa, jak jsem uvedla již dříve, dalším problémem byla likvidace mrtvých těl. Pro nacisty bylo velmi obtížné zbavit se tak obrovského množství mrtvol 5)

Po příjezdu transportu muselo vše probíhat naprosto hladce, proto lidé, kteří by mohli provoz zdržovat, jako staří a nemocní nebo matky s malými dětmi, byli odváděni k „vyšetření“ do lazaretu. V lazaretu končili také otroci z Treblinky, kteří už nedokázali předstírat zdraví a práce schopnost.6)

TREBLINKA
plán vyhlazovacího tábora

1, 2, 3	ubytovny a kasárna pro ukrajinské vachmany	12	židovská kuchyň	23	umývárna	31	malá budka před prohlubni v lazaretu se znakem Červeného kříže
4	skladisté nářadí	13	prádelna pro ukrajinské vachmany	25	úzká ulička mezi ostatními dráty; spojení mezi částmi I. a II. tábora, výhradně pro SS	32 - 36	hromadné hroby
5	zvěřinec, nazývaný Zoo-Ecke nebo Tiergarten	14	Revierstube - židovská nemocniční jízdna	26	nádražní nádvoří, vyústění přileždní rampy	37	ubikace pro židy arbeitsjudy v části II tábora
6, 7	koňská stáj a studota	15	ubikace pro holčiny	27	svlečárna pro ženy s tzv. kadeřnictvím	38	staré plynové komory
8	prádelna pro příslušníky SS	16	krejčovna a sedláctví	28	šlauch s tzv. malou kasou	39	nové plynové komory
9, 10	vlastní pekárna se zásobárnou, ve stavbě, neuvedeno do provozu	17, 18	truhlárna a zámečnická dílna	29	skladisté stavebního materiálu a dezinfekční kotel	40	strojovna
11	pracoviště gotiljudů tzv. velké kaso	19	ubikace pro židovské ženy	30	tzv. lazaret	41	spalovací rošt
12 až 24	ghetto	20	klempírna			42	jáma na odpady
		21	skladisté nářadí pro dílny			43	skladisté s potravinami pro židovskou kuchyň
		22, 24	ubikace pro arbeitsjudy				

Obr. Plán vyhlazovacího tábora Treblinka podle Richarda Glazara, In: Glazar Richard, Treblinka slovo jak z dětské říkanky, Praha 1994.

Lazaret byl rovněž obehnán plotem se zeleným chvojím. Vysoký pěkně zelený plot a budka s červeným křížem, muži kteří tam pracovali nosili na pažích pásky se stejným znakem. Po příjezdu transportu byli všichni ti určení pro lazaret, zastřeleni střelou do zátylku tzv. Genickschuss. 7) Důstojník SS po vystoupení deportovaných z vagónů všechny ujišťoval, že před přidělením na práci je nutno se vydezinfikovat a vykoupat. Transport byl rozdělen na muže a na ženy s dětmi. Hned potom následoval povel vysvléknout se donaha - asi za 20 minut bylo po všem. Speciální oddíl židů vynášel mrtvá těla z plynových komor a dopravoval je na malých vozičkách do hromadných hrobů nebo později na speciální spalovací rošty. Na tyto rošty byla kladena těla společně se dřevem, vše se střídavě prokládalo pro lepší hoření.

Abraham Bomba vzpomíná, když vlak dorazil do Treblinky nikdo nevěděl, kdo jsou lidé s modrými nebo červenými páskami na rukávech (tímto způsobem byly rozlišeny židovské pracovní čety). Po vystoupení z vlaku se museli postavit do dvou řad, ženy vlevo, muži vpravo. Nevěděli co bude dál, všude okolo byl jen řev a bití.

Když deportovaným po příjezdu sdělili, že musí jít do koupele, kvůli dezinfekci, lidé pokládali naprosto pochopitelné otázky: „*Nepomíchají se nám zavazadla než se vrátíme? Máme si vzít s sebou prádlo?*“ Na ploše před nádražím se pohybovalo 200 mužů s modrými páskami na rukávech, byli to právě ti, co třídili věci po příjíždějících obětech. Všechno co zůstalo se třídilo, kvalitní od nekvalitního, oddělovalo se zrno od plev. To byla věc, kterou nacisté, velmi dobře uměli. Po práci se pracující židé umývali voňavkami, protože bylo málo vody. Voda byla jen pro Němce a Ukrajince.8)

Richard Glazar líčí svůj příjezd do Treblinky velmi podobným způsobem. Popisuje, že masa lidí, která vystoupila z vlaku se začala pohybovat a celá se přesunula na jiné místo, náhle uviděl, že se někteří začínají svlékat. Během chvíle byl nahý také a čekal co bude dál. Všiml si, že některé židy

posílají SS-mani stranou a ti se zase oblékají. Najednou si ho změřil pohledem jeden SS-man a poslal ho stranou taky. „*Běž taky stranou, budeš tady pracovat.*“ O tomto okamžiku vždycky říkal, že člověk, který ho vybral netušil, že si vyvolil na dalších 60 let svědka svých činů. 9)

Abraham Bomba byl vybrán stejně jako Richard Glazar na práci v Treblince, popisuje okamžik jak někteří lidé v té nahé pohybující se mase začali chápat, že nezůstanou naživu. Všude se rozléhal křik a nářek, odehrávala se nepopsatelná scéna.....a najednou vše utichlo, úplně naráz. Vybraným pak bylo poručeno, aby všechno co po lidech zbylo bleskově odnesli a uklidili. Během několika minut bylo vše uklizeno jako by se tam, na tom místě ve východním Polsku vůbec nic nestalo.

Podle vyprávění Richarda Glazara, odvedli vybrané do jakéhosi baráku, kde všechno strašně páchlo. To co po lidech zbylo, zde bylo navršeno na obrovských hromadách a po té hromadě skákali lidé, balili věci a odnášeli je ven z baráku. Pochopil, že musí taky vzít prostěradlo, sbalit do něj věci a odnést je na určité místo. Byl přidělen k muži, který měl na rukávu nápis „*Vorarbeiter*“ a ten mu na jeho otázku, „*Co se tady stalo?*“, odpověl v jidiš „*všichni mrtví*“.

Abraham Bomba s ostatními, kteří byli vybráni z transportu se také vyptávali ostatních co pracovali v Treblince už dřív, tak se dozvěděli pravdu. Zůstali jako zkaměnění. Neměli pomyšlení na nic, jen hlavu plnou myšlenek, že před malou chvílí měli ještě rodiny, ženy, muže a teď jako úderem blesku jsou všichni mrtví. Lidé, kteří společně žili běžnými starostmi a radostmi, sdíleli štěstí, narozeniny, svátky a jiné události, najednou během chvíle neexistovali. Všechno bylo v jedné vteřině zpřetrháno.10)

Czeslaw Borowi se v roce 1923 v Treblince narodil, část jeho polí leží za nádražím, vždycky když šel na pole musel přejít koleje a všechno viděl. Vzpomíná si na první transport z Varšavy, když židy přivezli, celá vesnice se ptala co s nimi hodlají udělat dál? Prý všichni samozřejmě věděli, že je

sem přivezli zabít, ale nikdo nevěděl jak. Transporty přijížděly a lidé mizeli, mizeli beze stopy jako by snad ani nikdy neexistovali. Jeden sedlák z Treblinky, který měl pole hned vedle tábora, viděl vše, i křičet je slyšel, když umírali v plynových komorách. Obdělával při této hrozné kulise své pole a nesměl se zastavit a koukat, to bylo zakázáno. Ukrajinci by po něm hned stříleli. Říkal zvláštní věc, že zpočátku mu to připadalo k nesnesení, ale člověk si prý zvykne na všechno. Nepochopitelné.11)

Spalování mrtvol v Treblince začalo koncem listopadu 1942. Najednou za náspem tábora smrti vyšlehly plameny, už se stmívalo. Vězni pozorovali ten fantastický požár, který hrál všemi barvami. Pamatuji si jak jsem se jednou ptala na tuto scénu Richarda Glazara a on mi odpověděl, že to byly barvy, které si neumím představit, fosforově zářivé. Jestliže prý mě zajímá jaký zápach měla Treblinka, stačí zkusit doma pořádně připálit kus masa, pak už prý budu vědět. Do tábora byl, při svém příjezdu, vybrán také operní pěvec z Varšavy, jmenoval se Salve, před kulisou záře z lidské hranice začal zpívat píseň, kterou Richard Glazar nikdy předtím neslyšel: *„Eli, Eli, proč jsi nás opustil? Vrhali nás do plamenů, avšak Tvého Písma svatého se nikdo nezřekl....“* Píseň zpíval v jidiš.12)

Většina lidí, kteří byli usmrceni v Treblince pocházela z Polska, z Varšavy nebo z obsazených ruských území. Tito lidé byli většinou velmi chudí, ne jako židé ze západu, ale v každé rodině se nacházelo alespoň něco cenného a právě tohle považovali za nejvhodnější formu majetku hlavně v dobách pogromů, říkali o tom „eppes kleines in die Tasch´nei“ (něco malého do kapsy). Často tato cennost pomohla dostat se třeba do Ameriky. A od každého žida se tohle „malé do kapsy“ sešlo v Treblince, navršeno na hromadách. Pozůstalost po statisících vytvářela obrovské bohatství. Díky tomu samozřejmě existovala v Treblince korupce, zkorumpovaní byli všichni, SS-mané, ukrajinští strážníci, Poláci žijící v okolí Treblinky. Zlato, šperky, drahokamy, mince, bankovky. Tolerovalo

se, že Ukrajinci mají kapsy plné peněz a cenností, byli prostředníky při obrovském šmelinaření.13)

Asi dvacet tisíc židů bylo do Treblinky deportováno z balkánských zemí, několik set osob cikánského původu, další ze západoevropských zemí, pro většinu kterých byl přestupní stanicí Terezín. Dva z nich se stali spoluorganizátory povstání v Treblince. Rudolf Masárek, který byl podle norimberských zákonů pouze míšenec, ale odmítl sejmout židovskou hvězdu ze svého kabátu dříve než jeho žena. Oba se dostali nakonec do Treblinky, ona byla těhotná. On musel být vybrán mezi otroky Treblinky, protože jeho dokonalý árijský vzhled k tomu přímo vybízel. Dostal na starosti šití módních košil, protože byl vyučen krejčím, kromě toho mu bylo svěřeno zvířectvo Treblinky, mezi které byl počítán i pes Barry, zdivočelý řeznický pes.14)

„Treblinka byla primitivní, ale dobře fungující běžící pás smrti“, toto jsou slova jednoho ze členů SS-Sonderkomanda Treblinka Franze Suchomela, která pronesl při poválečném soudním přelíčení.

Velmi krutí byli ukrajinští vachmani. Eliahu Rosenberg, který přežil Treblinku podává svědectví o Ivanovi zv. Hrozném, ten rád starým židům, kteří se mu nelíbili, před vstupem do plynových komor řezal nosy a uši. Ženy sekal do stehů a do pohlavních orgánů šavlí. Když se mu zdálo, že některý ze zaměstnaných židů špatně pracuje, přetáhl ho velkou železnou rourou a rozťal mu lebku nebo ho zmrzačil nožem.15) Svědectví o krutosti vachmanů z východu jsou časté i z ostatních vyhlazovacích táborů.

Nejednalo se stoprocentně o Ukrajince, někdy to byli Litevci nebo Lotyšši. Vztah kápů a vorarbeiterů v Treblince k ostatním otrokům byl zcela jiný než v jiných koncentračních táborech. Až na malé výjimky cítili, že jsou také jen otroci, kryli ostatní kde mohli a při každé akci táhli všichni společně za jeden provaz. Po celou dobu SS-mané Treblinku zvelebovali, zřídili různé dílny, vybrali hudebníky pro orchestr v Treblince. Čtrnáctiletý Edek se svou velkou harmonikou, vybraný z jednoho varšavského

transportu, musel hrát při apelech řízně do pochodu a večer SS-manům pro zábavu. V době kdy nejezdily transporty byl tábor neustále zkrášlován. Sytě zelený vysoký plot, zatravněné plochy, pískem vysypané cesty, záhony z barevných kamínků, všude ukazatele např. „Ke koupelím“ .16)

Treblinka byla obrovskou směsicí různých jazyků, slangů a nářečí. V těžkých večerních i ranních šerech rozeznával Treblinku oddíl střídající strážce divokým vícehlasým ukrajinským sborem.17) Židé měli také svou píseň, byla zkomponována v němčině na rozkaz Kurta Franze. Vězni si jí museli zapamatovat a zpívat ji během apelu, cestou do práce a z práce. Píseň byla označena za hymnu Treblinky:

*„Pevným krokem s pohledem kupředu,
vždy chutě a spokojeně pochoduje kolona k práci.
Pro nás teď existuje jen Treblinka,
která je naším osudem.*

*Proto jsme se Treblince v krátké
době přizpůsobili. Jsme poslušni
hlasu svých velitelů, sledujeme každý
jejich pokyn a jdeme společným krokem
za vším, co od nás vyžaduje povinnost.*

*Práce znamená zde pro nás všechno a také
poslušnost a povinnost. Chceme dále, dále
pracovat, až se na nás malé štěstí také jednou usměje.“18)*

Vyhlazovací tábor **BELŽEC** byl rozdělen do dvou částí, tábora I a tábora II. V táboře I se nacházela hlavní brána, kuchyně, kantýna, garáž a prostory, kde bydleli Ukrajinci, barák pro doktora, zubaře a holiče pro

strážce, garáž pro auta SS, několik dílen, sklad. Vedle hlavní brány byla rampa, na jižním konci tábora baráky a kuchyň pro židy pracující v táboře I. Tábor II byl táborem smrti, nacházely se tam plynové komory, hromadné hroby, baráky a kuchyně pro židy z „komanda smrti“. Podle Wirhova rozkazu do této části tábora směli jen ti spolehliví členové SS-garnitury. Obě části tábora byly odděleny vysokým plotem a členové „komanda smrti“ nesměli s ostatními mluvit. Velitelem tábora II byl v první fázi Johann Niemann, potom SS-scharfuehrer Reinhold Feix. Jediná zděná budova v táboře byla budova s plynovými komorami, byla postavena z červených cihel.19)

Motory ze dvou sovětských tanků vháněly jedovatý plyn do plynových komor, každý motor vháněl výfukový plyn do tří komor. V první fázi kdy ještě fungoval jen jeden motor pro tři plynové komory, ho obsluhoval SS-scharfuehrer Lorenz Hackenholt, později Hackenholt a ukrajinský strážce Edward Wlasiuk. Když byla postavena nová budova s komorami, obsluhovala dva motory už skupina ukrajinských strážců a dva židovští mechanici.20)

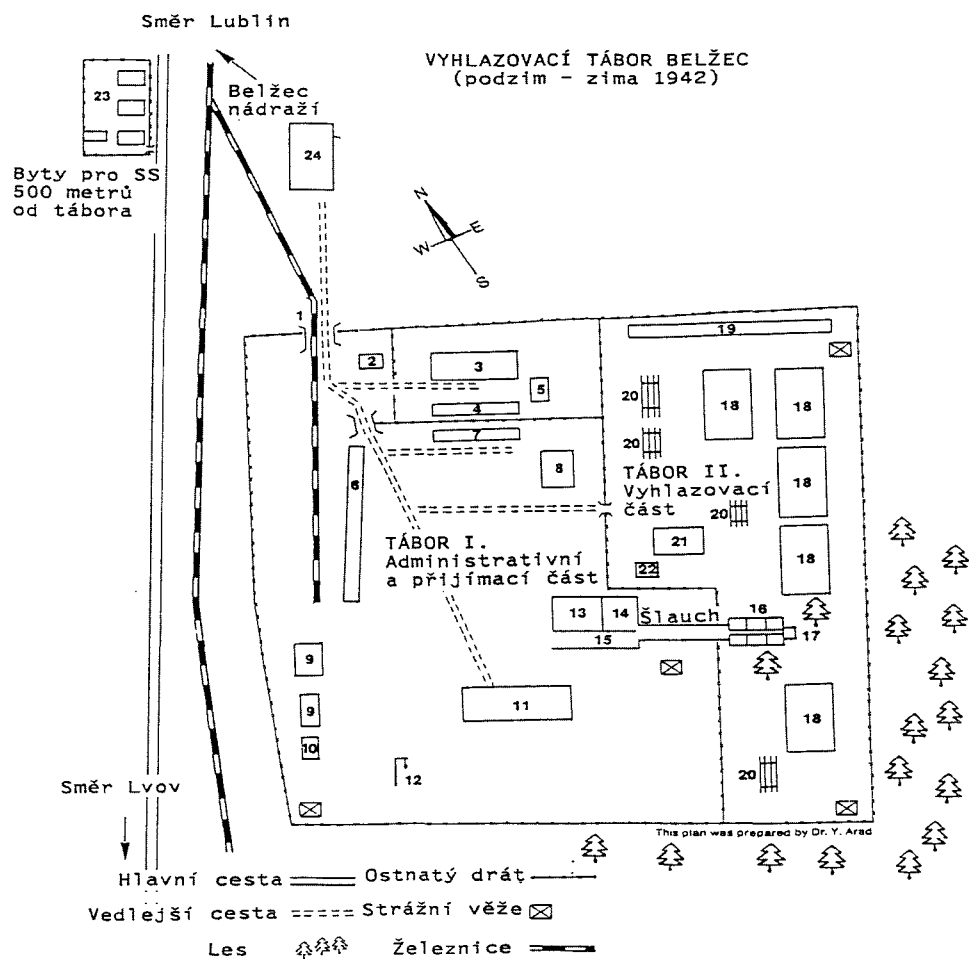
Trawnici, jak se říkalo ukrajinským strážcům, měli i v Belžeci velmi sadistické chování. Napomáhalo k tomu zřejmě také jejich časté hovnění alkoholu. Jejich zábavou bylo například pohřbívání nejmladších židů za živa, vraždění malých dětí, tak, že jim rozbíjeli hlavičky o stěny plynových komor. Jejich chování bylo nechvalně známé i mezi místními obyvateli vesnice Belžec. Někteří z nich je krmili ve svých domech, protože jim platili obrovské sumy peněz a cenností, které ukradli obětem v táboře. Tadeusz Misiewicz prohlásil 15.října 1945, že bankovky, kterými ukrajinští strážci platili, byly často potřísněny lidským tukem a krví. SS-Oberscharffuehrer Josef Oberhauser vypověděl, že nejvíce nedisciplinovaní strážci byli posíláni zpět do SS tréninkového tábora, do Trawníků, kde Wirth několik z nich zastřelil. V Belžecu dva z nich oblékl do židovských šatů a dal je zplynovat s jedním transportem, jiné osobně zastřelil. Na jaře 1943 bylo

postříleno 50 strážců za pokus o vzpouru. V Belžecu byl notoricky známý svou brutalitou litevský volksdeutsche Heinz Schmidt. Byl vždycky opilý a miloval terorizovat ženy vstupující do plynových komor. 21) Nabízí se otázka proč byli tak krutí? Bylo to kulturou, ve které vyrostli a která je vychovávala k fanatickému antisemitismu? Heinz Schmidt mohl přece před plynovými komorami jen stát a dohlížet jak jdou lidé na smrt. V každém národě jsou jedinci, kteří inklinují ke zvrhlému násilí, jsou snad v některém národě zastoupeni více? Myslím, že ne. Zásadní vliv má výchova, kultura a prostředí, ve kterém lidé žijí. To vše člověka utváří, podle těchto kořenů každý jedinec pak reaguje v různých situacích. Samozřejmě momentální situace je vždy ovlivněna mnoha dalšími faktory.

Obyvatelé vesnice Belžec vše slyšeli, nebylo možno neslyšet a často i mnohé viděli. Na vesnici neustále dopadal kouř a mastný popel ze spalovaných těl. Jeden 15-ti letý chlapec z vesnice Josef Levko vylezl na kopec a díval se na dění v táboře, později všechno namaloval na kus papíru. Na místní faře dodnes visí na stěně náčrty od dalšího svědka, který byl rovněž zvědavý a podařilo se mu vidět co se v táboře děje. 22) Když byli lidé vyhnáni z vlaku, okamžitě oddělili muže od žen a dětí. Muži se svlékali hned, ženy a děti po odvedení do blízké dřevěné budovy. Ženám byly v této budově také ostříhány vlasy. Dalším krokem bylo nahnání obětí do tzv. šlauchu, vedoucího k plynovým komorám. Po obou stranách této cesty stál personál SS-manů nebo ukrajinských strážců. Zatímco oběti byly hnány do plynových komor, museli vězni pracující v táboře 1 uklidit veškeré věci po obětech a připravit prostor pro příjezd dalšího transportu.23)

Během prvních plynovacích operací byl postup ještě trochu odlišný, například ženám byly stříhány vlasy až po zplynování nebo oběti nebyly rozdělovány podle pohlaví. Barák určený pro stříhání vlasů ženám byl zřízen až později, stejně jako svlékací barák pro ženy a děti. Muži se svlékali ve vedlejším baráku. Ženské vlasy byly posílány na různá místa

říše pro další využití, např. náplň do čalounění, polštářů, dek atd. Měl to na starost SS-Obergruppenfuehrer Oswald Pohl, šéf SS-ekonomické a administrativní hlavní kanceláře. Podle výpovědi SS-Oberscharfuehrera Wenera Duboise nebyla těla v hromadném hrobu ihned zakrývána zeminou, ale hrob zůstal otevřený několik dní a poté byl přikryt slabou vrstvou písku. Těla se navršila do úrovně asi 1 metru přes okraj hrobu. Franz Stangl, velitel Sobiboru a později Treblinky navštívil Belžec v dubnu 1942, o této návštěvě vypověděl u soudu v červnu 1967. Řekl, že v Belžecu byl strašný zápach od rozkládajících se těl. V Sobiboru se dokonce stalo, že rozkládající se těla otrávil pitnou vodu. Belžec prožil vrchol svého provozu od začátku srpna 1942 do konce září 1942, během této doby přijížděly 3-4 transporty denně, každý transport měl 40-60 vagónů.²⁴⁾ Život SS-manů v Belžeci plynul bez přítomnosti žen. Dokonce jejich pitky probíhaly pouze v čistě mužské společnosti. Tímto způsobem vše běželo do října 1942. V říjnu přijel transport židovských žen ze Zamošči, někteří z jejich manželů pracovali v četách v táboře smrti. Bylo rozhodnuto ponechat několik tuctů žen naživu. Byly určeny pro práci v kuchyni. Nebyly v žádném kontaktu se svými manželi a sdíleli potom samozřejmě společný osud. ²⁵⁾ Během prvních týdnů fungování Belžecu byly hotové peníze a cennosti sortýrovány na komandatuře a uskladněny ve sklepě. Podle odhadu lup z jednoho transportu byly dva kufry zlata. SS-Oberscharffuehrer Werner Dubois byl pověřen touto prací, měl doručovat pytle papírových peněz a krabice s hotovostí nákladním autem do Lublinu. Erich Bauer, později velitel sobiborských plynových komor, jednou řídil nákladní auto, do Belžecu a potom do Berlína, s nákladem cenností vážícím okolo jedné tuny.

Tábor I – Přijímací a správní část

2. Vstupní brána
3. Strážnice
4. Ubikace Ukrajinců
5. Holič, ošetřovna, zubař pro SS a Ukrajince
6. Ukrajinská kuchyně
7. Železniční rampa
8. Garáž
9. Krejčovské a obuvnické dílny pro SS a Ukrajince
10. Ubikace židovských vězňů
11. Kuchyně a prádelna pro židy
12. Skladiště zabavených svršků
13. Šibenice
14. Svlékárna
15. Místnost na stříhání vlasů ženám
16. Dvůr obehnaný dřevěným plotem

Tábor II – Vyhlašovaci část

16. Plynové komory
17. Motor
18. Pohřební jámy
19. Protitankový příkop
užívaný jako pohřební jáma
20. Plošiny ke kremaci
21. Ubikace židů
22. Kuchyně pro židy

Mimo tábor

23. Ubikace a kanceláře SS
24. Skladiště odebraných věcí

Obr.: Arad Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlašovaci tábory akce Reinhard, Praha 2006.

Zavazadla, šatstvo a obuv obětí se sortýrovala a uskladňovala v cihlově červeném hangáru blízko nádraží v Belžecu. Vše nepotřebné bylo páleno, zbytek byl prohledáván, zda tam nejsou ukryté peníze či cennosti, čištěn, balen a uskladněn ve skladu v Lublinu na Chelmské ulici, na jihovýchodním předměstí, nedaleko od koncentračního tábora Majdanek. Šest hangárů na letadla bylo získáno SS-Brigadefuehrerem Globocnikem na jaře 1942 jako hlavní sortýrovací a uskladňovací prostor pro lup ukradený obětím vyhlazovacích táborů Belžec a Sobibor a brzy také Treblinky. Odtud bylo vše transportováno k recyklaci do říše, toto místo bylo vybráno pro svou vhodnou polohu blízko tratě Lvov-Belžec-Lublin, z jiného směru Malkinia (Treblinka)-Varšava-Lublin. V krátké době vyrostl v těchto místech velký tábor s řadami baráků a dílen, ve kterém bylo zaměstnáno na 5.000 židů obojího pohlaví pracujících pro SS. Sortýrovali pozůstatost po židech a vyráběli uniformy pro německé vojáky. Cenné kožešiny a kůže byly dezinfikovány ve čtyřech malých komorách cyklonem B. Od jara 1942 byl lup rozdělen na dvě části: peněžní hotovost a cennosti byly přemístěny do větší pětipatrové budovy v Chopinově ulici 27 v Lublinu. Velitelem byl SS-Hauptsturmfuehrer Hermann Hoefle, de facto hlava deportačních operací v Generálním governmentu, později hotovost a cennosti přešly pod autoritu SS-Sturmbannfuehrera Georga Wipperna, šéfa SS-místní správy. Hotovost byla vkládána na účet v Lublinské bance pro transport do říšské banky v Berlíně. Wippern byl rovněž zodpovědný za sklad v Lublinu. Po příjezdu SS-Scharfuehrera Lorenze Hackenholta z Belžecu, v létě 1943, byly plynové komory užívané k dezinfekci kožešin a kůží, použity rovněž ke plynování lidí. Jejich těla byla poté odvezena ke kremaci do Majdanku. Ze začátku června 1943 přešel celý tento komplex pod vedení Wirtha, jako pobočka Majdanku. Tábor byl zlikvidován v listopadu 1943 během známého „Erntefestu“ (masakru 42.000 židů v Majdanku, Poniatowé a Trawnikách). Židé z tohoto tábora pochodovali k exekuci do Majdanku. 26)

Počet obětí vyhlazovacího tábora Belžec:

Období	Počet	Místo původu
Březen-duben	85.000	říše, Lublinský distrikt, Halič
Květen	2.400	Lublinský distrikt
Červen	16.500	Krakovský distrikt
Červenec	40.000	Lublin, Krakov, Halič
Srpen-září	264.500	Lublin, Krakov, Halič Protektorát Čechy a Morava Slovensko
Říjen-listopad	108.700	Lublin, Krakov, Halič, Radom
Prosinec	5.500	Halič

	522.600	27)

Exhumace tisíců lidských těl začala teprve na začátku listopadu 1942 pod vedením Fritze Tauschera a Heinricha Gleye. Pro tento účel byl dokonce povolán ze Sobiboru SS.Scharfuehrer Herbert Floss, který byl pokládán za experta v této otázce. Velké hromadné hroby byly otevřeny a těla byla rypadlem přemísťována na kremační rošt vytvořený z kolejnic, který podpíraly velké kameny. Těla byla prokládána dřevem a polévána benzínem. Druhý kremační rošt byl postaven na začátku prosince, na každém z nich shořelo okolo 2.000 lidských těl za 24 hodin. Rošty hořely po dobu pěti měsíců ve dne v noci, do března 1943. Heinrich Gley tvrdil, že na každém roštu mohlo být spáleno tak 500.000 lidských těl. Obyvatelé vesnice Belžec vypovídali, že roštů muselo hořet více. Archeologové po válce odkryli 3 místa kde byla prováděna kremace. 28)

Vyhlažovací tábor **SOBIBOR** byl vybudován na stejném principu jako oba tábory, které jsem popsala výše. Vnitřní oblast tábora se skládala z předního tábora a ze čtyřech sektorů, táborů I, II, III a IV. Jednotlivé části byly oploceny ostnatým drátem. Každý z jednotlivých sektorů plnil svou funkci v provozu tábora. V oblasti tzv. předního tábora se nacházela železniční rampa, na kterou vystupovali lidé z deportačních vlaků. Dále ubikace pro SS-many, garáž, kantýna, zbrojnice. Baráky pro ukrajinské vachmany ležely severně od vily velitelů. Židovský doktor, služka, uklízeči se starali o pohodlí SS-manů.

Tábor I ležel na západ od tzv. předního tábora, byl kompletně oplocený ostnatým drátem, na západní straně byl pro větší zajištění vytvořen vodní příkop. Do této části tábora byl možný přístup jen jedinou branou, která vedla z předního tábora. V táboře I se nacházely různé dílny, ubikace vězňů a vězeňská kuchyně. Pracovalo zde okolo padesáti židů v různých oborech např. ševci, krejčí, sedláři, mechanik a ostatní.

Tábor II byl větší než tábor I, bylo zde zaměstnáno asi 400 vězňů, z toho 100 žen. Nacházely se zde baráky pro uskladnění potravin, které přivezli deportovaní, baráky pro uskladnění majetku, třídírna a sklad zavazadel, stáje pro SS-many. V této části Sobiboru se nacházela rovněž budova pro správu tábora. Pod vysokými borovicemi stála malá katolická dřevěná kaple. Souběžně s železniční tratí, která vedla hned vedle Sobiboru, byl postaven vysoký dřevěný plot, který zabraňoval cestujícím mezi Włodavou a Chelmem dívat se do tábora. Nacházela se zde rovněž svlékárna pro ženy spolu s prostorem, kde jim stříhali vlasy. Poslední kroky obětí vedly po písčité cestě skrze tzv. šlauch do plynových komor.

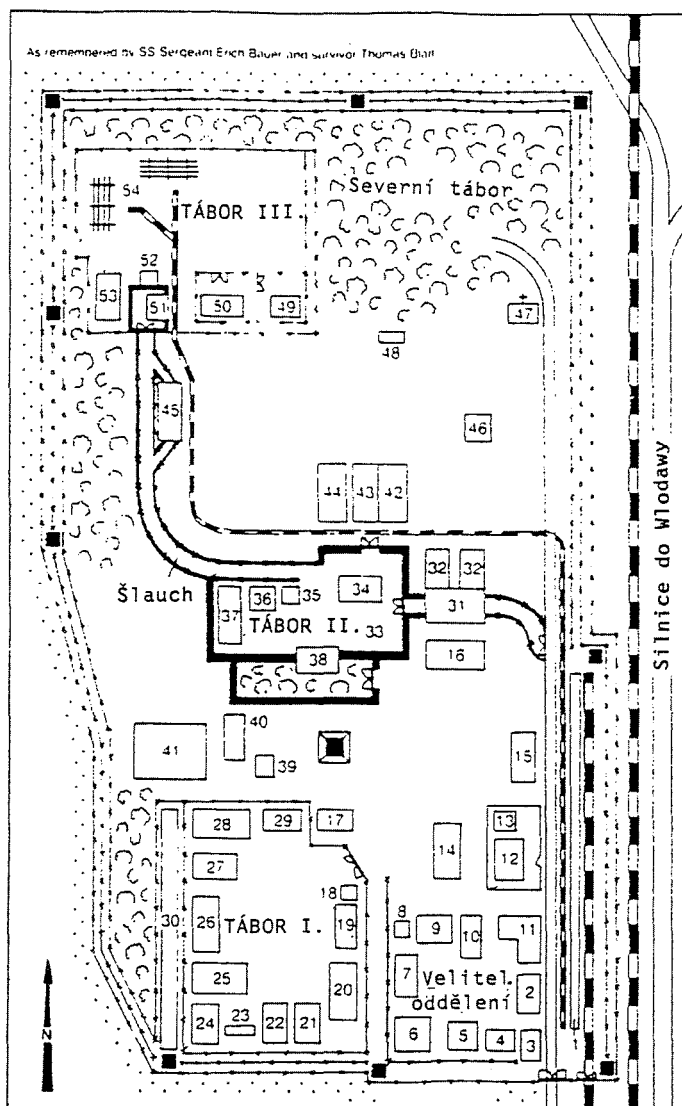
Další část tábora, tábor III byl určen pro zabíjení obětí. Ležel v severozápadní části celého komplexu a byl spojen s tábořem II dvěma možnými cestami. Jednou z nich byl šlauch určený pro oběti, který byl ozdoben květinami, Davidovou hvězdou a nápisem „koupele“. Druhá přístupová cesta byla velmi malá a byla určena pro táborový personál.

Stejně jako ve dvou předchozích táborech byly mrtvoly nejprve házeny do hromadných hrobů až v pozdním létě byl zřízen spalovací rošt, který sloužil jako obrovské krematorium. 29)

Dov Freiberg, který Sobibor přežil, popsal svůj příjezd do tábora takto:

*„.....Němci a Ukrajinci otevřeli naše dobytčáky a vyhnali nás. Bylo 15.května 1942. Odvedli nás branou na nádvoří obklopené ostnatým drátem... Tam nás rozdělili, muže na jednu stranu, ženy s dětmi na druhou. Po chvíli esesmani odvedli ženy a děti pryč. Kam je odvedli, to jsme nevěděli, ale mohli jsme slyšet výkřiky a smích esesmanů, když se svlékaly. Pak jsme slyšeli směs hluků, běžící motor, vyhrávání orchestru....Zůstali jsme přes noc. Bylo to hrozné. Ukrajinci nás mlátili a nedovolili nám jít na záchod. Museli jsme si ulevovat na místě. Řekli nám, že se nám nic zlého nestane, že ženy už poslali na práci.... Ráno se objevilo několik esesmanů a vybralo kvalifikované dělníky....Potom určili několik mladých a silných mužů. Byl jsem mezi nimi.....Bylo nás okolo třiceti a museli jsme pořádat šatstvo a balíky....“*30) Thomas Toivi Blatt viděl Sobibor jako nádhernou vesnici se stromy a květinami, dlážděné ulice... Říkali si sami pro sebe: *„Může tohle být továrna smrti? To je nemožné. Snad to bude opravdu pracovní tábor, jak tvrdili Němci.“*... Když nacisté rozdělovali muže napravo a ženy s dětmi nalevo, někteří hoši v jeho věku zůstali u svých matek. Což samozřejmě pro ně znamenalo jistou smrt. 31) V každém vyhlazovacím táboře se nacházela tzv. kasa, bylo to místo, malá budka, kde lidé odevzdávali všechny cennosti a dokumenty. Podle svědectví ze Sobiboru zde dostávali i čísla ke svému oblečení, aby se jim neztratilo než se vrátí z koupele.32) Bylo to součástí kamufláže, aby lidé zůstali klidní a v klidu odešli do plynových komor.

VYHLAZOVACÍ TÁBOR SOBIBOR

Přední tábor:

1. Vykládací rampa
2. Zubař a vězení pro Ukrajince
3. Strážní budova
4. Oděvní sklad SS
5. Byty SS
6. Byty SS
7. Prádelna
8. Studna
9. Sprchy a holičství pro SS
10. Garáže
11. Kuchyň a kantýna pro SS
12. Byty táborových velitelů
13. Zbrojnice

14. Baráky pro Ukrajince
15. Baráky pro Ukrajince
16. Baráky pro Ukrajince
17. Pekařství

Tábor I:

18. Lékárna
19. Krejčovna pro SS
20. Ševcovská a sedlářská dílna
21. Kovárna
22. Truhlárna
23. Latrína
24. Natěračská dílna
25. Baráky pro mužské komando
26. Baráky pro mužské komando
27. Kuchyně pro židovské komando
28. Baráky pro ženské komando
29. Ševcovská dílna pro Ukrajince
30. Stoka

Tábor II:

31. Svlékačí baráky
32. Baráky, kde se třídila zavazadla po obětech
33. Prostranství na svlékání
34. Skladiště jídla
35. Elektrický generátor
36. Sklad stříbrných věcí
37. Stáj
38. Administrativní budova, sklad šperků a cenností
39. Žehlárna SS
40. Sklad bot
41. Zahrada
42. Sklad
43. Sklad
44. Sklad
45. Barák, kde ženám stříhali vlasy
46. Spalovna odpadků
47. Dřívější modlitebna
48. Latrína

Tábor III:

49. Baráky pro židovské komando
50. Baráky pro židovské komando, kuchyně a „zubařská“ dílna
51. Plynové komory
52. Místnost pro umístění motoru
53. Oplocené prostranství
54. Masové hroby a venkovní spalovací rošty

Obr.: Arad Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlazovací tábory akce Reinhard, Praha 2006.

Po příjezdu vlaku bylo lidem tradičně sděleno, že dříve než budou odvezeni z tábora na práci musí do koupele. Pro nemocné a neschopné byla dokonce prodloužena železniční vlečka vedoucí přímo do plynových komor. Když vycházíme z plánů jednotlivých vyhlazovacích táborů převzatých od Jicchaka Arada, zjistíme že obávaný lazaret, kam odváděli v Treblince staré a nemocné k popravě, se v Sobiboru a v Belžeci nenacházel. Personál tábora tvořilo asi 20-30 Němců, dále 90-120 Ukrajinců, židovských vězňů bylo více než 600. 33)

Do Sobiboru dorazily deportační transporty také z Holandska, podle svědectví Saartje Wijnberg, která byla vybrána na práci v táboře I, se podlaha v plynových komorách skládala ze dvou částí. Po zplynování obětí se části oddělily a těla byla vyklápěna na dvoukoláky. Několik hodin poté bylo vidět velký oheň a cítit zápach. Velmi často Němci v Sobiboru po likvidaci transportu židy z tábora III postříleli a z dalšího transportu vybrali nové.

Jednou dorazil transport z Polska, lidé se po vystoupení z vlaku odmítli svléknout, všichni byli na místě postříleni, mnoho z nich bylo upáleno na spalovacích roštích zaživa. Mrtvé z deportačních vlaků, kteří nepřežili cestu, odváželi na dvoukolácích do tábora III ke kremaci.34)

V některých svědectvích jsou zmíněny milostné poměry mezi vězni v Sobiboru. Němci povolili vstup mužům do ženského oddělení ve večerních hodinách. Ve spojitosti s těmito intimními vztahy existovaly i tragické příběhy, například když mladík z Francie, který měl poměr s nizozemskou dívkou, měl odejít do tábora III a dívka se k němu připojila, aby zemřeli společně. 35)

III. POVSTÁNÍ A AKTY ODPORU

Útěky a spontánní akty odporu

Velmi dlouho byla vyznávána teze, že židé šli vstříc svému osudu jako ovce na porážku. Jako první je nutno uvést, že to není pravda. Na mnoha místech docházelo ke vzpourám a povstáním, příkladů je mnoho. Musíme si uvědomit několik faktorů, které hrály roli a určovaly chování lidí. V první řadě nikdo nevěřil nebo alespoň nechtěl věřit, že to, co všichni očekávají nebo snad i vědí je skutečnost. Každý člověk určitě do poslední chvíle věří, že jeho konec přece jen nepříjde. Dalším faktorem je to, že židé stáli neozbrojení a potom i nazí proti zbraním. Není pravda, že se židé nebránili. Na mnoho jednotlivých aktů odporu se jistě zapomělo nebo o nich nemáme ani zprávy, o mnoha však víme. Udály se i velké a významné činy odboje jako bylo povstání ve varšavském ghettu, povstání v krematoriu v Osvětimi, povstání v Treblince a Sobiboru. Aktem odporu bylo i to, když se někdo pokusil o útěk. Bylo to velmi obtížné, protože ve vyhlazovacích táborech nacistům hodně záleželo na tom, aby nikdo neutekl a nevynesl informace.

Z Belžecu se podařilo utéci jen velmi malému počtu lidí a jen dva přežili, později vypovídali u soudu. Byl to Rudolf Reder a Chaim Hirszman. Rudolf Reder se dostal v tajnosti do Lvova s nákladem stavebního materiálu. O Belžecu napsal knihu, která byla publikována v Krakově už v roce 1946. Chaim Hirszman, jeden z posledních vězňů Belžecu byl spolu s asi třemi sty jiných židů poslán do Sobiboru, kde byli všichni po příjezdu postříleni. Hirszmanovi se podařilo utéci z vagónu transportu a přežít válku. Jeho osud byl velmi smutný, prošel továrnou smrti a přežil, ovšem nepodařilo se

mu přežít setkání s antisemity v Polsku a 19. března 1946 jimi byl zastřelen. Důkaz o Belžecu ovšem stihl podat Židovské historické komisi v Lublinu.

Další útěky nebo spíše pokusy o útěky byly většinou neúspěšné. První z útěků, o kterém víme byl útek asi 17-ti letého chlapce, o kterém jsem se již zmínila v jedné z předchozích kapitol. Přijel do Belžecu z Lubyczy Krolewske v únoru 1942. Byla to jedna ze skupin židů, kteří byli shromážděni a transportováni k práci na výstavbě tábora. Podařilo se mu z tábora uprchnout, setkal se v jedné vesnici s kovářem, kterému vyprávěl celý svůj příběh.

Další muž uprchl v březnu 1942 ze Sonderkommanda obsluhujícího plynové komory, pocházel z Piaski. Byl však hned chycen a v táboře zastřelen. V dubnu 1942 byla rodina Welszteinových ze Zamošče odvezena do Belžece. 2 dny poté je odvezli se 13-ti letý chlapec z rodiny vrátil zpět do Zamošče a vyprávěl vše co viděl Židovské radě. Vyprávěl o cestě v přeplněném vagónu, která trvala celou noc, o tom jak byli lidé po vyklizení vagónů rozděleni do 4 řad, odděleně ženy a muži. Důstojník SS měl proslov, o tom že budou pouze přesídleni na východ, ale v rámci udržení hygieny je nutné, aby prošli dezinfekční koupelí, musí se svléci a odevzdat všechny cennosti. Chlapci se podařilo schovat v jámě na latrínách, kde čekal do večera a potom utekl z tábora. Měl štěstí, pomoc mu poskytl místní sedlák, který mu ukázal cestu do Zamošče. Během hodin, kdy byl schovaný v táboře viděl jak z jiného baráku asi 50-60 mladých židů, kteří byli zřejmě vybráni už dříve, vytahovalo nahá lidská těla.

Dalším uprchlíkem byl zubař z Krakova Bachner v červnu 1942, podařilo se mu schovat se v jámě s lidskými výkaly na latrínách. Musel tam zůstat dva dny. Po útěku z tábora se během dvou týdnů dostal zpět do krakovského ghetta a všechno vyprávěl Židovské radě. Nemáme zprávy co se s ním stalo po návratu do ghetta, ale jedna obžaloba proti Amonu

Goethovi (veliteli koncentračního tábora Plaszow) byla o zastřelení rodiny Bachner v Plaszowě v roce 1943.1)

Další z útěků uskutečnily dvě ženy, když přijel jejich transport do tábora a lidem bylo nařízeno se svléknout, všichni se vyděsili. Ony využily zmatku, jednalo se totiž o první transporty do Belžece, všechno se zde teprve zajíždělo, skočily do nejbližšího příkopu a zůstaly tam až do noci. V noci uprchly z tábora a vrátily se domů.2)

V Treblince se podařilo dokonce jednomu muži, který přijel transportem z varšavského ghetta v předvečer židovského svátku Roš Hašana (tj. židovský Nový rok), zabít jednoho SS-mana. Tento muž byl vybrán z transportu na práci. Při večerním apelu obcházel řady vězňů SS-Oberscharfuehrer Max Bialas a vytahoval z řady ty, kdo měli být zastřeleni. Nařídil, aby vystoupili z řady ti, kteří ráno přijeli. Když vystoupili, nacisté je začali brutálně mlátit, v tu chvíli vyskočil z řady jeden muž, běžel s vytaseným nožem k Max Bialasovi a bodl ho do zad. Jeden Ukrajinec udeřil útočníka do hlavy lopatou, kterou měl zrovna při ruce, ostatní Ukrajinci začali zběsile střílet do davu. Kurt Franz, přezdíváný Lalka odvedl zraněného Bialase a potom zbil táborového staršího Galewského, řekl, že jestli se něco takového bude opakovat, nechá Galewského popravit. V té době se zdržoval v Treblince Christian Wirth, který nařídil zastřelit deset mužů. Ráno vybrali dalších 150 židů, odvedli je k jamám a zastřelili. Dalším trestem byly tři dny bez jídla a vody. Max Bialas svým zraněním podlehl.3)

První akcí, které se zúčastnil Richard Glazar bylo, že židé z Treblinky v druhé polovině listopadu 1942 propašovali ven dva spoluvězně. V noci byli schováni v hromadě tříděných věcí, při večerním apelu se ostatní postarali o to, aby stav souhlasil. Akce se podařila. Uprchlí židé pocházeli z Varšavy, proto dobře znali okolí, to bylo velmi důležité. Mluvili velmi čistou polštinou, ne s nádechem jidiš jako většina. Měli za úkol spojit se s podzemním hnutím a dopravit zprávu o Treblince do Anglie. Zpráva se

skutečně do Anglie dostala, ovšem vládní kruhy o ní odmítly jednat. Takové zprávy byly pro ně absurdní, možná však neměli zájem o takových zprávách jednat.

Později se židům z Treblinky podařilo propašovat další dva spoluvězně zahrabené ve vytríděném šatstvu a jiné pozůstalosti. Všechna pozůstalost se pravidelně nebo občas, podle frekvence transportů nakládala do přistavených prázdných vagónů a odvážela z Treblinky. Vše nakonec končilo v různých německých městech. 4)

Simcha Laski odjel transportem do Treblinky již v červenci 1942, po čtyřech dnech utekl. Schoval se do balíku s šatstvem, v jednom vagónu byli čtyři, kteří se pokusili o útěk, nevěděli o sobě. Vybrali si stejný vagón, protože v něm nebylo zamřížované okénko. Když se vlak blížil k Lublinu museli vyskočit, jinak by je v Lublinu při vykládce vagónu zabili. Dva z nich útěk z vlaku přežili, dva zastřelil strážce. Po dvoutýdenním putování dorazili do Varšavy. Dalším, kdo uprchl stejnou cestou v polovině září 1942, byl Abraham Krzepicki, podařilo se mu dostat se do varšavského ghetta. Vězni utíkali ještě jedním způsobem, jednalo se o přezení plotu během noci. Bylo to možné, protože plot nebyl pod proudem a nebyl na něm ani jakýkoliv poplašný systém. Uprchlíci se na noc schovali do hromady šatstva a v noci utekli. Tímto způsobem uprchl Abraham Bomba se dvěma dalšími muži, podařilo se jim dostat z tábora ven, ale ztratili orientaci a zřejmě celé hodiny běhali kolem tábora, až k ránu se vydali směrem od Treblinky. Bombovi pomohlo několik sedláků dostat se do Varšavy a potom zpět do rodné Czestochowé, tam se dokázal skrývat až do osvobození. Jsou známy i další útky židů původem z Czestochowé. Velmi často, když se uprchlíci dostali zpět do svého domovského ghetta se stávalo, že lidé jejich vyprávění nevěřili nebo odmítali uvěřit. Uvěřit by totiž znamenalo rezignovat a přijmout tak hroznou skutečnost. Je to tedy naprosto pochopitelné.5)

Jedním z těch, kterým se podařilo dostat se zpět do varšavského ghetta, byl David Nowodworski a dalším novinář Jakob Rabinowicz, v důsledku jeho zprávy poslala židovská dělnická strana Bund, činná v odbojovém hnutí varšavského ghetta, několik poslů do Kosowa a Sokolowa Podlaského. Když byla jeho zpráva porovnána s ostatními zprávami uprchlíků z Treblinky nebyla už žádná pochybnost o tom jak Treblinka funguje. Tyto informace byly jedním z důvodů zřízení židovské odbojové organizace ve varšavském ghettu. V létě 1942 uprchlo z Treblinky velké množství lidí, kteří se vrátili do svých ghatt v okolí, při likvidaci ghetta se stávalo, že se dostali do Treblinky znovu.

Židovští vězni v Treblince uprchlíky kryli, z dalšího transportu vytáhli židy, kteří nahradili ty chybějící. Po určité době provozu Treblinky se zlepšily pro židovské vězně životní podmínky, souviselo to s tím, že Němci v té době dali přednost zapracovanému personálu před nezpracovaným a stále měnivším se personálem. Útěkům však Němci nezabránili ani tímto způsobem, ani přísnějším dohledem a tvrdými tresty. 6)

Čas od času se objevovaly pokusy o útěk z transportů. Rolník Skarżinski například viděl jak židé z transportu příjíždějícího do Treblinky vypáčili dveře vagónu a utíkali k lesu, všichni však byli postříleni. 7)

Úniků ze Sobiboru nebylo tolik jako z Treblinky, na konci roku 1942 a v první polovině roku 1943 se jich však také několik uskutečnilo.

V Sobiboru byl od začátku velmi tuhý režim, přijíždělo sem méně transportů než do jiných vyhlazovacích táborů. Nebyl tady tudíž takový zmatek a spěch, které se dají dobře využít k útěku. Až do konce roku 1942 nejsou žádné zprávy o případných uprchlících. Další věcí je, že žádný ze sobiborských uprchlíků nepřežil, s výjimkou těch, kteří utekli během povstání.

Jeden uprchlík se ukryl v hromadách šatů, které odesílali z tábora.

Podařilo se mu vrátit se do ghetta v Chelmu a říci o dění v Sobiboru jeho obyvatelům. Na datum 25. a 26. prosince 1942 byl stanoven útěk pěti

židovských vězňů společně se dvěma ukrajinskými strážnými. Uprchli z tábora III, vyhlazovací části. Nevíme příliš mnoho, snad jen, že uprchlíci se rozdělili do dvou skupin a jedna skupina našla útočiště u jednoho polského sedláka asi 45 km od Sobiboru. Sedlák upozornil policii a uprchlíci byli po obklíčení statku zabiti. Odvetou za tento útěk bylo zavraždění několika desítek vězňů z tábora III.

Na jaře 1943 uprchli dva chelmští židé, utekli v noci, ráno byl odvetou zastřelen každý desátý vězeň v řadě. Po těchto útěcích se velitel tábora rozhodl zaminovat okolí tábora, znamenalo to, že potom už příležitost k úniku mělo pouze komando pracující mimo tábor tzv. lesní komando. Bylo to stejné komando jako tzv. tarnung komando v Treblince. Tyto skupiny vyměňovaly zelené chvojí, kterým byl propleten plot z ostnatého drátu, když bylo chvojí suché, muselo se vyměnit za čerstvé. Toto komando se skládalo z 20-ti polských a 20-ti holandských židů. Dvěma Polákům se opravdu uprchnout podařilo. Ostatní Poláci se báli odvety a tak se rozhodli uprchnout také. Dva z nich byli zastřeleni, tři uprchli, třináct bylo dopadeno a následně zastřeleno před očima vězňů, holandské židé byli ponecháni naživu.⁸⁾

V Sobiboru docházelo také k aktům odporu, podobným zabití Max Bialase v Treblince. Například když 30. dubna 1943 přijel transport z blízké Włodawy, deportovaní se vzepřeli. Židé se vrhli na SS-many a Ukrajince a několik jich vážně zranili. V květnu 1943 přijel jeden transport z bojujícího varšavského ghetta, mnoho deportovaných bylo už mrtvých, když však vystoupili ti přeživší na rampu, rozběhli se z posledních sil na ostnatý drát a křičeli, že Hitlerův konec je blízko.

V září 1943 dorazil transport z Minska, židé po vystoupení z vlaku atakovali SS-many a Ukrajince kameny, hrnci, lahvemi a vším ostatním co bylo po ruce. V červenci nebo srpnu 1943 po likvidaci Belžecu, přijelo 500-ti členné Sonderkommando 1005 do Sobiboru (viz. kap. Likvidace táborů), lidé nechtěli vystoupit z vagónů a byli na rampě všichni postříleni.⁹⁾

Povstání

Z terezínských transportů, které byly posílány na podzim 1942 do Treblinky, bylo vybráno 17 mladých českých a moravských židů. Richard Glazar uvádí jejich jména, ovšem tak jak je slyšel, nikdy je tehdy neviděl napsané:

- Altschul Robert
- Back Evžen
- (Birkenbaum ?) Béd'a
- Birnbaum Petr
- Burg Honza
- Freund Honza
- Frey Pavel
- Fuerst Willy
- Goldberger Karel
- Goldschmid Richard (později Glazar)
- Lichtblau Standa
- Masárek Rudolf
- (Sauer ?) Salo
- Šmolka Miloš (možná Schmolka)
- Sternberg Petr
- Vogel Honza
- Unger Karel

K nim patří ještě jedenáctý, který ovšem nepřijel do Treblinky transportem z Terezína, nýbrž z ghetta v polském městě Deblin: - Bloch Želo. Do ghetta v Deblinu se dostal transportem ze slovenského Prešova. V jednom dni přijelo do Treblinky z polských oblastí, převážně z Deblina asi 5 tisíc lidí, on jediný byl vybrán. Po povinné vojenské službě odešel z Československé armády jako důstojník a možná právě proto se stal

v Treblince jedním z hlavních organizátorů povstání. Byl přirozenou vedoucí osobností a měl obrovské charisma. Kromě těchto jedenácti židů z Čech a ze Slovenska, byli v Treblince ještě dva židé z Německa a Rakouska. Všichni ostatní pocházeli z Polska. Tři ze jmenovaných se povstání nedožili. Karlovi Goldbergerovi z Kroměříže omrzla v zimě noha a dostal tuberkulózu. Evžen Back zemřel na skvrnitý tyf zkomplikovaný zánětem mozkových blan. Šestnáctiletý Honza Burg přečkal epidemii skvrnitého tyfu, ale byl po nemoci tak slabý, že nepřežil jeden z tzv. běhů smrti. Byla to taková trestná cvičení, jak je nazývali SS-mané a měla vždy oddělit fyzicky schopné a neschopné. Všichni tři skončili v lazaretu. Židé z Treblinky uvažovali o povstání od začátku roku 1943. Vybrali si dobu kdy přestaly jezdit transporty, bylo to po bitvě u Stalingradu. Ve smluvenou hodinu měla všechna pracovní komanda přepadnout své dozorce, zmocnit se zbraní a zaútočit na komandaturu. Tábor měl být zapálen. Vše bylo připraveno, hlavním organizátorem byl Želo Bloch. Kolo osudu se však otáčelo jiným směrem, většina osazenstva byla právě v těchto dnech postižena vysokými horečkami a v táboře vypukla epidemie skvrnitého tyfu. V březnu se začalo na povstání pomýšlet znovu. Hauptscharführer Kuettner jako by něco tušil, si našel záminku a poslal Žela, z trestu, do druhého tábora k plynovým komorám. Želovo místo zaujal Rudla Masárek z Prahy, byl také podporučíkem či poručíkem po povinné službě v Československé armádě. Byl to míšenec, ale protože si vzal židovskou dívku spadl pod norimberské zákony. Už jsem se o něm zmiňovala dříve, musel být zkrátka vybrán, protože takový árijský typ viděli Němci jen na obrázcích nacistické propagandy. Čtrnáctiletý Edek se svou harmonikou uklízel přes den v baráku SS-manů. Jednoho dne dostal pokyn, aby vsunul malou kovovou štěpinu do zámku u dveří muničního skladiště. Dveře nebylo možné potom odemknout a museli být zavoláni zámečníci, kteří prohlásili, že dveře na místě nemohou opravit, musí je vysadit a vzít do dílny. V dílně byl pořízen, v podstatě před

očima strážců, otisk klíče. Na vytvoření zmatku, aby mohl být proveden otisk, byli odborníci polští židé se svými zkušenostmi z pogromů.

Povstání muselo vypuknout v pondělí, protože vždy v pondělí byl v baráku SS-manů velký úklid. Pro odvoz odpadu se přistavovala koleska s koněm, na kterou byly propašovány dvě bedničky s ručními granáty.

Standa Lichtblau nepatřil v Treblince k žádnému komandu, pracoval v garáži sám přímo pod vedoucím SS-manem. On připravil láhve naplněné benzínem, sudy zaklínil před garáží, aby se mohli potom skutálet přímo k benzínovému tanku.1) Robert Altschul byl jakýmsi ideologem povstání. Tento student medicíny, který se v Praze pohyboval mezi lékařskou fakultou, kavárnou a divadlem nastoupil do transportu s deštníkem a kufříkem.2) Byl to takový pražský židovský intelektuál.

Richard Glazar a Karel Unger byli asi tři měsíce před povstáním členy tzv. Tarnungu, maskovacího komanda. Starali se o svěží zelený plot kolem tábora a mezi různými prostranstvími, ale také sledovali co se kde událo a předávali informace. Jen oni mohli dělat tyto věci, protože Tarnung komando disponovalo největší mobilitou v táboře. Všichni z českých židů byli do povstání nějakým způsobem zapojeni. 3)

S výjimkou dvou nebo tří donašečů a slabochů, o nichž to ovšem všichni věděli, všichni spolupracovali. Vrchní kápo inženýr Galewski, Kurland, kápo z lazaretu a další. Inženýr Galewski byl vzezřením a chováním aristokratickým mluvčím otroků v Treblince. Kápo Kurland z lazaretu byl v Treblince ze všech nejdéle a požíval zvláštní úcty. V normálním životě býval felčarem - polním lékařem bez university.4)

Těsně před čtvrtou hodinou odpoledne dne 2.srpna 1943 povstání konečně vypuklo. Bylo horko až se vzduch chvěl a pak vybuchl první granát, znamení ke vzpouře. Další granáty, z baráků vyšlely plameny. Obroským výbuchem vylétl do vzduchu benzínový tank.5) Standa Lichtblau udělal co slíbil a co připravil. Stálo ho to život, on o něj však nestál. Vše co miloval zůstalo v Treblince, jeho žena a dítě, a on chtěl

zůstat s nimi. Říkal vždycky, že na jejich památku udělá tak velký ohnivý ohňostroj, že to žádný z těch SS-manů nebo vachmanů určitě nepřehlédne. Existoval určitý rozdíl mezi nejmladšími a mezi trochu staršími v Treblince. Ti nejmladší sice mohli ztratit rodiče a sourozence, ale neztratili své vlastní rodiny, své děti. Ti starší a zkušenější, kteří vzpouru organizovali, nestáli o záchranu a útěk z Treblinky, ale ti nejmladší se toužili dostat ven. 6)

Výbuch, který způsobil Standa Lichtblau byl obrovský, k nebi se vztyčil ohnivý sloup. Při útěku Richard Glazar zahlédl na prostranství před plynovými komorami zakleklou postavu s puškou, podle kulaté hlavy usoudil, že to byl Želo Bloch. Dva mladí čeští židé – Karel Unger a Richard Glazar se schovali v blízkém rašelinšti. Strávili ve vodě 8 hodin, čekali až Němci skončí s prohledáváním okolí. V noci z úkrytu vylezli, na obzoru byla vidět obrovská zář hořící Treblinky. Oheň měl však úplně jinou barvu než v předchozích nocích nad spalovacím roštem. 7)

Sonia Lewkowicz utíkala východním směrem, stejně jako Glazar a Unger, také jí se podařilo přežít. Utíkala do lesů a žila tam rok, až do příchodu Rudé armády. Rovněž ona svědčila u soudu v Duesseldorfu. 8) Němci předpokládali, že většina vězňů bude utíkat na západ, ti co ztratili orientaci a šli na východ se tak zřejmě vyhnuli největším zátahům kolem Treblinky. Francizek Zabecki, který pracoval na nádraží v Treblince, popsal den povstání takto: „ *Bylo 2.8.1943 okolo 4. hodiny odpoledne, viděli jsme obrovské věnce kouře promíchané s jazyky ohně na obloze nad táborem smrti. Byl to jiný kouř než ten, který jsme viděli každý den..... Ve stejnou dobu se přibližovaly zvuky střelby a detonací . Začali jsme si uvědomovat, že v táboře bylo rozpoutáno povstání, že tábor byl zapálen židy a že tam boj pokračuje.*“

Židé zastřelili strážce, rozbili bránu a utíkali z tábora na všechny strany. SS-mané si zavolali na pomoc Bahnschutzpolizei, armádu a četnictvo z míst jako Kosow Lacki, Sokolow Podlaski, Ostrowek, Malkinia, Ostrow

Mazowiecka, dokonce přijela skupina hasičů z Malkinie. Všechny cesty byly zablokované, byl zorganizován hon na uprchlé židy. Mnoho židů neznalo okolí a tak byli velmi lehce chyceni, odvezeni zpět do tábora a brutálně zabiti. Stávalo se také, že židé rezignovali na svůj osud a po několika dnech se vrátili dobrovolně do tábora, na místo kde už předtím skončila jejich rodina.9)

Mnoho židů bylo zabito během povstání, ostatním se podařilo utéci do sousedních lesů. Velmi malý počet jich nakonec přežil válku. Krátce po povstání byla plynová komora v Treblince uvedena do provozu naposledy. Poté byl tábor zrušen, byly spáleny dokumenty týkající se tábora, území tábora bylo zoráno a na jeho místě byla založena farma. 10) Z těch asi šesti set otroků, kteří se odhodlali k tak zoufalému, ale velmi významnému činu, přežilo válku 54 lidí, 54 lidí z 900.000 v Treblince zavražděných. Dva z těch 54 byli čeští židé - Richard Goldschmid-Glazar a Karel Unger. Všech 54 přeživších vypovídalo v poválečných soudních řízeních s bývalými SS-many z Treblinky. 11)

Na začátku července 1943 Himmler rozhodl o změně Sobiboru z vyhlazovacího na koncentrační tábor, v němž bude umístěna továrna na munici. Informace o likvidaci tábora vyprovokovaly útky a také přípravu povstání.12)

Alexandr Pečiarskij byl jednou z hlavních postav povstání v Sobiboru. Do tábora přijel v září 1943 z Minsku transportem, ve kterém bylo 2000 lidí. Z tohoto transportu bylo vybráno 70-80 lidí. V táboře bylo na práci asi 500 vězňů z Polska, Československa, Francie, Holandska. Už v prvních dnech, jemu a několika dalším, předložili židé pracující v Sobiboru plán povstání. Když nově příchozí souhlasili, ustanovili Pečiarského předsedou výboru připravujícího povstání. Pečiarskij nemluvil jidiš a tak mu muž jménem Lejtman překládal. Kromě Pečiarského byl ve výboru povstání Leon Felhendler ze Zólkiewka, jako zástupce Pečiarského, dále Schuhmacher Jacob, Tischler Jan, Lejtman Schlomo, Schubajew, Waispapier. Kolegové

Pečiarského z Rudé armády vypracovali plány na zabití stráží v severním táboře, ale tyto plány nebraly v úvahu problémy se zdoláním plotů a s minovými poli. Proto se hledalo řešení. Vznikal plán na vykopání tunelu, ovšem problém byl s tím, jak by mohlo 600 vězňů prolézt tunelem tak rychle, aby se zachránili. To bylo v podstatě nemožné.13)

Několikrát bylo plánování povstání prozrazeno a potom bylo mnoho lidí postříleno. Dalším plánem byl plán útěku všech vězňů najednou. Možná se to zdálo ještě více nereálné, ale byla to jediná možnost – zničit celý tábor. Povstání bylo určeno na 14. října 1943, 22. den po příjezdu Pečiarského do tábora, na 15 hodin 30 minut. V sektoru 2, tam kde se třídili věci po zplynovaných, pracovali čtyři SS-mané, které vězni postupně zabili. V 16.30 hod. „kápo“ vyvedl lidi z brány čtvrtého sektoru jako na práci. Mezitím se někteří vyzbrojili zbraněmi, které v předchozích dnech ukradli ze skladu munice. Podařilo se zabít 11 SS-manů. Vězni utíkali skoro všichni, takový byl plán, šanci měli dostat všichni. Někteří zahynuli už v táboře a některým se nepodařilo přeběhnout minová pole. Pečiarskij se skupinou mužů ze Sovětského svazu přešli řeku Bug a vstoupili do partyzánského oddílu.14)

Prací Chaima Engela bylo stříhání vlasů ženám před vstupem do plynových komor. Během zimy pracoval na bagru, který vytahoval těla ven z hromadných hrobů, kam byla ukládána ze začátku fungování tábora. Těla pak byla pálena na spalovacích roštech. 14. října 1943 se mu podařilo s jeho ženou během povstání uprchnout. Po osvobození pátral po přeživších vězních ze Sobiboru.15)

Saartje Wijnberg, kterému se podařilo přežít Sobibor, našel úkryt na polském statku a přežil tam až do příchodu Rudé armády v červenci 1944. Zůstal ještě potom nějaký čas v Polsku, dokonce se podíval zpět do Sobiboru – tábor neexistoval, místo bylo oseto žitem.16)

Jeden z účastníků povstání ve vyhlazovacím táboře Sobibor Thomas Toivi Blatt podal svědectví knihou stejně jako Richard Glazar. Kniha vyšla

v roce 1997 v Illinois a jmenuje se „From the Ashes of Sobibor. A Story of Survival“. Thomas T. Blatt pocházel z Izbice a v 15-ti letech byl s celou svou rodinou deportován do Sobiboru. Jeho celá rodina byla zplynována a on pracoval nejprve jako „holič“, později sortýroval šatstvo. Při povstání se mu podařilo uprchnout, pomohli mu staří přátelé. Krátce před koncem války se připojil k jedné partyzánské skupině. Ve své knize uvádí, že během povstání bylo zabito 12 nacistů a počet vězňů, kterým se podařilo přežít byl 53, uvádí dokonce jejich jména.17)

Likvidace táborů

První rozhodnutí o zahlazování stop zločinů učinil Himmler už na jaře 1942, byl vydán příkaz, že na území obsazeného Sovětského svazu musí být všechny hromadné hroby, plné zavražděných židů a sovětských válečných zajatců, otevřeny a mrtvoly spáleny. V červnu 1942 obdržel SS-Standartenfuehrer Blobel rozkaz od velitele Gestapa SS-Gruppenfuehrera Muellera, který zněl, zamazat stopy po řádění jednotek Einsatzgruppen na východě. Jednalo se o velmi tajnou říšskou záležitost. Operace získala krycí jméno „Sonderaktion 1005“. Místem kde vše mělo být vyzkoušeno bylo Chelmno.1) Mrtvoly byly páleny pod širým nebem a prokládány dřevem, na zapálení se používaly zápalné bomby. Stejnou metodu používaly vyhlazovací tábory Akce Reinhard.2)

Dalším rozhodnutím bylo ukončení Akce Reinhard a uzavření vyhlazovacích táborů, o tom Himmler rozhodl v březnu 1943. Měl k tomu nejméně dva důvody, prvním a zřejmě nejzávažnějším bylo, že většina židů z Generálního gouvernementu byla již zlikvidována. Je nutno říci, že i když nacisté nevyvraždili veškeré židovské obyvatelstvo, tak se jim jejich záměr skoro povedl, těch co zbyli bylo velmi málo s porovnáním doby předválečné. Dovolím si teď odbočku a uvedu zde informace o počtu židovského obyvatelstva v polských městech po druhé světové válce. 14. června 1947 American Jewish Joint Distribution Committee přinesl údaj o současném (tedy v roce 1947) počtu židů ve 158 městech. Z toho v těchto městech:

- Lodž 13.860
- Wroclaw 9.102
- Krakov 5.908
- Varšava 4.973
- Lublin 774 (před válkou 40.000)

■ Bialystok 586 3)

Druhým důvodem bylo, že tábor Osvětim-Březinka byl v plném provozu a uspokojoval již plně nároky vyhlazovací mašinerie sám. Příkaz zněl, že po táborech nesmí zůstat absolutně žádné stopy. Všechno mělo být zbořeno, prostor přeorán a osázen stromy. Prvním táborem určeným k likvidaci byl Belžec.

Mezi polovinou března a začátkem prosince 1942 většina židů z velkých ghatt Lublinu, Lvova a Krakova a většina židů všech židovských komunit těchto tří distriktů byla zlikvidována v Belžeci. Deportace byly zastaveny v prosinci 1942. Když některé trasporty dorazily po tomto datu, byly přesměrovány do Sobiboru. Poslední velitel Belžece SS-Hauptsturmf. Gottlieb Hering byl jmenován velitelem pracovního tábora Poniatowa. Většina německého osazenstva byla rozdělena do Treblinky, Sobiboru nebo Poniatowe. 4) Tábor byl zbořen během března a dubna 1943.

Dřevěné baráky byly spáleny, tzv. „nadace Hackenholt“ - budova s plynovými komorami demolována a strážní věže s plotem strženy. Jen koleje, které vedly do tábora zůstaly ležet nedotčeny, jelikož se jednalo o majetek Ostbahn. Několik málo židů z „komanda smrti“, mělo za úkol postarat se o demolici tábora, potom byli odtransportováni ke zplynování do Sobiboru. Několik z nich uteklo během cesty, přežít válku se podařilo jen Chaimu Hirszmanovi. Zbývající, kteří dorazili do Sobiboru, byli zastřeleni na rampě.

Vzpomínám si, že Richard Glazar vysvětloval své přežití na příkladu mraveniště. Když chcete zlikvidovat celé mraveniště do jednoho mravence, nikdy se vám to úplně nepovede, vždycky vám nějaký unikne. Je to přírodní zákon.

SS opustili Belžec 8.května 1943 poté co vysadili malé stromky, aby zamaskovali plochu bývalého tábora. Prioritou bylo co nejlépe zamaskovat stopy. Ihned po jejich odchodu však přišli hledači pokladů, lidé z vesnice, ale i širokého okolí hledali zlato a cennosti po židech. SS-Oberscharf.

Werner Dubois, který byl přeložen do Sobiboru, dostal úkol vrátit se do Belžecu a zkontrolovat místo kde byl tábor. Referoval o situaci SS-Brigadefuehrerovi Globocnikovi do Lublinu. Jeden muž od SS byl poslán ze Sobiboru a druhý z Treblinky, každý s malou jednotkou ukrajinských strážců k vyčištění místa od hledačů pokladů a od dalších pozůstatků a také k vysazení více stromů. Na místě bývalého tábora bylo postaveno hospodářské stavení, ve kterém se usadil jeden ukrajinský strážce s rodinou k preventivnímu hlídání místa před místní populací. 5) Nacistům tyto hledači pokladů pochopitelně vadili, protože ohrožovali jejich záměr zahladit dokonale stopy. Nacisté povrch srovnali a osázeli stromy, zlatokopové ho znovu rozryli, tak že vše co bylo pod zemí – lidské kosti, popel, zuby, vlasy, vše bylo znovu na povrchu. 6)

Druhá na řadě byla Treblinka. Poslední transporty přijely z bialystockého ghetta. Ve druhé polovině srpna 1943 žilo v Bialystoku ještě 25 tisíc židů. Tito židé měli být posláni do Treblinky v pěti deportačních transportech. Dva z nich skutečně do Treblinky 18. a 19. srpna dojely. Ostatní tři pouze Treblinkou projely, jeden jel do Majdanku, druhý do Osvětimi a třetí s bialystockými dětmi do Terezína. V Treblince v té době už zůstalo jen několik židovských vězňů a proto likvidace transportů trvala mnohem déle.7)

Christian Wirth byl spolu s mnoha ostatními členy Akce Reinhard převelen 20. září 1943 do Terstu v severní Itálii, kde se stal velitelem SS a Policie Sonderkomand Einsatz R, která se starala o deportaci zbývajících italských židů do koncentračních táborů v říši. Dalším úkolem jeho Sonderkomand byly antipartyzánské akce na istrijském poloostrově. Wirth byl zabit 26. května 1944 jugoslávskými partyzány z Istrie, kteří zřejmě vůbec netušili, že zabili spolupachatele tak strašných zločinů. Navzdory mezinárodním protestům a požadavkům italské vlády vůči Bonnu o odstranění ostatků Christiana Wirtha - masového vraha - je stále pohřben v Costermanu, jeho hrob zůstal na místě a stal se svatyní pro

neonacisty.8) Do Itálie byl převelen nejen Wirth, ale mnoho ostatních včetně Globocnika, u kterého důvodem navíc byly napjaté vztahy s Hansem Frankem, Generálním guvernérem. Velitel Treblinky byl po Stanglovi, který odešel také do Terstu, jmenován jeho zástupce Kurt Franz. Měl na starosti demolici táborového zařízení a zahlazení stop. Práci dokončilo během září a října 1943 sto vězňů, kteří tam zbyli po povstání.9) Dalším mužem podílejícím se na Akci Reinhard a poslaným rovněž do severní Itálie na konci roku 1943, byl SS-Untersturmfuehrer Gottfried Friedl Schwarz. Výchovou prošel v koncentračním táboře Dachau a rovněž v cetrech euthanázie Grafenecku, Brandenburgu a Bernburgu. Do Belžece přijel na konci října 1941 a podílel se na výstavbě prvních plynových komor. Od začátku roku 1942 byl zástupcem velitele tábora. Po likvidaci Belžece, na konci jara 1943 byl jmenován velitelem malého židovského pracovního tábora Dorohucza blízko Trawníků. 1.500 židů tohoto tábora bylo postříleno během „Erntefestu“. 10)

Po povstání v Sobiboru se Němci rozhodli tábor rovněž zlikvidovat a zřídili na jeho místě statek, podobně jako v Treblince a Belžeci. V létě 1944 už dorazila do těchto míst Rudá armáda. V Sobiboru zahynulo asi 250.000 lidí. Byli sem deportováni hlavně židé z Generálního gouvernementu, ale také ze Slovenska, Terezína, Německa, Holandska a Francie. Poslední transporty přijely ze zlikvidovaných ghett ve Vilnius, Minsku a Lidě. 11)

Na podzim roku 1943, přesně 3.listopadu se odehrála další obrovská hromadná vražda židovského obyvatelstva. V Majdanku, posledním táboře v lublinském prostoru byly zavražděny tisíce lidí. Jméno této akce znělo „Erntefest“, tedy dožínky. Německé vedení bylo velmi znepokojeno, protože došlo k povstání v ghettu ve Varšavě a v Bialystoku, další povstání ve vyhlazovacích táborech Treblinka a Sobibor. Po povstání v Sobiboru se nacisté obávali, že když mohlo proběhnout úspěšné povstání v místech s tak malým počtem židů, mohlo by rovněž proběhnout

v místech s mnohem větší koncentrací vězňů, což by mělo katastrofální následky.

Hned po sobiborském povstání uspořádal Hans Frank konferenci v Krakově. Projednávala se otázka využití židovských pracovních sil. Bylo nařízena inspekce židovských pracovních táborů v Generálním gouvernementu. Mělo být zjištěno kolik židů je využíváno na práci, ostatní měli být nemilosrdně zlikvidováni. Rozkaz k likvidaci židů v lublinském distriktu však byl vydán již dříve, tak na výsledku šetření vlastně příliš nezáleželo. Provést likvidaci bylo uloženo Friedrichu Kruegerovi, který byl vyšším vedoucím SS a policie v Generálním gouvernementu. Z důvodu utajení měla být akce provedena ve třech táborech Poniatowé, Trawnikách a Majdanku. Provedení akce vyžadovalo nasazení velkého počtu lidí na straně pachatelů. Bylo soustředěno několik tisíc policistů a SS-manů. Moment překvapení měl zajistit akci bez odporu. 12) Přípravy byly velmi pečlivé. Na konci října 1943 byly vykopány velké jámy vzdálené asi 50m od nového krematoria v Majdanku. Práci vykonávalo asi 300 vězňů během dne a 150 v noci, práce trvala tři dny.13)

Brzy ráno 3.listopadu 1943 byl tábor obklíčen policií s kulomety a samopaly. Blízko krematoria stála dvě auta s reproduktory, ze kterých se linula hlasitá hudba, měla přehlušit střelbu a křik obětí. Podrobnou zprávu o akci podal ve svých výpovědích před soudem šéf krematoria Erich Muhsfeldt. Kolem 6. nebo 7. hodiny ráno všechno začalo. Židé se museli vysvléci do naha potom byli posíláni po deseti do připravených jam, na konci jámy si lehli a okolo stojící SS-mané je stříleli. Každá další skupina si musela lehnout na mrtvé a vytvořit tak další vrstvu. Celá akce trvala bez přestávky do pěti hodin odpoledne, členové popravčí čety se střídali a chodili se najíst do kasáren do města. Ve stejné době se konaly popravy i v táborech Trawniki a Poniatowa, celkem bylo zavražděno 42.000 lidí.14) V táboře Poniatowa působila židovská odbojová skupina, již se podařilo

opatřit si pár zbraní. Téměř před ukončením akce odmítli tito židé odejít k popravčím jámám a začali na SS-many střílet, podpálili i několik okolních baráků. Nacisté postupovali stejně jako na začátku války, kdy upalovali židy zaživa v synagogách. Zapálili barák, ve kterém byli bránící se židé. Asi 150 lidí po ukončení akce uklízelo prostor, přidalo se k nim 50 židů, kterým se povedlo skrýt. Dva dny po masakru bylo těchto 200 židů zastřeleno, protože odmítli spalovat mrtvoly. Tuto práci nakonec dokončilo 120 židů přivezených z jiných táborů. V pracovním táboře Trawniki bylo něco mezi 8-10 tisíci židy, včetně žen a dětí, hlavně z varšavského ghetta. Pracovali hlavně v Schulzových závodech na kožichy a kartáče. Ráno byli židé vyhnáni z baráků a hnáni do výcvikového tábora SS v Trawnikách. Tam je postříleli. Německý ředitel Schulzových závodů v Trawnikách, Kurt Ziemann, o událostech z rána 3.listopadu vyprávěl: *„Pracovní tábor byl obklíčen. Jak jsme zjistili později, byl tam celý prapor SS....mladí esesmani z Waffen-SS... Vyzvali nás, abychom se dostavili na velitelství výcvikového tábora....Velitel jednotky Waffen SS nám oznámil, že podnik dnes nebude pracovat.....Viděli jsme jak odvázejí židy po skupinách z pracovního tábora do výcvikového. Tam se museli svléknout a položit své šaty na obrovskou hromadu. Všechno se dělalo za běhu. Z místa, kde jsem stál, jsem nemohl popraviště vidět. Nazí židé mizeli za barákem. Pouze jsme slyšeli střelbu....Příštího rána jsem jel na 3-5 dnů do Varšavy. Když jsem se vracel, ucítil jsem zápach spalovaných mrtvol už na nádraží....“* Skupina 120-ti židů určených na spalování mrtvol byla přivezena z tábora Milejów, který se nacházel východně od Lublinu. 15)

IV. SVĚT O VŠEM VĚDĚL

Už v květnu 1941 je patrné, že hrozné poměry panující v Generálním gouvernementu byly známy. Židovský příděl chleba byl 1/2 polského, cukr 1/3, maso židé nedostávali vůbec, pouze příděl uhlí, soli a bramborů byl stejný. Čtyři ghetta - Varšava, Krakov, Lodž, Radow - byla uzavřená a dokonce i listonoši se zastavovali na hranici ghetta a dopisy byly přebírány zvláštní židovskou poštou, s dodatečným poštovným. O tom, kdo je židem se rozhodovalo podle norimberských zákonů, vyskytovaly se i takové scény, že uprostřed varšavského ghetta byl katolický kostel a tam se konaly mše pro katolické židy. Farář přistupoval k oltáři s páskou, na které byla Davidova hvězda.1)

Odhady jsou takové, že v březnu 1942 bylo ještě 75-80% obětí holocaustu naživu. V následujících jedenácti měsících byly minimálně 3 miliony židů zavražděny.2)

První zpráva o vyhlazovacím táboře Belžec je ze 17. července 1942.

Popisuje příjezd transportů, jak se lidé musí vysvléci, a že jsou zabíjeni pravděpodobně podlahou, do které je vpuštěn elektrický proud. Další zpráva je z konce července 1942, přináší informace o Sobiboru, a o tom, že do Belžecu přijíždějí dva transporty denně. Pojednává rovněž o revoltě v táboře, židovské Sonderkommando, které vytahovalo zplynovaná mrtvá těla židovských mužů, žen a dětí, atakovalo strážce. 4-6 Němců bylo zabito a skoro všichni židé.3)

Richard Glazar uvádí, že mezi sebou židé v Treblince nemluvili o ničem jiném než o tom, že musí dát světu vědět. Svět však vědět zřejmě nechtěl. Vedlejší produkty Treblinky, a nejen Treblinky, byly velmi lákavé pro všechny zúčastněné - peníze, zlato, diamanty. Lidé široko daleko v Polsku s těmito vedlejšími produkty obchodovali.4)

Z českých tiskových zpráv, které jsem našla v Národním archívu, ve fondu Zahraniční tiskový archív vyplývá, že Treblinka jako vyhlazovací tábor byla známá ve světě už v roce 1943. Nalezla jsem podrobnou zprávu o Treblince v newyorském deníku z 30.června 1943 a v Denním hlasateli v Chicagu z 6.července 1943. Je zde popsána poloha Treblinky, autor udává správný počet 10-ti plynových komor, dokonce s popisem jak budova s komorami vypadá. Za velitele tábora je označen hejtman Sauer (ve skutečnosti se jedná o Stangla), který má k dispozici několik SS-manů. Nejsou tu zmíněni ukrajinští strážci. Transporty přijíždějí 2x denně, v člancích je přesný popis toho jak se lidé musí po příjezdu svléknout a jít do komor. Zprávy obsahují chybnou informaci, že do komor byla vpuštěna horká pára, která lidi zabíjela. Je udána však správná doba umírání lidí v plynových komorách, zpráva říká, že smrt přicházela po 15-ti minutách, toto by měl být více méně správný časový údaj. Židé, kteří těla z komor vynášejí, prý musejí polévat mrtvolky studenou vodou, aby se od sebe oddělily, jsou prý svařené dohromady horkou párou. Těla jsou házená do hromadných hrobů, v této době už byla těla ve skutečnosti spalována. Počet zavražděných je uváděn 5-6 tisíc denně.5)

Zpráva z 12. srpna 1943 od Jewish Telegraphic Agency New York se zmiňuje zcela otevřeně o ukrajinských strážcích. Pojednává o Treblince, její jméno je zde zkomoleno na „Tremblinka“. Udává správnou polohu Treblinky, blízko trati z Varšavy do Bialystoku, a také uvádí správnou informaci, že lidé jsou vražděni plynem. 6)

Zpráva v novinách Národ v Chicagu, ze srpna 1943, přináší informaci o uprchlém židovském právníkovi, který vypovídal o začátku deportací z varšavského ghetta v červenci 1942. Zde se jedná o správný údaj, protože deportační vlaky začaly přijíždět do Treblinky 23.července 1942, denně bylo odváženo 6 tisíc židů dále na východ a na místě určení byli všichni povražděni. Tento židovský právník velmi chválil Poláky, že pomáhali jak jen mohli.7)

V prosinci 1943 přináší Čechoslovák vycházející v Londýně zprávu o konané tiskové konferenci v Londýně, na které člen polské Národní rady dr. Schwarzbart podal zprávy o německém běsnění proti židům v Polsku. Uvedl, že z počtu 3,5 milionu osob židovského původu žije dnes, tedy v prosinci 1943, 300.000-500.000. Na konferenci byl i jeden polský občan Warszawski, který uprchl z varšavského ghetta.8)

Politika jednotlivých zemí vůči vyvražďování židovského obyvatelstva závisela na jejich strategii, na jejich sociální skladbě a na tom jaké byly jejich vztahy k židovskému obyvatelstvu v minulosti. Pro Spojence nebyla záchrana židovského obyvatelstva prioritou. Když si položíme otázku proč Spojenci nepodnikli něco na záchranu židů, odpověď zní velmi často, že byly až příliš zaměstnány válkou a první na řadě byla porážka Německa. Utrpení národů pod nadvládou Německa byl až druhořadý cíl. Spojenci se také velmi často hájí tím, že o vyhlazovacích táborech byly zprávy jen kusé a nedostatečně podložené. To ovšem jak je vidět z archivních dokumentů není pravda. Spojenci chtěli zavřít oči a nic nedělat. Prezident Roosevelt prohlásil, že dojde k varování Německa a že židé mají jeho sympatie, ale to bylo vše. Britská vláda považovala důkazy o zabíjení v plynových komorách za nedostatečné. Spojenci nechtěli v žádném případě dopustit, aby jejich obyvatelstvo mělo pocit, že se válka vede za osvobození židů. 9) I země zdůrazňující svou neutralitu, jako například Švédsko a Švýcarsko, povolovali přesto soukromé obchodování s Německem. Německo získávalo od Švédska železnou rudu a od švýcarských firem nejrůznější výrobky.10)

Židovská agentura v Palestině měla svého zástupce ve Švýcarsku, byl jím berlínský rodák Richard Lichtheim. Jeho dopisy z Ženevy byly plné varování. Už v říjnu v roce 1939 psal, že v Polsku budou vyhlazeny 2 miliony židů. V roce 1941, když začaly deportace německých židů do Polska poukazoval na skutečnost, že se prezident Roosevelt ve svých kritických poznámkách na německý útlak nikdy nezmínil o židech. Napsal,

že počet židovských obětí nebude na konci války počítán na tisíce nebo statisíce, ale na miliony. Neustále opakoval svou žádost, aby byla persekucím dopřána publicita v britském a americkém tisku a rozhlase. Světový židovský kongres zřídil své zastoupení v Ženevě pod vedením Gerharta M. Riegnera. Kongres měl v Ženevě i malou záchranou organizaci Relico (Relief Committee for the Warstricken Jewish Population), kterou vedl Adolf Silberschein, bývalý člen polského parlamentu. Rieger nejprve zprostředkoval zprávy, které přinášely úřední zprávy a denní tisk. Když začaly ve východní Evropě popravy a deportace z Německa, obsah jeho zpráv se změnil. Měl útržkovité informace, ale vše shromažďoval. V červnu a v červenci takových zpráv přibývalo a přesto nevyvolaly podezření, že nacistické Německo realizuje konečné řešení.

V červenci 1941 jel do Švýcarska německý podplukovník Artur Sommer, ekonom a zástupce ředitele skupiny pro „spojenecké a neutrální státy“. Předtím navštívil profesora ekonomie basilejské university Edgara Salina a hovořil s ním otevřeně o německém chování v Polsku. Nyní nechal Salinovi ve schránce lístek, na kterém psal o přípravě vyhlazovacích táborů v Polsku pro židovské obyvatelstvo a pro velkou část sovětských válečných zajatců. Prosil, aby Salin poslal zprávu přímo Rooseveltovi a Churchillovi. Salin se spojil s americkým prezidentem Banky pro mezinárodní transakce v Basileji. Ten ho opakovaně ujistil, že zprávu předal americkému vyslanci v Bernu. Vyslanec okamžitě telegrafoval Rooseveltovi, avšak telegram obsahující tuto zprávu a odeslaný na jakoukoli adresu ve Washingtonu nebyl nikdy nalezen.11)

Dalším člověkem, který se snažil předat zprávu o vyvražďování židů byl Eduard Schulte, který řídil ve Vratislavi ohromnou důlní společnost a měl styky s jedním německým důstojníkem. Chtěl, aby jeho zpráva byla předána do Spojených států amerických a do Británie. Zpráva se dostala ke Gerhardu Riegnerovi, zástupci Světového židovského kongresu

v Ženevě, ten se rozhodl setkat s britským a americkým konzulem v Ženevě. Bylo mu oponováno, že zpráva se zdá býti extrémně fantastická. Ačkoli přibývalo svědků a informátorů, žádný nebyl dost spolehlivý, aby vyprovokoval kohokoli k akci.

Rovněž židovští vůdci mimo kontinentální Evropu pomalu odhadovali význam zpráv. Teprve v listopadu 1942 v Jeruzalémě o pravdivosti zpráv nepochybovali, Židovská agentura se rozhodla zprávy zveřejnit.

Následující den se objevily v hebrejském tisku palcové titulky. V prosinci 1942 měl rabín Wise ze Světového židovského kongresu se svými čtyřmi kolegy schůzku s prezidentem Rooseveltem. Na této schůzce se jim nepodařilo získat vůbec nic, ani slib zřízení vyšetřovací komise. Židovské vedení v New Yorku nemělo ve hře další karty, organizovalo tedy alespoň hromadné demonstrace a vyhlásilo dny smutku.

Od poloviny května 1944 bylo během 6-ti měsíců odvezeno do Osvětimi téměř 600.000 židů z Maďarska, z Lodže, Terezína, Slovenska, Francie, Itálie, Řecka a z dalších pracovních táborů v Polsku. Plynové komory zde byly stísněny na malém prostoru, velmi lehce mohly být cílem spojeneckého bombardování. V dubnu 1944 byly pořízeny letecké snímky celé oblasti, kvůli průmyslovým zařízením, která se tam nacházela.

Plynovým komorám a krematoriím však žádná pozornost věnována nebyla. Židovské organizace v Budapešti a Bratislavě žádaly o bombardování. Londýn a Washington žádosti odmítli.¹²⁾

Dalším kdo apeloval na vlády západních mocností byl Szmul Zygelbojm, člen polského národního výboru v Londýně. Na konci roku 1942 promluvil několikrát do rozhlasu na BBC. Mluvil o tom, že židé prosí o pomoc, Hitler uskutečňuje jeden ze svých válečných cílů – zničit evropské židovstvo.

Londýnský „The Times“ přinesl 7. prosince 1942 zprávu, že E. Raczynski, ministr zahraničních věcí v polské vládě, předal poslední informace z Polska Anthony Edenovi. Zpráva obsahovala i informace o masových vraždách židů a o tom, že vraždění stále pokračuje. Eden se radil

s britským velvyslancem ve Washingtonu, zmínil se o svých pochybnostech, že by Němci vraždili všechny židy, včetně dělníků, které jistě potřebují. Ve věci nebylo učiněno vůbec nic, jediným výsledkem bylo mlčení vlivných míst.

Jan Karski (Koziellewski) byl Polák nežidovského původu, člen polského podzemního hnutí. Karski byl dvakrát propašován do varšavského ghetta, aby zajistil informace od očitých svědků. Setkal se s Menahem Kirschenbaumem, zástupcem sionistického hnutí a Leonem Feinerem z židovského Bundu. Bylo dohodnuto, že Karskimu by nikdo nevěřil, kdyby podal zprávu bez toho, aby on byl očitým svědkem. Musel být tedy propašován do varšavského ghetta. Informace, které přinesl byly nedostatečné, proto se rozhodl stát ukrajinským strážcem. Oblékl si uniformu, kterou Ukrajinci nosili a dostal se do Izbice Lubelské, která byla tranzitním táborem na cestě do Belžecu. Když se vrátil zpět připravil se na dlouhou cestu do Londýna, kam dorazil 25. listopadu 1942. Mikrofilm s klíčovými informacemi poslal do Londýna napřed. Tato tisková zpráva se potom stala pramenem k materiálu obsaženém v „New York Times“ – zpráva z 25. listopadu a v „The Times of London“ - zpráva ze 7. prosince. Karski se domníval, že se setká s Churchillem, ale nakonec se musel spokojit s Edenem, který ho přijal 23. února 1943. Zdržel se v Anglii několik měsíců a setkal se s mnoha vlivnými lidmi. Nic se však nestalo a celou tuto dobu pokračovala vraždící centra na východě ve své „práci“. Polská vláda se rozhodla poslat Karskiho do Spojených států, kam přijel 16. června 1943. Podařilo se mu setkat se s prezidentem Rooseveltem, ten však reagoval způsobem velmi podobným jako v Londýně. Pro spojence jsou prioritou válečné cíle, nejdříve musí zvítězit nad Německem a potom se bude řešit vše ostatní.

Dalším velmi známým případem útěku a podání svědectví je útěk Rudolfa Vrby (Waltera Rosenberga) a Alfreda Wetzlera z Osvětimi-Birkenau. Oba věděli, že dojde k deportaci maďarských židů a proto podali zprávu

maďarské zahraniční kanceláři v prvním týdnu května 1944. Deportace maďarských židů začaly od 15.května 1944 a pokračovaly do 9. července 1944. Bylo jich deportováno 437.000 a většina skončila hned po příjezdu do Osvětimi v plynových komorách.

Szumel Zygelbojm obdržel zprávu o konečné likvidaci varšavského ghetta, nacházela se v něm jeho žena a 16-ti letý syn. Jeho dopis adresovaný členům polské vlády v exilu stojí za to citovat:

„Odpovědnost za vraždu celé židovské populace včetně těch, kteří se zabili sami,za to celé jsou odpovědny všechny národy Spojenců a jejich vlády, ony neudělaly nic pro zastavení zločinu. Nemohu mlčet, nemohu žít když židé z Polska, kteří mě sem vyslali, byli zničeni. Moji kamarádi ve varšavském ghettu zemřeli hrdinskou smrtí v posledním boji se zbraněmi v jejich rukou. Neměl jsem tu čest padnout jako oni. Ale já patřím k nim do jejich hrobu – do jejich masového hrobu. Možná moje smrt je hlasitým křikem protestu proti lhostejnosti s jakou se svět dívá na zničení židovského světa, přihlíží a nic nedělá, aby to zastavil.“¹³⁾

Velký význam mělo svědectví Kurta Gersteina o plynových komorách.

Jeho příběh začíná, když se dozvěděl o zabíjení duševně chorých v Grafenecku, Hadamaru a jinde. Zajímal se o to hlavně proto, že jeho švagrová byla v Hadamaru násilně usmrcena. Podařilo se mu vstoupit do SS v roce 1941, protože absolvoval dvě vysoké školy, byl ihned přijat do technicko-lékařských služeb a přidělen do vůdcovského úřadu SS.

V červnu roku 1942 ho navštívil SS-Sturmfuehrer Guenther z říšského úřadu bezpečnosti (RSHA) a dal mu příkaz, aby ihned opatřil pro přísně tajnou věc 100 kg kyanovodíku. Tento jed musel potom odvézt na určené místo, které znal řidič auta.

O několik dnů později jeli do Prahy, potom do továrny v Kolíně, a dále s naloženým autem do Lublinu, kde je očekával SS-gruppenfuehrer Globocnik. Globocnik prohlásil, že celá záležitost je přísně tajná a kdo by mluvil, bude na místě zastřelen. Globocnik vysvětloval, že má v provozu tři

ústavy - bylo 17.srpna 1942. Belžec, Treblinku a Sobibor, další Majdanek u Lublinu je ve výstavbě. Kurt Gerstein měl příležitost prohlédnout si Belžec, Treblinku a Majdanek, jeho průvodcem nebyl nikdo jiný než policejní kapitán Wirth. Globocnik mu řekl, že jeho úkolem bude dezinfikovat obrovské množství textilií. Šlo o nastřádanou zásobu asi 40 miliónů kg, což představovalo 60 naložených nákladních vlaků. Dalším jeho úkolem měla být přeměna plynových komor, které pracují s výfukovými plyny, na lepší a rychlejší způsob provozu. Globocnik měl na mysli zřejmě kyanovodík. Když Kurt Gerstein navštívil Belžec, Wirth nebyl přítomen a tak mu SS-hauptsturmfuehrer Obermayer ukázal neochotně jen to nezbytné. Horký srpnový vzduch byl zamořen odporným zápachem a kolem bylo obrovské množství much. Na volném prostranství byla březová alej asi 150 m dlouhá, zprava i zleva ohraničená dvojitým ostnatým drátem s nápisy a směrovkami: „K inhalacím a koupelnám“. Před nimi byla budova označená „Badehaus“ a před ní vpravo i vlevo velké betonové květináče s pestrými květinami. Gerstein vystoupil po několika schodech, napravo i nalevo byly tři místnosti o rozměrech 5x5x1.90 m s dřevěnými vraty jako u garáží. Na zadní stěně místností byla velká těžká vrata. Na střeše budovy byla umístěna Davidova šesticípá hvězda z mědi a v průčelí byl umístěn nápis „Hackenholt - Stiftung“ (Hackenholtova nadace). Hackenholt obsluhoval naftové motory, byl to mechanik a technik, který toto zařízení budoval. Participoval rovněž na výstavbě nových plynových komor v Treblince a Sobiboru.

Druhý den ráno Gersteinovi oznámili, že za deset minut přijede transport. Skutečně za několik minut dorazil vlak z Lvova, měl 45 vagónů a v nich 6.700 lidí, při příjezdu bylo už 1.450 mrtvých. Ukrajinci vyháněli koženými biči lidi ven z vagónů a z tlampačů neustále řvali pokyny: *„Vysvléci donaha, vše odložit, cenné věci odevzdat u přepážky, boty pečlivě svázat.....Ani vlas vám nebude na hlavě zkřiven! Musíte jen uvnitř zhluboka dýchat, to otevírá plíce pro inhalaci. Je nutné se vyhnou*

nemocem a epidemiím.“ Komory se plnily, asi 700 až 800 lidí na 6x25 metrech čtverečních. Naftový motor však nefungoval, Gerstein zaznamenal, že porucha byla odstraněna až za 2 hodiny a 49 minut. Po 25 minutách již bylo mnoho lidí uvnitř plynových komor mrtvých, po 28 minutách žilo už jen několik lidí a po 32 minutách nežil už nikdo. Muži z pracovního oddílu otevřeli dveře na druhé straně komor a začali tahat ven mrtvá těla. Mezitím pobíhal kapitán Wirth, několik lidí z pracovního oddílu hledalo v rodidlech a konečnicích zlato, brillanty a cenné věci. Nahé mrtvolky odnášeli na dřevěných nosítkách do blízkých příkopů o rozměrech 100 x 20 x 12 m. Neexistovala evidence kolik lidí bylo zabito, čísla, která se udávala byla jen podle počtu vagónů. Ve svém svědectví Kurt Gerstein uvedl, že čísla udávaná britským rozhlasem nesouhlasí. Tvrdil, že ve skutečnosti zde zahynulo 2.500.000 lidí. Nejen židů, ale také Poláků a Čechů. Příští den jel Kurt Gerstein společně s kapitánem Wirthem do Treblinky. Na počest jejich příjezdu byl uspořádán banket. Zpět do Varšavy jel autem a dál pokračoval vlakem, nesehnal ovšem volné lůžko ve spacím voze. Na chodbě vlaku potkal tajemníka švédského velvyslanectví barona von Otter. Strávili noc společně na chodbě vlaku a Gerstein vše von Otterovi vyprávěl s prosbou, ať podá zprávu vládě a Spojencům. Potom se Gerstein a Otter setkali ještě dvakrát na švédském velvyslanectví. Otter sdělil Gersteinovi, že podal zprávu do Stockholmu, prý měla značný vliv na švédsko-německé vztahy. Gerstein se pokoušel podat zprávu také papežskému nunciovi v Berlíně. Ptali se ho však zda je voják, pak s ním jednání přerušili a vykázali ho. Potom věc vypravoval dalším a dalším lidem, mezi jinými také syndikovi katolického biskupa Berlína dr. Wintrovi, s výslovnou žádostí, aby o tom podal zprávu papežské stolici. Gerstein vypověděl, že má u sebe účty na 2.175 kg, ve skutečnosti šlo o 8.500 kg kyanovodíku, který by stačil na usmrcení osmi miliónů lidí.14)

Dříve než sdělil své svědectví Gerstein von Otterovi, dostaly se prakticky stejné informace díky neobvykle odvážnému činu a morálnímu přesvědčení jednoho Němce do rukou Spojenců. Informační zdroj opět narazil na úděsnou hradbu předsudků, rasismu, lhostejnosti a ekonomického sobectví ze strany jednotlivců zastávajících vysoké funkce v americké a britské vládě a ve Vatikánu.15)

V. PROCESY S PACHATELI

Na norimberském procesu, konaném hned po druhé světové válce, vystoupil Samuel Rajzman, aby podal svědectví o největším vyhlazovacím táboře Akce Reinhard, o Treblince. Otázky, tak jak mu byly kladeny, ukazovaly jak málo věděl tribunál o těchto zločinech. Podle jeho výpovědi trvala celá procedura od svlékání obětí po vstup do plynových komor 8-10 minut, u žen kvůli stříhání vlasů o něco déle. Na otázku soudu jak byly oběti sváženy do vyhlazovacího tábora, svědek odpověděl, že v převážné většině vlaky, jen židé z okolních vesnic nákladními auty.1)

Soudní procesy s vrahy z vyhlazovacích táborů Akce Reinhard však následovaly mnohem později. V roce 1959 západoněmecká vláda nabádala k rozsáhlému vyšetřování ve vyhlazovacích táborech Akce Reinhard. Belžec byl první identifikován jako velké vraždící centrum na východě. Z Belžecu se podařilo utéci více lidem, ale pouze dva sepsali své svědectví. Jedním z nich byl Roman Robak (Rudolf Reder) a druhá byla Sára Ritterbrand. Když začal soud paní Ritterbrand byla příliš nemocná na to, aby se zúčastnila soudu. Pan Robak, tehdy už 84-letý, přijel z Toronta. Proces s pachateli z vyhlazovacího tábora Belžec se konal v srpnu 1963 v Mnichově. Před soud předstoupili:

- Dubois Werner - řidič a mechanik
- Fuchs Erich - řidič a mechanik
- Girtzig Hans - šéf kantýny
- Gley Heinrich - řidič
- Juehr Robert - ošetřovatel
- Oberhauser Josef - spalování
- Schluch Karl – ošetřovatel
- Unverhau Heirich - asistent u plynových komor
- Zierke Ernst - řidič

V principu byli za viníky označeni ti, kteří vydávali rozkazy, a to byli Wirth a Hering, ti však před soudem nestáli. Na konci ledna 1964 soud skončil a všichni obžalovaní, s výjimkou Oberhausera, byli osvobozeni. Případ Oberhausera byl odložen a připravoval se s ním další soud. Tento muž byl už v roce 1948 jednou souzen, soud se konal v Magdeburku. Znovu postaven před soud byl v lednu 1965. Tentokrát však byla obžaloba lépe připravena, vyjádřila se ve smyslu, že v Magdeburku byl souzen za zločiny spáchané v rámci euthanázie, ne za zločiny z Belžecu, který tenkrát ještě nebyl známý.

Soudu se zúčastnil Wilhelm Pfannenstiel, dřívější SS-Standartenfuehrer, profesionální chemik, který navštívil Belžec společně s Kurtem Gersteinem. Oberhausera nebyl schopen identifikovat ani on, ani Rudolf Reder. Oberhauser záležitost příliš nekomentoval, jediné co uvedl, že to co přikázal Wirth, on provedl. Nakonec byl Oberhauser odsouzen na 4 roky a 6 měsíců, byl propuštěn po odpykání poloviny trestu. Vrátil se do Mnichova a pracoval jako barman v pivnici. Zemřel v roce 1979. 2)

Skoro ve stejné době jako soud v Mnichově proti mužům z Belžecu, se konal soud proti 12-ti členům Sonderkomanda v Sobiboru. Bylo mezi nimi také 5 mužů, kteří už byli obviněni v případě Belžec. Byli to:

- Robert Juehrs
- Erich Fuchs
- Werner Dubois
- Heinrich Unverhau
- Ernst Zierke

Soud v Hagenu začal 6.zářím 1965 a trval 15 měsíců, bylo během něj vyslechnuto 127 svědků. Na sklonku prosince 1966 soud vynesl 11 rozsudků. Původně jich mělo být 12, ale jeden z obžalovaných bývalý SS-Oberscharfuehrer Kurt Bolender spáchal ve své cele sebevraždu 2 měsíce před vynesením rozsudku. Pět z obžalovaných bylo zproštěno viny, ostatních šest bylo potrestáno tresty odnětí svobody v rozmezí 3-8 let. 3)

SS-mani sloužící v Treblince byli postaveni před soud v Duesseldorfu v roce 1964/65. Jejich jména zněla:

- Kurt Franz
- Hirtreiter Josef
- Horn Otto
- Matthes Arthur
- Mentz Willi
- Muenzberger Gustav
- Lambert Erwin
- Rum Albert
- Stadie Otto
- Suchomel Franz
- Miete August

Všem obžalovaným bylo mezi 50-74 lety. Tři z nich si už užívali penzi. Po válce byli všichni ve spojeneckých internačních táborech, nejpozději v roce 1946 z nich byli znovu svobodní muži.

Před tímto hlavním procesem byl už jednou předveden před soud Josef (Sepp) Hirtreiter. Během vyšetřování byl tázán na události kolem sanatoria v Hadamaru, odhalil některé informace o táboru smrti blízko Trawniki i o mužích dříve sloužících v Hadamaru v programu euthanázie a později v táborech smrti v Polsku. Byl vězněn a souzen ve Frankfurtu v roce 1951. Před soudem byl poznán přeživším Sawkem Warszawskim. Hirtreiter byl shledán vinným a odsouzen na doživotí.

Tento tzv. hlavní treblínský proces se konal mezi 12.říjnem 1964 a 24.srpnem 1965 a hlavní osobou mezi obžalovanými byl Kurt Franz, poslední velitel Treblinky. 4) Když byl zatčen a policie prohledala jeho byt, objevila album fotografií, ukazujících jeho zážitky z doby programu euthanázie a z doby působení v Treblince. Toto album neslo název, který mu sám přisoudil - „Schoene Zeiten“. Kurt Franz byl původní profesí kuchař, než se dostal do Treblinky připravoval jídlo v centrech euthanázie.

Na jaře 1942 byl přeložen do Lublinu, potom nejprve do Belžecu, později do Treblinky. Franz byl jedním z mnoha, kteří se aktivně podíleli na bití a střílení vězňů v Treblince a na brutálním zabíjení nemluvňat. Na jeho rozkaz byla složena treblinská hymna, která byla výsměchem určeným obětem. Konečný verdikt soudu zněl, vinný z vraždy nejméně 300.000 osob, dále dalších 35-ti vražd a jednoho pokusu o vraždu. Za tyto své činy byl Kurt Franz odsouzen na doživotí. 5)

Soud odjel dokonce několikrát vyslechnout svědky do ciziny, mnoho lidí se totiž obávalo vrátit zpátky ve svých vzpomínkách a odmítli přijet. Před soudem bylo vyslechnuto 130 svědků, svůj příběh vypověděl i Richard Glazar. Předložil rovněž plán Treblinky, který nakreslil po svém návratu v roce 1945, kdy měl vše ještě čerstvě v paměti. Zmínil se o transportech z Balkánu, počet deportovaných těmito transpoty odhadoval asi na 18-20 tisíc. Uvedl, že si pamatuje na červen 1943, kdy přijel cikánský transport, jednalo se asi o 300 lidí, kteří byli ihned zplynováni.6) Předseda soudu dával předčítat zprávy velitele SS a policie v Lublinu Globocnika, posílané Himmlerovi, o výsledcích Akce Reinhard. Výkaz z listopadu 1943 uvádí shromážděnou pozůstalost zlikvidovaných židů z Generálního gouvernementu:

- 53 milionů říšských marek v hotovosti
- 1,4 milionu v cizích valutách
- 1.800 kg zlata
- 10.000 kg stříbra
- textilie v hodnotě 39 milionu říšských marek

Celková suma byla spočítána na 178 milionů říšských marek, z toho polovina byla označena jako pocházející z Treblinky. Hodnota peněz a ostatních cenností, které protekly různými rukama na černo není do této sumy samozřejmě počítána. Skutečná suma by musela být mnohem větší.7)

Ostatní obžalovaní obdrželi tresty, které se nedají srovnat s koncem procesu s pachateli z Belžecu. Matthes byl odsouzen na doživotí, Miete na doživotí, Mentz na doživotí, Muenzberger na 12 let, Stadie na 7 let, Suchomel na 6 let, Lambert na 4 roky, za tři dny po přijetí rozsudku však stál opět před soudem, kvůli svému působení v Sobiboru. Franz Rum byl odsouzen na 3 roky vězení, ovšem ještě před nastoupením trestu zemřel. Otto Horn byl zproštěn viny.8) V rozsáhlém odůvodnění rozsudku je řečeno, že ti kdo jsou odsouzeni na doživotí, se s příkazy vnitřně ztotožňovali a vykonávali je jako vlastní vůli. Nepodnikli žádný pokus dostat se z Treblinky na jiné místo, s výjimkou právě osvobozeného Richarda Horna, který to učinil s úspěchem.9)

Druhým treblinským procesem byl soud s Franzem Stanglem, velitelem Treblinky, který byl v únoru 1967 zatčen v Brazílii v Sao Paulu. Odhalil ho vedoucí Židovského dokumentačního střediska ve Vídni Simon Wiesenthal, který měl k dispozici tisíc stran dokumentace o jeho zločinech. O Stanglovo vydání z Brazílie žádalo Rakousko, které ho chtělo postavit před soud, polská úřední místa oznámila, že Stangl má být vydán Polsku, protože většinu svých zločinů spáchal na území Polska.10) Brazílská vláda nakonec Stangla vydala německé justici, ale pod podmínkou, že Stangl nebude souzen tvrději než by mohl být souzen podle brazilského práva. Ministerský prezident severního Porýní-Vestfálska ujistil, že jestliže bude Stangl odsouzen na doživotí, bude trest změněn milostí na trest časově ohraničený. K tomu však museli být ujistěni němečtí občané, že bude vydán do Rakouska, kvůli svému podílu na programu euthanázie. Proces proti mužům euthanázie se měl totiž právě konat v Rakousku.11) Stangl byl převezen do západního Německa, soud s ním začal 13.května 1970 v Duesseldorfu, už 22.července byl shledán spoluzodpovědným ze smrti 900.000 lidí během svého působení na postu velitele Treblinky. Byl odsouzen na doživotí, zemřel na srdeční infarkt příliš brzo, už v roce 1971.12)

Bývalý Stanglův kolega Kurt Franz se Stangla veřejně zastával, v červenci 1970 vyšel v Sueddeutsche Zeitung článek, ve kterém Kurt Franz prohlašuje: „*Já nejsem žádný vrah židů a Stangl není také žádný vrah židů*“. Kurt Franz byl před soud se Stanglem předvolán jako svědek. Jeho žádost o revizi jeho rozsudku z Duesseldorfu roku 1965 byla zamítnuta.¹³⁾ Richard Glazar svědčil také proti Stanglovi. Vypovídal, že Stangl byl neosobní vrah, moc často se neukazoval, držel si od všeho odstup. Ostatní vraždili a mučili, ale jemu bude zřejmě těžké dokázat jedinou individuální vraždu. To však nic nemění na jeho odpovědnosti. Jeho nejoblíbenějším místem byl asi pětimetrový val mezi táborem 1 a táborem 2, odtud měl výborný přehled a tam se sám procházel a pozoroval. Vypadal jako hradní pán, který obchází své panství a kontroluje. Jednou Kurt Franz prováděl mučení dvou vězňů, kteří se pokusili o útěk. Svlékl je do naha a nechal je pověsit hlavou dolů na trám, upevněný mezi dvěma borovicemi. Franz Paul Stangl neřekl ani slovo, jen stál opodál a díval se.¹⁴⁾ Na tuto část výpovědi Stangl přísahal, že nikdy žádnou takovou příhodu neviděl a že by v žádném případě nesnesl ani pohled na toto mučení.¹⁵⁾

Všechny noviny přinesly o procesu zprávu, v mnoha bylo uvedeno jméno Richarda Glazara a údaje z jeho výpovědi. Když se probírám těmito články, všechny se nachází v Národním archívu ve fondu Pozůstalosti Richarda Glazara, vlastně až teď si uvědomuji, že díky jeho výpovědím před soudem se lidé dozvěděli o Treblince mnoho informací, v době, kdy do vydání jeho knihy zbývalo ještě dvacet let.

Osudy některých bývalých ukrajinských strážců, kteří sloužili v Treblince byly různé. Jeden z nich Fedor Fedorenko byl deportován ze Spojených států, kam emigroval, do Sovětského svazu. V Sovětském svazu byl v červnu 1986 postaven před soud v červnu 1986 a odsouzen k trestu smrti.¹⁶⁾ Dalším z nich byl Ivan Demjanjuk, proces s ním se uskutečnil

v Jeruzalémě roku 1986. Jeho přezdívka v táboře zněla „Ivan Hrozný“ a jeho chování tomuto jménu odpovídalo.

Obžalovaný Ivan Demjanjuk se narodil v roce 1920 na Ukrajině, před svým povoláním do armády pracoval jako traktorista. V zimě 1940-1941 vstoupil do sovětské armády a v roce 1941 byl během bojů zraněn. Do uzdravení vystřídal různé nemocnice na frontě. Na konci roku 1941 byl poslán na Krym, kde se dostal do německého zajetí. Byl odtransportován do tábora válečných zajatců v Rovně na západní Ukrajině, bylo to území, které bylo v té době pod kontrolou německé armády. Ne později než 19.července 1942 byl převezen do tréninkového tábora Trawniki. Dostal číslo 1393. Začátkem října 1942 byl převelen do Treblinky, kde sloužil 11 měsíců. Během této doby byl na krátkou dobu také v Sobiboru. Hned po svém příjezdu do Treblinky byl přidělen do tábora 2, do vyhlazovací části. Hrál významnou a hlavně aktivní roli při vyhlazovacím procesu. Stál u vstupu do plynových komor, někdy ozbrojený bajonetem nebo mečem, někdy bičem nebo železnou rourou. Mučil oběti na jejich cestě na smrt, bodal je do různých částí jejich těl a trhal části masa z jejich těl. Po nacpání lidí do plynových komor, obsluhoval motory, které vháněly výfukové plyny dovnitř komor. Čas od času si vybral nějakou oběť na mučení.

V protokolu následuje výčet vražd a mučení u konkrétních případů, o kterých vypověděli svědci. Byl odsouzen ze zločinu proti židovskému národu, ze zločinu proti lidskosti, z válečných zločinů, zločinu proti persekovaným osobám.17) Výpověď svědka Elijahu Rosenberga z 11. května 1976 v Ashdodu, Izrael uvádí jeden z příkladů mučení obětí: „*Z ghetta ve Varšavě jsem přijel do vyhlazovacího tábora Treblinka v den židovského Nového roku 1942. Byl jsem v táboře do povstání 2.8.1943.....Mojí prací bylo.....tahat zplynované muže, ženy a děti z plynových komor..... Transporty přijížděly do tábora 1, odsud, už nazí, byli židé hnáni skrze šlauch do tábora 2. Už ve šlauchu stáli na obou*

stranách Ukrajinci s bajonety na puškách a mlátili a ubližovali obětem.....Dva Ukrajinci Ivan a Nikolaj pracovali s dieselovými motory, které vháněly plyn do komor. Ivana jsem viděl v Treblince do posledního dne. Pamatuji si jeden případ z tisíce. Vytáhl ze šlauchu jednoho žida s plnovousem a strčil jeho hlavu mezi ostnatý drát a začal ho ošklivým způsobem bičovat. Od bolesti se muž prohýbal a ostnatý drát se mu stále více zařezával do krku. Ivan ho mlátil až do jeho udušení.“(18)

Richard Glazar reagoval dopisem na článek od Gitty Sereny, který vyšel ve Weltwoche č.1, 5.ledna 1989 v souvislosti s Demjanjukovým procesem. Opravuje dvě tvrzení Gitty Sereny, například není pravda, že Treblinka byla hned po povstání zrušena, několik dřevěných baráků shořelo, ale nepodařilo se zničit zděné plynové komory. Treblinka měla omezený provoz oproti dřívější době, ale ještě se zde plynovalo, až v listopadu 1943 byl konečně tábor zrušen. Dále není pravda, že po transportech v lednu/únoru 1943 prakticky skončily masové vraždy. V březnu 1943 bylo do Treblinky deportováno a ihned zplynováno 24 tisíc židů z Balkánu, ze sběrného tábora v Soluni. V květnu/červnu 1943 byli deportováni do Treblinky židé, kteří zbyli ve varšavském ghettu. Richard Glazar poslal svou zprávu o Treblince do Jeruzaléma v souvislosti s Demjanjukovým procesem. Nikdo mu však neodpověděl.(19)

Od konce druhé světové války se velmi dlouho prosazovala představa, že mezi zločiny jež spáchaly Himmlerovy jednotky SS a „válečnými akcemi“ jež na východě prováděli němečtí vojáci není žádná souvislost. Představa nic netušících německých vojáků o zločinech jednotek Einsatzgruppen byla v Norimberku prosazována nejen vojenskými, ale i dalšími představiteli včetně Speera. Generálové přiznávali svou zodpovědnost, pokud šlo o „kommissar befehl“, všichni však popírali jakoukoliv souvislost s vražděním židů. Rozhodně trvali na tom, že šlo o záležitost SS a ne Wehrmachtu.(20)

ZÁVĚR

Během prvního roku od zahájení vyhlazování polských židů žijících na území Generálního gouvornementu bylo v Akci Reinhard vyvražděno 75 - 80% židovských obyvatel, tj. cca 2.000.000 lidí. Část z nich byla postřílena pohotovostními komandy a většina zavražděna v plynových komorách Belžecu, Sobiboru a Treblinky. Na území SSSR vyvraždili Němci přes 2.000.000 židů, šlo o popravy zastřelením a zplynování v plynových autech.1) V době, kdy začaly se svým „provozem“ vyhlazovací tábory Akce Reinhard, na východě stále pokračovalo střelení pohotovostními komandy.

Více než 850.000 židů bylo zavražděno v táboře smrti Treblinka v období mezi červencem 1942 a srpnem 1943. Nejvíce obětí pocházelo z Generálního gouvornementu a z distriktu Bialystok. Ostatní oběti pocházely z Německa, Rakouska, Čech, Slovenska, Soluně a jiných oblastí Balkánu. Stovky cikánů byly rovněž zavražděny v lazaretu a v plynových komorách Treblinky.2)

Více než 550.000 židů bylo zavražděno ve vyhlazovacím táboře Belžec, více než 200.000 židů v plynových komorách vyhlazovacího tábora Sobibor. Údaje jsou pouze odhady, často se v různých publikacích liší. Rok 1942 byl obdobím, kdy bylo zavražděno nejvíce židů.3)

Údaje o počtu vězňů, kteří prošli koncentračními tábory jsou značně nepřesné. Do Sobiboru se dostalo podle 10.000 Čechů a 26.000 Slováků, do Treblinky 18.000 Čechů, údaje o Belžecu nejsou uvedeny.4)

Po osvobození Lublinu, v červenci 1944, ustanovil Polský výbor národního osvobození polsko-sovětskou komisi k vyšetření nacistických zločinů, které byly spáchány v lublinském táboře Majdanek. Na základě některých zachráněných akt z tábora, výpovědí svědků a soudní lékařské expertízy vydala komise zprávu už v září 1944. Popisovala hlavně smíšený tábor

Majdanek, z hlediska jeho struktury, rozvrstvení vězňů, jejich existenční podmínky, poprav, zařízení pro hromadné vraždění a způsob jejich fungování, loupení majetku, bilance lidských ztrát a to jak nacisté zastírali své zločiny. Byla publikována v sedmi jazykových verzích a informovala světové veřejné mínění ještě v době kdy válka pokračovala.

Velkým krokem kupředu bylo ustanovení vědecké rady při Společnosti péče o Majdanek v r. 1961. Úkolem rady bylo rozvíjet a koordinovat bádání o historii hitlerovských zločinů na Lublinsku. Vzniklo periodikum „Zeszyty Majdanka“. Touto problematikou se zabýval J. Marszalek. 5)

Na začátku své práce jsem si položila několik otázek, pokusím se nyní zhodnotit jaké výsledky a poznání mi moje práce přinesla.

V Treblince a v Sobiboru proběhlo povstání, ve třetím vyhlazovacím táboře Belžec, který se stavěl jako první z táborů Akce Reinhard a byl také první nacisty zrušen, povstání nebylo. Mám nyní na mysli revoltu, která by byla srovnatelná s povstáním v Treblince a Sobiboru, kdy by byl tábor zničen a pracovní komanda židů by uprchla. V Belžeci se to nestalo. K povstání, které se odehrálo v Treblince a v Sobiboru přispělo několik věcí. Za prvé, Němci přestali neustále měnit složení židovských pracovních komand, protože to pro ně bylo výhodné. Zapracovaný personál je lepší, pracuje mnohem produktivněji než lidé, kteří přijdou jako noví a nevědí co vlastně mají dělat. Došlo tedy k určitému ustálení kolektivu. V kolektivu vždy vznikají sociální vazby, přátelství, lidé, kteří vymyslí a navrhnu co vylepšit na současné situaci, v případě vyhlazovacího tábora jak se dostat ven, jak se vzepřít. Kolektiv je vždy silnější než jednotlivci. Dále musíme brát v úvahu časový faktor. Kolektiv musí kooexistovat určitou dobu, aby byl schopen provést akci jako byla revolta v Treblince a Sobiboru. Myslím, že kdyby existoval Belžec delší dobu, zcela určitě by se v něm odehrálo něco podobného jako v Treblince a v Sobiboru. O jeho zrušení bylo rozhodnuto dříve, za ním by následovalo zrušení dalších dvou táborů, protože tábory již více méně splnily svůj úkol a v té době už fungoval naplno největší

smíšený tábor Osvětim-Březinka, který již plně uspokojoval potřeby nacistů. Rozdílem mezi dvěma tábory, ve kterých židé uskutečnili povstání a mezi Belžecem, je, že v Belžeci byli SS-mané ubytovaní mimo prostor tábora. Tato věc myslím je velmi významná, když mluvíme o možné revoltě. Díky této skutečnosti, byla revolta v Belžeci mnohem hůře proveditelná.

Ve vzpomínkách a svědeckých fondu Testimonies z archívu Yad Vashem jsem našla informaci pro mne zcela novou. V odborné literatuře je uváděno, že kdo překročil brány vyhlazovacích táborů Akce Reinhard, nemohl se již nikdy dostat ven, samozřejmě nepočítám možné útky, kterých se několik uskutečnilo. Z dokumentů fondu Testimonies jsem zjistila, že to není pravda. Stalo se, ne jednou, že židé přivezení do Sobiboru, strávili v táboře jednu noc čekáním a ráno byli transportováni do jiného pracovního tábora. Dokonce i Richard Glazar byl pevně přesvědčen, že je to nemožné. Znamená to snad, že vyhlazovací tábory nebyly chráněny před únikem informací tak přísně jak se předpokládalo? O faktu, zda transporty ze západní Evropy jezdily vždy jen osobními vozy, zatímco transporty z východu v dobytčácích, můžeme pochybovat. Je pravda, že podmínky transportu z východu a ze západu byly naprosto odlišné a nesrovnatelné. Do dobytčáků, které jezdily z východu, nacisté nacpali velmi často více lidí než bylo únosné, mnoho lidí cestou zemřelo právě díky těmto úděsným podmínkám. Tyto lidské tragédie se v transportních vlacích ze západu neodehrávaly. Nedošla jsem k jednoznačnému závěru, často však literatura uvádí, že ze západu přijížděly rovněž dobytčí vagóny. V převážné většině však lidé ze západu jezdili osobními pouze uzamčenými vlaky. Richard Glazar uvádí, že jel z Terezína zamčeným osobním vlakem, který byl plný tak, že někteří museli sedět na svých zavazadlech, ale nic horšího. Holandští židé jedoucí do Sobiboru měli ve svém transportu dokonce jídelní vůz, dámy se líčily, aby snad nepřijely na místo neupravené.

Odpověď na otázku zda Spojenecké vlády věděly o tom co se v polsku s židy děje, jsem našla zcela jednoznačnou. Zpráv, které informovaly o situaci v Polsku, je záplava, vyplývá z nich, že Spojenecké vlády byly informovány dokonce už v roce 1942. K akci z jejich strany však nedošlo. Existují letecké snímky Osvětimi, na kterých ovšem mnohem zajímavější pro Spojence byla tzv. Osvětim III-Monowitz, kde se nacházela továrna pro potřebu I.G.Farbenindustrie. Plynovým komorám v Osvětimi II-Březince pozornost věnována nebyla, přesto, že se na snímku nachází rovněž. Své jednání Spojenecké vlády ospravedlňovaly dvěma způsoby, za prvé, zprávy jsou nedostatečně podložené, není možné je považovat za pravdivé, jelikož neexistují jednoznačné důkazy. Za druhé, prvořadé jsou válečné cíle, tedy porážka Německa, teprve později se bude řešit všechno ostatní. Spojenecké vlády nemohou dopustit, aby vyvolaly zdání, že válka je vedena za osvobození židů. V této souvislosti se mi znovu vybavuje Raul Hilberg, ve své knize Pachatelé, oběti a diváci. Můžeme z lidského hlediska pochopit, že kdo nemohl nic udělat byl divákem. Můžeme rovněž pochopit lidský strach, kdy někdo mohl pomoci, ale nepomohl, protože by tak ohrozil život celé své rodiny a proto byl také divákem. Otázkou však zůstává, zda ten kdo mohl pomoci a nepomohl není více pachatelem než divákem? Teď mou pozornost obracím právě ke Spojeneckým vládám, které mohly minimálně vybombardovat plynové komory v Osvětimi a možná zabránit nebo alespoň zčásti zabránit například zplynování čtyřset tisíc maďarských židů. Myslím, že zde zůstává jeden z otazníků do budoucnosti. Téma, o kterém zcela jistě ještě uslyšíme.

V úvodu k mé práci věnuji pozornost pohledu na pachatele holocaustu, tímto tématem se zabýval Daniel Goldhagen a Christopher Browning. Po hodinách práce strávených nad tématem vyhlazovacích táborů musím konstatovat, že chování některých pachatelů je velmi překvapivé a často nepochopitelné. Mám na mysli primární pachatele, ti co stáli u vchodu do plynových komor nebo stříleli židy do zátylku. Bylo naprosto lhostejné zda

to byli Němci nebo příslušníci jiného národa, Ukrajinci, Lotyšci, Litevci. Jediné přirovnání, které mne napadá je nekonečná lidská krutost. Stačí uvést příklad Ivana Demjanjuka, který stál u vchodu do plynových komor, mohl tam pouze stát a neztěžovat osud obětí, které šly stejně na smrt. Pro něj však bylo potěšením sadisticky týrat oběti, proč? Nebyl sám, takových příkladů by se dalo uvést více. Možná bez Němců by nebylo holocaustu, jak tvrdí Daniel Goldhagen, ale lidská krutost není věcí národnosti. Lidská krutost totiž nezná hranice. Důležitější než národnost je myslím situace, ve které se jedinec nachází, jaká byla jeho výchova, jaké je jeho ukotvení ve společnosti.

Na závěr si neodpustím ještě pár slov o Richardu Glazarovi. Díky tomu, že jsem měla nyní znovu příležitost ponořit se do tohoto neobyčejného příběhu, jsem si uvědomila, že Richard Glazar v Treblince zůstal i po válce. Člověk, který prožil něco co je za hranicemi lidství, něco co už by vlastně ani nemělo patřit na tento svět, překročí bludný kořen. Celý zbývající život bloudil v kruzích Treblinky. Na sto způsobů o Treblince mluvil, na sto způsobů o Treblince psal, na sto způsobů o Treblince snil. Existují dva typy lidí, první po prožití podobných hrůz odmítají o věci znovu mluvit, protože si myslí že jim to umožní zapomenout. Druzí o věci mluví a tím prokazují službu světu, podávají svědectví, jako varování, aby se podobné věci už neopakovaly. Ani jedni ani druzí však nejsou schopni zapomenout. Mnoho lidí s podobnými zkušenostmi končí sebevraždou, stejně jako Richard Glazar, možná i s pocitem křivdy okolního světa, který je nepochopil. On je však nemohl pochopit, neboť to co se stalo v Treblince nebo na podobných místech je za hranicemi světa normálně žijících lidí.

Podle Raula Hilberga je holocaust konečný bod historie ve vývoji antisemitismu, ve vývoji vztahu společnosti k židům. Dle mého názoru je holocaust spíše vyvrcholením staletí kumulované nenávisti vůči židům. Holocaust však rozhodně není koncem antisemitismu, ten z povrchu

zemského nezmizel a dále bude procházet svým vývojem. Někdy je až překvapující jak mohou lidé, velmi často inteligentní a vzdělaní, reagovat jako antisemité a mít v sobě znovu stejné předsudky a nenávisť. Lidé jsou nepoučitelní.

POZNÁMKY

ÚVOD

- 1) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, článek z května 1995 „Aproximace čili přiblížení. Zkušenosti z přednášek, výpovědí a rozprav o holocaustu“.
- 2) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Literární noviny č. 48, 1966.
- 3) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Tagesanzeige 6.11.1986.
- 4) GOLDHAGEN Daniel, Hitlerovi ochotní kataní, Praha, LN 1997, s. 9-27.
- 5) BROWNING Christopher R., Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku, Praha, Argo 2002, s. 162-170.
- 6) HILBERG Raul, Pachatelé, oběti a diváci. Židovská katastrofa 1933-1945, Praha, Argo 2002, s. 11-13.
- 7) KUČERA Ondřej, Adolf Hitler – produkt doby nebo hybatel událostí? Glosy. Info, 16. květen 2005.

Krátký pohled do minulosti

- 1) JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 39.
- 2) Tamtéž, s. 133-5.
- 3) Tamtéž, s. 144.
- 4) Tamtéž, s. 159-160.
- 5) PĚKNÝ Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha, Sefer 1993, s. 35.
- 6) JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 200-224.
- 7) Tamtéž, s. 238-240.
- 8) BARNAVI Eli, Atlas universálních dějin židovského národa, Praha 1995, s. 138-9.
- 9) JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 297-8.
- 10) Tamtéž, s. 308.
- 11) KREJČOVÁ Helena, NOSEK Bedřich, Židé v českých zemích, Praha 1995, s. 11-12.
- 12) JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 333.
- 13) KREJČOVÁ Helena, NOSEK Bedřich, Židé v českých zemích, Praha 1995, s. 13.
- 14) JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995, s. 366-373.
- 15) Tamtéž, s. 375-8.
- 16) GOLDHAGEN Daniel, Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 57-81.

- 17) BARNAVI Eli, Atlas universálních dějin židovského národa, Praha 1995, s.186.
- 18) Tamtéž, s. 190.
- 19) KREJČOVÁ Helena, NOSEK Bedřich, Židé v českých zemích, Praha 1995, s. 14-15.
- 20) BARNAVI Eli, Atlas universálních dějin židovského národa, Praha 1995, s. 210-211.

Adolf Hitler a vývoj směřující ke „konečnému řešení“

- 1) Elektronická média: <http://blog.lide.cz/werunkaa.k/holocaust/>
- 2) Konference v Evianu se sešla v červenci 1938 z iniciativy prezidenta Roosevelta, 32 států zde projednávalo problém židovských uprchlíků.
- 3) Elektronická média: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general9>
- 4) BREITMAN Richard, Architekt „konečného řešení“. Himmler a vyvraždění evropských židů, Praha, Argo 2004, s. 136-137.
- 5) Tamtéž, s. 146-157.
- 6) Elektronická média: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general9>
- 7) Elektronická média: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general8>
- 8) ROSEMAN Mark, Setkání ve vile u jezera, Praha 2003, s. 9-11.
- 9) Tamtéž, s. 135-138.
- 10) KÁRNÝ Miroslav, „Konečné řešení“. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha, Academia 1991, s. 82.
- 11) KREJČOVÁ Helena, NOSEK Bedřich, Židé v českých zemích, Praha 1995, s. 16-17.

Výcvik profesionálních vrahů

- 1) Elektronická média: <http://blog.lide.cz/werunkaa.k/holocaust/>
- 2) SCHARSACH Hans-Henning, Lékaři a nacismus, Praha, Themis 2001, s. 63-65.
- 3) Elektronická média: <http://www.deathcamps.org/euthanasia/>
- 4) Elektronická média: <http://blog.lide.cz/werunkaa.k/holocaust/>
- 5) SCHARSACH Hans-Henning, Lékaři a nacismus, Praha, Themis 2001 s. 108-109.
- 6) Elektronická média: <http://www.deathcamps.org/euthanasia/>
- 7) SCHARSACH Hans-Henning, Lékaři a nacismus, Praha, Themis 2001, s. 72-73.
- 8) SERENY Gitta, Albert Speer: Zápas s pravdou, Praha 1998, 121-135.
- 9) ZEHETHOFER Florian, Das Euthanasieproblem im Dritten Reich am Beispiel Schloss Hartheim (1938-1945), Berlín 1986, s. 21-22.

- 10) GLAZAR Richard., Systém a krátká historie nacistických táborů koncentračních a vyhlazovacích, In: Židé v novodobých dějinách, sborník uspořádal V. Veber, Praha 1997, s. 69.
- 11) LEVY A., Simon Wiesenthal a jeho případy, Praha 1996, s. 260-266.
- 12) Tamtéž, s. 267.
- 13) BARNAVI E., Atlas universálních dějin židovského národa, Praha 1995, s. 233.
- 14) LEVY A., Simon Wiesenthal a jeho případy, Praha 1996, s. 260-266.
- 15) Tamtéž, s. 282-285.
- 16) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s.16.
- 17) LEVY A., Simon Wiesenthal a jeho případy, Praha 1996, s. 260-266.
- 18) Elektronická média: <http://www.deathcamps.org/euthanasia/>
- 19) LEVY A., Simon Wiesenthal a jeho případy, Praha 1996, s. 260-266.
- 20) Elektronická média: <http://blog.lide.cz/werunkaa.k/holocaust/>

Jednotky Einsatzgruppen

- 1) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York, 1993, s. 36.
- 2) PINCHUK B., Sovietisation and the Jewish Response to Nazi Policies of Mass Murder. In: Jews in Eastern Poland on the USSR 1939-46, University of London 1991, s. 14.
- 3) ROZENBAUM W., The Road to New Poland: Jewish Communists in the Soviet Union 1939-46. In: Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46, University of London 1991, s. 214.
- 4) KRAUSNICK H., Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938-1942, Stuttgart 1981, s. 27-28
- 5) GRUENBERG K., Hitlerova černá garda, Praha, Svoboda 1981, s 239.
- 6) GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 147-8.
- 7) GRUENBERG K., Hitlerova černá garda, Praha, Svoboda 1981, s.250.
- 8) KRAUSNICK H., Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938-1942, Stuttgart 1981, s. 31-32.
- 9) GRUENBERG K., Hitlerova černá garda, Praha, Svoboda 1981, s 254-255.
- 10) GOLDHAGEN D., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 152-153.
- 11) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York 1993, s. 63-69.
- 12) VAJDL K., SS v akci, Praha, Naše vojsko 1960, s. 627-629.
- 13) GILBERT M., The holocaust - The Jewish tragedy, London 1986., s.155-7.
- 14) GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 154-6.

- 15) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York 1993, s. 63-69.
- 16) GOLDHAGEN D., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 154-156.
- 17) GILBERT M., The holocaust - The Jewish tragedy, London 1986, s. 172-4.
- 18) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York 1993, s. 80-85.
- 19) GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 170.
- 20) GILBERT M., The holocaust – The Jewish tragedy, London 1986, s.170.
- 21) LANZMANN C., Shoah – Mit einem Vorwort von Simon de Beauvoir, Duesseldorf 1986, s. 26-7.
- 22) KLES Ernst, DRESSEN Willi, „SCHOENE ZEITEN“. Judenmord aus der Sicht der Taeter und Gaffer., Frankfurt am/M., 1988, s. 94-5.
- 24) GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s.183.
- 25) Tamtéž, s. 188.
- 26) Tamtéž, s. 195-7.
- 27) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York 1993, s. 124-9.
- 28) ARAD Yitzhak, Belzec, Sobibor, Treblinka, University Indiana 1987, s. 10-11.
- 29) GILBERT M., Atlas of the Holocaust, 1993, New York 1993, s. 104-5.
- 30) GOLDHAGEN D., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s.157-160.

Lublinská oblast a organizace Akce Reinhard

- 1) Zpráva z 22.listopadu 1939 o inspekční cestě Arthura Seyss-Inquarta Polskem. Norimberský dokument 2278-PS, IMT, sv. XXX, s. 95.
- 2) WYSOK Wieslaw, SCHWARZ Matthias, Vom Paradies zur Hoelle, Lublin 1993, s. 57-59.
- 3) KÁRNÝ Miroslav, Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha, Academia 1991, s. 39-46. O této problematice také Borák M., Transport do tmy. První deportace evropských židů., Ostrava 1994.
- 4) Elektronická media: www.deathcamps.org/belzec/labourcamps.html
- 5) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 22
- 6) MARSZALEK J., Majdanek, Varšava 1981, s. 17-21.
- 7) HILBERG Raul, Pachatelé, oběti, diváci, Praha, Argo 2002, s. 44-5.
- 8) Die Ermordung der Europaeischen Juden. Eine umfassende Dokumentation des Holocaust 1941-1945., Mnichov 1990, s. 78.
- 9) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 24.
- 10) Tamtéž, s. 27-29.

- 11) Tamtéž, s. 24.
- 12) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 17.
- 13) Tamtéž, s. 5-6.
- 14) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 29.
- 15) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 5-6.
- 16) RUECKERL A., NS-Vernichtungslager im Spiegel deutscher Strafprozesse. Belzec, Sobibor, Treblinka, Chelmno, Mnichov 1977, s 125-6.
- 17) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 29

Budování vyhlazovacích táborů

- 1) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 7.
- 2) Tamtéž, s. 4.
- 3) HRADSKÁ Katarína, Hľadanie minulosti, In: Terezińské listy 23/95, Památník Tereziń 1995, s. 93.
- 4) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 6-7.
- 5) Tamtéž, s. 10.
- 6) Tamtéž, s. 8.
- 7) HILBERG Raul, The Destruction of the European Jews, New York 1985, s. 228.
- 8) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 40-42.
- 9) GROSSMAN Vasilij, Cesty a osudy, Praha 1970, s. 184-8.
- 10) HILBERG Raul, The Destruction of the European Jews, New York 1985, s. 228.
- 11) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 47-53.

Transporty

- 1) L.G.Koblentz. 9 Ks 2/62 a 3/65. Obžaloba a rozsudek proti Georgu Albertu Wilhelmu Heuserovi a dalším obžalovaným. In: Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Toetungsverbrechen 1945-1966. Svazek XIX, Amsterdam 1978. Případ 552, s.193, 195.
- 2) ADLER H.G., Tereziń 1941-1945, Brno 2003, s. 87.
- 3) TSUR Jakov, Osud transportu AAy, In: KÁRNÝ Miroslav, Terezińské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 41-43.

- 4) WITTE Peter, Poslední zprávy deportovaných transportem Ax, In: KÁRNÝ Miroslav, Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 53-56.
- 5) ADLER H.G., Terezín 1941-1945, Brno 2003, s. 96.
- 6) Tamtéž, s. 79-85.
- 7) MORESHET ARCHIVES GIVAT CHAVIVA, D.1.5705, HPMO sign. RSHA f. 128.
- 8) Elektron. média: www.deathcamps.org/reinhard/slovakia%20transports.html
- 9) VHA, 20-32/44, f. 683-4. Velká Británie –Nedatovaná zpráva čs. provenience z druhé světové války o deportaci židů ze Slovenska.
- 10) DZIADOSZ Edward, Koncentrační tábor Majdanek, In: Terezínké listy, č. 15, rok 1986/87, Památník Terezín 1987, s. 3.
- 11) Touto problematikou se zabývá Gudrun Schwarz ve své knize: Die nationalsozialistischen Lager, Frankfurt am/M., 1996.
- 12) DZIADOSZ Edward, Koncentrační tábor Majdanek, In:Terezínské listy č. 15, rok 1986/87, Památník Terezín 1987, s. 5.
- 13) LANZMANN Claude, ŠOA – Zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 126-127.
- 14) Tamtéž, s. 118-128.
- 15) Tamtéž, s. 124-127.
- 16) HILBERG Raul, Pachatelé, oběti, diváci, Praha, Argo 2002, s. 31.
- 17) NA, JD-I/2-4, Seznam materiálů k řešení židovské otázky, který zaslala ludwigsburgská centrála pro stíhání válečných zločinů Čs. vládní komisi dne 7.11.1966. Přípis Čs. vládní komise je uložen pod čj. SE-804/50-66.
- 18) GILBERT Martin, Atlas of the Holocaust, New York 1993, s. 90.
- 19) SANDKUEHLER T., Endloesung in Galizien. Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941-1944, Bonn 1996.
- 20) EISENBACH A., Hitlerowska polityka zagłady żydów, Warszawa 1961, s. 315-318.
- 21) SANDKUEHLER T., Endloesung in Galizien. Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941-1944, Bonn 1996.
- 22) Elektronická média: www.jewishgen.org/Yizkor/belzec/bel1004.html
- 23) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s.15.
- 24) SERENY Gitta, Into That Darkness. An Examination of Conscience, London 1974, s. 110-113.
- 25) YAD VASHEM, Testimonies 033/425.
- 26)) WITTE Peter, Poslední zprávy deportovaných transportem Ax, In: KÁRNÝ Miroslav, Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996, s. 60-64.
- 27) Bericht eines unbekanntes slowakischen Juden vom 17.8.1942, In: SCHELVIS Jules, Eine Reise nach Sobibor, Tricht 1984.

- 28) Elektronická média: www.deathcamps.org/reinhard/sobibortransports1.html
- 29) Elektronická média: www.deathcamps.org/reinhard/deportfrance.html
- 30) CÍLEK Roman, Holocaust.....a Bůh tehdy mlčel, Český Těšín 2003, s. 164-5.
- 31) Das Tagebuch des Adam Czerniakow 1939-1942, Muenchen 1986, s. 285.
- 32) YAHIL Leni, Die Shoah, Frankfurt am/M., 1994, s. 517-519.
- 33) ZABECKI Franciszek, Wspomnienia dawne i nowe, Warszawa, 1977.
- Zabecki předal dokumenty z nádraží v Treblince Hlavní vyšetřovací komisi nacistických zločinů. Později byl rovněž pozván na oba treblinské procesy, první 1965 a druhý 1970. Zúčastnil se také soudu s SD-mani z Bialystoku v roce 1966 a soudu ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1968. Ve Frankfurtu nad Mohanem byl souzen nacistický velvyslanec v Bulharsku a Fritz von Hahn, který pracoval v židovském referátu na nacistickém ministerstvu zahraničí.
- 34) MAYER A. J., Der Krieg als Kreuzzug. Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht und die „Endloesung“, Reinbek b. Hamburk, 1989, s. 596-597.
- 35) LANZMANN Claude, Šoa-zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 28.
- 36) Tamtéž, s.32-38.
- 37) GLAZAR Richard, Přestupní stanice Terezín - konečná stanice Treblinka, In: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992, s. 166.
- 38) ADLER H.G., Terezín 1941-1945, Brno 2003, s. 88.
- 39) LANZMANN Claude, Šoa – zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 35-36.
- 40) YAD VASHEM ARCHIVES, Testimonies, file 033/166.
- 41) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, „Čeští židé a povstání v Treblince“, In: Lidové noviny 12.listopadu 1996.
- 42) Elektronická média: www.deathcamps.org/reinhard/sobibortransports1.html
- 43) REITLINGER Gerald, Die Endloesung. Hitler Versuch der Ausrottung der Juden Europas 1939-45, Berlín 1992, s. 158.

Reorganizace v Treblince

- 1) HILBERG Raul, The Destruction of the European Jews, New York 1985, s.229.
- 2) LANZMANN Claude, Šoa – zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 58-59.
- 3) Tamtéž, s. 51.
- 4) MAYER A.J., Der Krieg als Kreuzzug. Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht und die „Endloesung“, Reinbek b. Hamburk, 1989, s. 596
- 5) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 98-100.

- 6) RAJGRODZKI J., Jedenascie miesiecy w obozie zaglady w Treblince, B.Z.I.H., č. 25, 1958, s. 106-108.
- 7) DATNER S., GUMKOWSKI J., War Crimes in Poland. Genocide 1939-1945, Varšava 1962, s. 278.
- 8) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 100-102.

Podoba táborů a jejich provoz

- 1) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalém 29.zář 1986.
- 2) CÍLEK Roman, Holocaust.....a Bůh tehdy mlčel, Český Těšín 2003, s. 174.
- 3) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalém 29.zář 1986.
- 4) GLAZAR Richard, Přestupní stanice Terezín - konečná stanice Treblinka, In: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992, s. 165.
- 5) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Neznámí vzbouřenci, In: Lidové noviny 31.července 1993.
- 6) GLAZAR Richard, Přestupní stanice Terezín - konečná stanice Treblinka, In: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992, s. 166.
- 7) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny 12.listopadu 1996.
- 8) GROSSMAN Vasilij, Cesty a osudy, Praha 1970, s. 191-6.
- 9) LANZMANN Claude, Šóa-zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 42-43.
- 10) Tamtéž, s. 44-46.
- 11) LANZMANN Claude, Šóa-zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s. 28-30.
- 12) LANZMANN Claude, Šóa – zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991, s.22-23.
- 13) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Neznámí vzbouřenci, In: Lidové noviny 31.července 1993.
- 14) GLAZAR Richard, Přestupní stanice - konečná stanice Treblinka, In: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992, s. 167.
- 15) YAD VASHEM ARCHIVES, Testimonies 033/39, Eliahu Rosenberg.
- 16) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny 12.listopadu 1996.
- 17) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Neznámí vzbouřenci, In: Lidové noviny 31.července 1993.

- 18) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 241.
- 19) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 9.
- 20) Tamtéž, s.11.
- 21) Tamtéž, s. 9.
- 22) HRADSKÁ Katarína, Hľadanie minulosti, In: Tereziánske listy 23/95, Památník Tereziín 1995, s. 94-5.
- 23) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalem 29.září 1986.
- 24) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 12.
- 25) REDER Rudolf, Belžec, Krakow, 1999, s.133.
- 26) SFORNI Roberto, Tha Sabbath in Belzec, Milan 2004, s.12-14.
- 27) Tamtéž, s. 23.
- 28) Tamtéž, s.15.
- 29) BLATT Thomas Toivi., Nur die Schatten bleiben, Berlín 2000, s. 306-308.
- 30) YAD VASHEM ARCHIVES, Testimonies 016/17, Dov Freiberg
- 31) BLATT Thomas Toivi, Nur die Schatten bleiben, Berlín 2000, s. 11.
- 32) YAD VASHEM, Testimonies, 033/14, Ada Lichtmann.
- 33) Elektronická media:www.holocaust.cz/cz2/history/camps/sobibor
- 34) YAD VASHEM, Testimonies, 033/433, Saartje Wijnberg.
- 35) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 237.

Útěky a spontánní akty odporu

- 1) O'Neil Robin, Introduction, JewishGen, Inc., 2004.
- 2) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 273.
- 3) WIERNIK Jakob, A Year in Treblinka, New York 1945, s. 4-5.
- 4) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny, 12.listopadu 1996.
- 5) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 267-270.
- 6) Tamtéž, s. 267-271.
- 7) GROSSMAN Vasilij, Cesty a osudy, Praha 1970, s. 191-6.
- 8) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 274-277.
- 9) AINSZTEIN Reuben, Juedische Widerstand, Universitaet Oldenburg, 1993, s. 415-416.

Povstání v Treblince a v Sobiboru

- 1) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny, 12.listopadu 1996.
- 2) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, článek z května 1988 „Treblinka, seine Tabus und Mysterien. Im Zusammenhang mit Demjanjuk-Prozess“.
- 3) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny, 12.listopadu 1996.
- 4) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Neznámí vzbouřenci, In: Lidové noviny 31.července 1993.
- 5) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In: Lidové noviny, 12.listopadu 1996.
- 6) GLAZAR Richard, Svět se musí dozvědět, že jsme se vzepřeli. In: Lidové noviny, 24.listopadu 1994.
- 7) GLAZAR Richard, Neznámí vzbouřenci. In: Lidové noviny, 31.července 1993.
- 8) ROHM Franz-Michael, Aufstand in der Hoelle von Treblinka. In: NRZ, 3.8.1993, Nr. 178.
- 9) ZABECKI Franciszek, Revolt in Treblinka and the liquidation of the camp. In: <http://www.deathcamps.org/treblinka/zabeckirevolt.html>
- 10) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalém 29.září 1986.
- 11) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Čeští židé a povstání v Treblince, In:Lidové noviny, 12.listopadu 1996.
- 12) Elektronická média: www.holocaust.cz/cz2/history/camps/sobibor.
- 13) AINSZTEIN Reuben, Juedischer Widerstand, Universitaet Oldenburg, 1993, s. 423-424.
- 14) YAD VASHEM, Testimonies E 1047, Alexandr Pečiarskij.
- 15) YAD VASHEM, Testimonies, E/433, Chaim Engel.
- 16) YAD VASHEM, Testimonies 033/433, Saartje Wijnberg.
- 17) BLATT Thomas T., Nur die Schatten bleiben, Berlín 2000, s. 319-324.

Likvidace táborů

- 1) Chelmno byl vyhlazovací tábor na Německem obsazeném polském území – ne v Generálním gouvernementu – vraždilo se zde v pojízdnych plynových komorách.

- 2) KOGON Eugen, Nazionalsozialistische Massentoetungen durch Giftgas. Eine Dokumentation, Berlín 1982, s. 187.
- 3) American Jewish Joint Distribution Committee archive, Jerusalem, report by William Bein.
- 4) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 380-381.
- 5) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 15-16.
- 6) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 381-382.
- 7) Tamtéž, s.382.
- 8) SFORNI Roberto, The Sabbath in Belzec, Milan 2004, s. 17.
- 9) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblibnka, Praha, BB art 2006, s. 382-383.
- 10) Tamtéž, s. 19.
- 11) Elektronická média: www.holocaust.cz/cz2/history/camps/sobibor.
- 12) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 375-376.
- 13) MARSZALEK Jozef, Majdanek. Konzentrationslager Lublin, Warszawa 1984, s. 131.
- 14) DZIADOSZ Edward, Koncentrační tábor Majdanek, In: Terezínské listy č. 15, Památník Terezín 1986, s. 8-9.
- 15) ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka, Praha, BB art 2006, s. 377-378.

IV. SVĚT O VŠEM VĚDĚL

- 1) NA, Zahraniční tiskový archív, 1240-1739, Newyorské listy 7.5.1941.
- 2) Elektronická media: www.deathcamps.org/reinhard/allies.html
- 3) Elektronická média: www.deathcamps.org/belzec/belzecreports.html
- 4) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, článek z května 1988 „Treblinka, seine Tabus und Mysterien. Im Zusammenhang mit Demjanjuk Prozess“.
- 5) NA, Zahraniční tiskový archív, 1241-1739, Czarnomski F.B., Tábory smrti, New yorský denník 30.6.1943, Tamtéž: Denní hlasatel Chicago 6.7.1943.
- 6) NA, Zahraniční tiskový archív, 1241-1739, Jewish Telegraphic Agency – New York – 12. srpna 1943.
- 7) NA, Zahraniční tiskový archív, 1241-1739, Národ, Chicago 4.8.1943.
- 8) NA, Zahraniční tiskový archív, 1241-1739, Čechoslovak, Londýn 3.12.1943.
- 9) HILBERG Raul, Pachatelé, oběti, diváci, Praha, Argo 2002, s. 227-9.
- 10) Tamtéž, s. 208-210.
- 11) Tamtéž, s. 212-213.
- 12) Tamtéž, s. 214-220.

- 13) HILBERG Raul, The Destruction of European Jews, New York 1985, s.310-331.
- 14) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 4, Svědectví Kurta Gersteina.
- 15) SERENY Gitta, Albert Speer:Zápas s pravdou, Praha 1998, s. 400.

V. PROCESY S PACHATELI

- 1) SERENY Gitta, Albert Speer:Zápas s pravdou, Praha 1998, s. 382.
- 2) O'NEIL Robin, Extracts from Belzec – The Forgotten Camp, Indianapolis, 1972, s. 28-29.
- 3) MILDT Dick, In the name of the people:Perpetrators of Genocide in the reflection of their post-war prosecution in west Germany, Hague 1996, s. 279.
- 4) Byl velitel Treblinky po povstání, v době kdy Stangl byl odvelen do Terstu.
- 5) MILDT Dick, In the name of the people:Perpetrators of Genocide in the reflection of their post-war prosecution in west Germany, Hague 1996, s. 257-259.
- 6) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, Výpověď Richarda Glazara před soudem proti Kurtu Franzovi a ostatním v Duesseldorfu 31. srpna 1961.
- 7) GLAZAR Richard, Treblinka, slovo jak z dětské říkanky, Praha 1994, s. 322.
- 8) MILDT Dick, In the name of the people:Perpetrators of Genocide in the reflection of their post-war prosecution in west Germany, Hague 1996, s. 257-276.
- 9) GLAZAR Richard, Treblinka, slovo jak z dětské říkanky, Praha 1994, s. 324.
- 10) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, Muž, který přežil Treblinku, In: Cílek Roman, Hlas revoluce, 1976.
- 11) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, An dritter Stelle, In: Der Spiegel, Nr. 20/1970.
- 12) Elektronická média: www.deathcamps.org/treblinka/treblinkatrials.html
- 13) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, SS-Mann nimmt Stangl in Schutz, In: Sueddeutsche Zeitung, 11.7.1970.
- 14) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, Muž, který přežil Treblinku, In:Cílek Roman, Hlas revoluce, 1976.
- 15) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, Kubsch Elisabeth, Zeuge:Stangl sah beim Aufhaengen zu, In: Duesseldorfer Nachrichten, 11.7.1970.
- 16) Elektronická média: www.deathcamps.org/treblinka/treblinkatrials.html
- 17) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalem 29. září 1986.
- 18) SCHWARBERG Guenther, Das Getto, Goettingen 1993, s. 198.

19) NA, Pozůstalost Richarda Glazara, karton 2, Treblinka, proces Demjanjuk, dopis Richarda Glazara do redakce Die Weltwoche, 8.2.1989.

20) SERENY Gitta, Albert Speer: Zápas s pravdou, Praha 1998, s. 389.

ZÁVĚR

1) GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, LN 1997, s. 16.

2) Obžaloba, Stát Izrael versus Ivan Demjanjuk, The District Court of Jerusalem, Jeruzalém 29.zář 1986.

3) HILBERG Raul, The Destruction of the European Jews, London 1985, s. 338-339.

4) MOULIS Miroslav, Průvodce po nacistických koncentračních táborech, Praha 1999, s. 75.

5) RAJCA Czeslav, Stav bádání o koncentračním táboře Majdanek, In: Terezínské listy č. 10, rok 1980, Ústí nad Labem 1981, s. 24-25.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny a dokumenty:

Die Ermordung der Europaeischer Juden. Eine umfassende Dokumentation des Holocaust 1941-1945, Mnichov 1990.

Dokumentation zur Massen – Vergasung, Bonn: Bundeszentrale f. Heimatdienst 1955/56.

Justiz und NS-Verbrechen, Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Toetungsverbrechen 1945-1966, Amsterdam 1968-1979-

NÁRODNÍ ARCHÍV, Pozůstalost Richarda Glazara

NÁRODNÍ ARCHÍV, Zahraniční tiskový archiv, 1240-1739

Nationalsozialistische Massentoetungen durch Giftgas. Eine Dokumentation, Frankfurt a. M. 1983.

„Schoene Zeiten“. Judenmord aus der Sicht Taeter und Gaffer, Frankfurt am/M., uspoř. Kles Ernst, Dessen Willi, 1988.

The Death camp Treblinka: a dokumentary, New York 1979.

YAD VASHEM, fond Testimonies

Elektronická media:

<http://blog.lide.cz/werunkaa.k/holocaust>
www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general9
www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general8
www.deathcamps.org/treblinka/treblinkatrials.html
www.deathcamps.org/belzec/belzecreports.html
www.deathcamps.org/euthanasia
www.deathcamps.org/belzec/labourcamps.html
www.deathcamps.org/reinhard/slovakia%20transports.html
www.jewishgen.org/Yizkor/belzec/bel1004.html
www.deathcamps.org/reinhard/sobibortransports1.html
www.deathcamps.org/reinhard/deportfrance.html
www.holocaust.cz/cz2/history/camps/sobibor
www.deathcamps.org/treblinka/zabeckirevolt.html
www.deathcamps.org/reinhard/allies.html

Memoárová literatura

BLATT T. Thomas, Nur die Schatten bleiben, Berlín 2000.

BLATT T. Thomas, The forgotten revolt, Hep Publishing, 2004.

Das Tagebuch des Adam Czerniakow 1939-1942, Muenchen 1986.

GLAZAR Richard, Treblinka, slovo jak z dětské říkanky, Praha 1994.

KUPERHAND Miriam and Saul, *Shadows of Treblinka*, University of Illinois Press, 1998.

NOVITCH Miriam, *Sobibor – Martyrdom and Revolt*, New York 1980.

RAJGRODZKI J., *Jedenascie miesiecy w obozie zaglady w Treblince*, B.Z.I.H., č.25, 1958.

RAJZMANN Samuel, *Uprising in Treblinka*

RASHKE Richard, *Escape from Sobibor*, University of Illinois 1982.
(*Flucht aus Sobibor*, Gerlingen 1998.)

REDER Rudolf, *Belżec*, Krakow, Fundacja Judaica w Krakowie, 1999.

STEINER Francois J., *Treblinka*, Bratislava 1968.

SCHELVIS Jules, *Eine Reise nach Sobibor*, Tricht 1984.

SCHELVIS Jules, *Vernichtungslager Sobibor*, Berlín 1998.

WIERNIK Yankel, *A Year in Treblinka*, New York 1945.

WIERNIK Yankel, *The Revolt in Treblinka*

WILLENBERG Samuel, *Surviving Treblinka*, Oxford 1989

ZABECKI Franciszek, *Wspomnienia dawne i nowe*, Warszawa 1977.

Odborné publikace

ADAM Uwe D., The Gas Chambers, New York 1985.

ADLER Hans Guenther, Terezín 1941-1945, Brno 2003.

AINSZTEIN Reuben, Juedischer Widerstand im deutschbesetzten Osteuropa waehrend des Zweiten Weltkrieges, Oldenburg 1995.

ARAD Yitzhak, Belzec, Sobibor, Treblinka. The operation Reinhard, University Indiana 1987.

ARAD Jicchak, Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlašováci tábory akce Reinhard, Praha 2006.

BARNAVI Eli, Atlas universálních dějin židovského národa, Praha 1995.

BORÁK Mečislav, Transport do tmy. První deportace evropských židů, Ostrava 1994.

BREITMAN Richard, Architekt „konečného řešení“, Himmler a vyvražďení evropských židů, Praha, Argo 2004.

BROWNING Christopher R., Obyčejní muži. 101.záložní policejní prapor a „konečné řešení“, v Polsku, Praha 2002.

BROWNING CH. R., Ordinary Men, New York 1998.

BURBA Manfred, Treblinka, Ein NS-Vernichtungslager im Rahmen der „Aktion Reinhard“, Goettingen 1995.

CÍLEK Roman, Holocaust..... a Bůh tehdy mlčel, Český Těšín, 2003.

DAVIES N., POLONSKY A., Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46, London 1991.

DATNER S., GUMKOWSKI J., War Crimes in Poland. Genocide 1939-1945, Varšava 1962.

DONAT Alexandr, The Death Camp at Treblinka, New York, 1980.

EISENBACH Arthur, Hitlerowska polityka zagłady żydów, Warszawa 1961.

GALASKIEWICZ Al., Dopis M. Hajské o osudu a smrti dr. Arnošta Fiszera, Praha

GILBERT M., Atlas of the Holocaust, New York, 1993.

GILBERT M., The holocaust - The Jewish tragedy, London, Collins 1986.

GOLDHAGEN D. J., Hitlerovi ochotní katani, Praha, Lidové noviny 1997.

GROSSMAN Vasilij, Die Hoelle von Treblinka, London 1945.

GROSSMAN Vasilij, EHRENBURG Ilja, Das Schwarzbuch. Der Genozid an der sowjetischen Juden,

GROSSMAN Vasilij, Cesty a osudy, Praha 1970.

GRÜNBERG K., Hitlerova černá garda, Praha, Svoboda 1981.

HAUMANN H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia 1997.

HILBERG Raul, Die Vernichtung der europaeischen Juden, Frankfurt am Main 1990.

HILBERG Raul, The Destruction of European Jews, New York 1985.

HILBERG Raul, Pachatelé, oběti, diváci, Praha, Argo 2002.

CHROSTOWSKI Witold, Extermination camp Treblinka, Valentine Mitchell 2004.

JOHNSON Paul, Dějiny židovského národa, Praha 1995.

KAMENEC Ivan, Po stopách tragédie, Bratislava 1991.

KÁRNÝ Miroslav, „Konečné řešení“, genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991.

KLEE E., Dressen W., Riess V., Schoene Zeiten, Frankfurt a. M. 1988.

KOLA Andrzej, Belzec, United States Holocaust Memorial Museum, Washington 2000.

KOGON Eugen, Nazionalsozialistische Massentoetungen durch Giftgas. Eine Dokumentation, Berlín 1982.

KRAUSNICK H., Die Truppen des Weltanschauungskrieges 1938-1942, Hitlers Einsatzgruppen, Stuttgart 1981.

KUGLER C., Das Leben im Shtetl - Ein juedisches Dorf in 80 Bildern, Tecklenburg 1989.

LANZMANN C., Shoah - Mit einem Vorwort von Simon de Beauvoir, Duesseldorf 1986.

LANZMANN Claude, ŠOA – Zpráva o velikém neštěstí, Praha 1991.

LEVY A., Simon Wiesenthal a jeho případy, Praha 1996.

LUKASZKIEWICZ Zdzislaw, Oboz stracen w Treblince, PIW, Warszawa 1946.

MARSZALEK J., Majdanek. Konzentrationslager Lublin, Warszawa 1984.

MARSZALEK J., Majdanek, Varšava, 1981.

MASCHKE S., LICHTENSTEIN H., Der schwarze Weg. Auschwitz, Belzec, Majdanek, Sobibor, Treblinka, Berlín 1991.

MAYER A.J., Der Krieg als Kreuzzug. Das Deutsche Reich, Hitlers Wehrmacht und die „Endloesung“, Reinbek b. Hamburk, 1989.

MESSADIÉ Gérald, Obecné dějiny antisemitismu, Praha 2000.

MILDT Dick, In the name of the people: Perpetrators of Genocide in the reflection of their post-war prosecution in west Germany, Hague, 1996.

O'NEIL Robin, Belzec: Prototype for the Final Solution, Hitler's Answer to the Jewish Question, Indianapolis 1975.

O'NEIL Robin, Extracts from Belzec – The Forgotten Camp, Indianapolis 1972.

O'NEIL Robin, Introduction, Jewish Gen, Inc., 2004.

PĚKNÝ Tomáš, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 1993.

REITLINGER Gerald, Die Endloesung, Hitlers Versuch der Ausrottung der Juden Europeas 1939-45, Berlin 1992.

ROSEMAN Mark, Setkání ve vile u jezera, Praha 2003.

ROTHKIRCHENOVÁ Livie a kol., Osudy židů v protektorátu 1939-1945, Praha 1991.

RUECKERL Adalbert, Nationalsozialistische Vernichtungslager im Spiegel deutscher Strafprozesse. Belzec, Sobibor, Treblinka, Chelmno, Muenchen 1979.

SANDKUEHLER Thomas, Endloesung in Galizien: Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941-1944, Verlag J.H.W. Dietz, Bonn 1996.

SERENY Gitta, Am Abgrund. Eine Gewissensforschung. Gespraechе mit Franz Stangel, Kommandant von Treblinka, Frankfurt a. M., 1979.

SERENY Gitta, Albert Speer. Zápas s pravdou, Praha 1998.

SERENY Gitta, *Into That Darkness. An Examination of Conscience*, London 1974.

SFORNI Roberto, *Sabath in Belzec*, Milan, 2004.

SCHARSACH Hans-Heinrich, *Lékaři a nacismus*, Praha 2001.

SCHWARBERG Guenther, *Das Getto*, Goettingen 1993.

TREGENZA Michael, *Zeszyty Majdanka*, č. XIV., 1992.

VAJDL K., *SS v akci*, Praha, *Naše vojsko* 1960.

VEBER Václav, *Židé v novodobých dějinách*, Praha 1997.

WYSOK Wieslaw, SCHWARZ Matthias, *Vom Paradies zur Hoelle*, Lublin 1993.

YAHIL Leni, *Die Shoah*, Frankfurt am/M. 1994.

ZEHETHOFER Florian, *Das Euthanasieproblem im Dritten Reich am Beispiel Schloss Hartheim (1938-1945)*.

Články v odborných časopisech a sbornících

DZIADOSZ Edward, *Koncentrační tábor Majdanek*, In: *Terezínské listy*, č. 15, rok 1986/87, Památník Terezín, Ústí nad Labem.

GLAZAR Richard, Systém a krátká historie nacistických táborů koncentračních a vyhlazovacích. In: Židé v novodobých dějinách, sborník uspořádal V. Veber, Praha 1997.

GLAZAR Richard, Neznámí vzbouřenci, In: Lidové noviny 31. července 1993.

GLAZAR Richard, Svět se musí dozvědět, že jsme se vzepřeli, In: Lidové noviny, 24.11.1994.

GLAZAR Richard, Přestupní stanice Terezín – konečná stanice Treblinka, In: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992.

HRADSKÁ Katarína, Hľadanie minulosti. Belzec – masový hrob státisícov. In: Terezínské listy 23/95, Památník Terezín 1995.

PINCHUK B., Sovietisation and the Jewish Response to Nazi Policies of Mass Murder. In: Jews in Eastern Poland on the USSR 1939-46, University of London 1991.

ROHM Franz-Michael, Aufstand in der Hoelle von Treblinka, In: NRZ, 3.8.1993, Nr. 178.

ROTHKIRCHEN L., Židé v domácím odboji (1938-1942), In: Židé v novodobých dějinách, Praha 1997.

ROZENBAUM W., The Road to New Poland: Jewish Communists in the Soviet Union 1939-46. In: Jews in Eastern Poland an the USSR, 1939-46, University of London 1991, s. 214.

SPECTOR S., Jewish Resistance in Small Towns of Eastern Poland. In: Jews in Eastern Poland on the USSR, 1939-46, University of London 1991.

ŠVEC L., Holocaust v Litvě a Lotyšsku, In: Stín ŠOA nad Evropou, Židovské muzeum v Praze 2001.

TICHO Kurt, Svědectví ze Sobiboru. In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Nadace Terezínská iniciativa 1996.

TSUR Jakov, Osud transportu AAY, In: Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996.

VYKOUKAL J., ŠOA v Polsku, In: Stín ŠOA nad Evropou, Židovské muzeum v Praze 2001.

WITTE Peter, Posledné zprávy deportovaných transportem Ax, In: Kárný Miroslav, Terezínské studie a dokumenty 1996, Praha 1996.

STŘEDISKA VÝZKUMU, MUZEA, ARCHÍVY, KNIHOVNY

Židovské muzeum v Praze

U Staré školy 1

110 00 Praha 1

tel.: 221 711 511

www.jewishmuseum.cz

Knihovna Židovského muzea v Praze

U Staré školy 1

110 00 Praha 1

tel.: 221 711 511

Institut Terezínská iniciativa

Jáchymova 3

110 00 Praha 1

tel.: 222 319 212

www.terezinstudies.cz

Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea v Praze

Maiselova 15

110 00 Praha 1

tel.: 222 325 172

Ústav pro soudobé dějiny

Oddělení pro židovská studia

Puškinovo náměstí 9

160 00 Praha 6

tel.: 233 325 660 centrum@usd.cas.cz

Památník Terezín
Principova alej 304
CZ - 411 55 Terezín
tel.: +420 416782225, +420 416782442

Yad Vashem
The Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority
P.O.BOX 3477
Jerusalem 91034 Israel
www.yadvashem.org

Museum of Jewish Heritage
Memorial to the Holocaust
36 Battery Place
New York, NY +10280

Stiftung Denkmal fuer die ermordeten Juden
Stresemannstrasse 90
D – 10963 Berlin

United States Holocaust Memorial Museum
100 Raoul Wallenberg Place, SW
Washington, DC 20024-2126
Main telephone: (202) 488-0400

Simon Wiesenthal Center
1399 South Roxbury
Los Angeles, California 90035

Mémorial de la Shoah

Musée Centre de documentation juive contemporaine

17 rue Geoffroy l'Asnier

75004 Paris

www.memorialdelashoah.org

Jewish Holocaust Centre Inc.

13-15 Selwyn Street

Elsternwick, Victoria

Australia, 3185

613 9528 1985

www.jhc.org.au

Center for Holocaust and Genocide Studies

University of Minnesota

100 Nolte Hall West

315 Pillsbury Drive

612-624-0256

www.chgs.umn.edu

The Holocaust Museum and Study Center

17 South Valley, NY 10977

845 356-2700

www.holocauststudies.org

Panstwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau

ul. Więźniów Oswiecimia 20

32-603 Oswiecim

Polska

48 0338448102 , www.auschwitz.org.pl

Panstwowe Muzeum na Majdanku
ul. Droga Meczennikow Majdanka 67
20-325 Lublin
tel.: (081) 74-426-40, (081) 74-426-47
www.majdanek.pl

Mauzoleum-Miejsce Pamieci w Belżcu
tel.: (084) 665-25-10
belzec.memorial@op.pl

